

**T.C.
BAHÇEŞEHİR ÜNİVERSİTESİ**

**KORUMA AMAÇLI İMAR PLANLARINDA
UYGULAMA SORUNLARI:
MARDİN ESKİ KENT MERKEZİ ÖRNEĞİ**

Yüksek Lisans Tezi

VEDİA DERDA GÜNDÜZ

İSTANBUL, 2013

T.C.
BAHÇEŞEHİR ÜNİVERSİTESİ
FEN BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ
KENTSEL SİSTEMLER VE ULAŞTIRMA YÖNETİMİ
ANABİLİM DALI

KORUMA AMAÇLI İMAR PLANLARINDA
UYGULAMA SORUNLARI:
MARDİN ESKİ KENT MERKEZİ ÖRNEĞİ

Yüksek Lisans Tezi

VEDİA DERDA GÜNDÜZ

Tez Danışmanı: DOÇ. DR. SIRMA TURGUT

İSTANBUL, 2013

T.C.
BAHÇEŞEHİR ÜNİVERSİTESİ
İLGİLİ ENSTİTÜ ADI
YÜKSEK LİSANS PROGRAM ADI

Tezin Adı:
Öğrencinin Adı Soyadı:
Tez Savunma Tarihi:

Bu tezin Yüksek Lisans tezi olarak gerekli şartları yerine getirmiş olduğu
_____ Enstitüsü tarafından onaylanmıştır.

Ünvan, Ad ve SOYADI
Enstitü Müdürü
İmza

Bu tezin Yüksek Lisans tezi olarak gerekli şartları yerine getirmiş olduğunu onaylarım.

Ünvan, Adı ve SOYADI
Program Koordinatörü
İmza

Bu Tez tarafımızca okunmuş, nitelik ve içerik açısından bir Yüksek Lisans tezi olarak yeterli görülmüş ve kabul edilmiştir.

Jüri Üyeleri

İmzalar

Tez Danışmanı
Ünvan, Adı ve SOYADI

Ek Danışman
Ünvan, Adı ve SOYADI

Üye
Ünvan, Adı ve SOYADI

Üye
Ünvan, Adı ve SOYADI

TEŐEKKÜR

Bu çalışmanın hazırlanması esnasında desteğini sürekli yanımda hissettiğim tez danıőmanım Doç. Dr. Sırma Turgut'a ayrıca tezin hazırlanmasında görüş ve önerileri ile beni yönlendiren tez jüri üyeleri, Prof. Dr. Mustafa Ilıcalı, Doç. Dr. Hülya Yakar ve Yrd. Doç. Dr. Nilgün Camkesen hocalarıma teőekkür ederim.

Son olarak tez çalıőmam esnasında ve literatüre ulaşmam konusunda sıklıkla bilgi ve yardımlarına başvurduğum Mardin Artuklu Üniversitesi Mimarlık Fakültesindeki hocalarıma ve arkadaşlarıma teőekkürü borç bilirim.

06 02 2013 İstanbul

Vedia Derda Gündüz

ÖZET

KORUMA AMAÇLI İMAR PLANLARINDA UYGULAMA SORUNLARI: MARDİN ESKİ KENT MERKEZİ ÖRNEĞİ

Vedia Derda Gündüz

KENTSEL SİSTEMLER VE ULAŞTIRMA YÖNETİMİ ANABİLİM DALI

Tez Danışmanı: Doç. Dr. Sırma Turgut

01 2013, Sayfa sayısı 126

Eski kent merkezlerinin barındırdıkları tarihsel ve kültürel değerlerle kaybedilmemeleri ve geleceğe aktarılması önemlidir. Bunun gerçekleştirilebilmesi ise koruma yaklaşımı ile mümkün olmaktadır. Koruma yaklaşımının bir aracı olarak Koruma Amaçlı İmar Planları eski kent merkezlerinin geleneksel dokusunu ve işlevini geleceğe taşıyacak ve koruyacak bakım, onarım, restorasyon, yeniden işlevlendirme gibi faaliyetlerde bulunmaktadır.

Günümüzde eski kent merkezlerinde koruma amaçlı imar planlarının var olmasının, bu alanların korunduğu anlamına gelmediği, geleneksel dokuda görülen bozulmalar, kayıplar ve niteliksiz yapılaşmalarla kendini göstermektedir.

Mardin Eski Kent Merkezi sahip olduğu geleneksel kent dokusu ve makroformu ile kent bütününden farklılaşan ve bu niteliklerinin korunması gereken bir yerleşimdir. Ancak eski kent merkezinde uygulanan koruma amaçlı imar planı uygulamalarına rağmen alan hızla bozulmaya ve kimliğini yitirmeye devam etmektedir. Bu durum koruma amaçlı imar planlarının alanda uygulamaların gerçekleştirilmesi konusunda sorunlar olduğunu göstermektedir.

İkinci bölümde, eski kent merkezi ve koruma kavramı ve yaklaşımları açıklanmaya çalışılmış, bu bağlamda koruma amaçlı imar planları planlama ve uygulama süreci incelenerek, sorunlar tespit edilmiştir.

Üçüncü bölümde, Mardin kentinin karakteristiğini ortaya koyan fiziksel ve sosyal veriler eski kent merkezi ve yeni kent merkezi bağlamında incelenmiştir. Eski kent merkezi özelinde mekan kullanımı verileri detaylandırılmıştır.

Dördüncü bölümde Mardin eski kent merkezinde günümüze kadar yapılan imar planları çalışmaları, analitik etüt ve öngörüler, plan kararları ve plan uygulamaları başlıkları altında incelenmiş ve karşılaştırılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Eski Kent Merkezi, Koruma Amaçlı İmar Planları, Koruma Uygulamaları

ABSTRACT

APPLICATION PROBLEMS IN CONSERVATIVE ZONING PLANS: CASE OF OLD CITY CENTER OF MARDİN

Vedia Derda Gündüz

URBAN SYSTEM AND TRANSPORT MANAGEMENT DEPARTMENT

Thesis Supervisor: Doç. Dr. Sırma Turgut

01 2013, Pages 126

It is very important to preserve and carry historical and cultural values that embody the old city centers into future. This is only possible via conservative approach. As a conservative approach, Conservative Zoning Plans aim to protect and carry the traditional morphology and functionality of old city centers into future through maintenance, repair, restoration and re-functioning.

As the deformations, losses and untraditional structuring in the traditional morphology of old city centers suggest, the presence of conservative zoning plans does not necessarily mean that these centers are protected. With its traditional urban morphology and macro form, the old city center of Mardin distinguishes itself from the rest of the city and it should be protected. However, even with the conservative zoning applications, the old city center is rapidly deteriorating and losing its identity. This shows that conservative zoning plans have problems when it comes to field applications

In the second part, concepts of old city center, conservation and conservation approaches are tried to be explained. Within this context the process of planning and application of conservative zoning plans are examined and problems are detected.

In the third part, physical and social data defining Mardin's characteristics are examined in the context of old and new city centers. Use of space data in the case of old city center are explained in detail.

In the fourth part, zoning plans on old city center of Mardin up until today are examined and compared under the headings of analytical studies and projections, planning decisions and planning applications.

Keywords: Old City Center, Conservative Zoning Plans, Conservative Applications

İÇİNDEKİLER

TABLolar.....	vi
ŞEKİLLER.....	vii
KISALTMALAR.....	ix
2. ESKİ KENT MERKEZİ VE KENTSEL KORUMA KAVRAMLARI	4
2.1. ESKİ KENT MERKEZİ VE TARİHİ ÇEVRE KAVRAMI.....	5
2.1.1. Tarihi Çevre Kavramının Temel Özellikleri ve Bileşenleri.....	6
2.2. KORUMA KAVRAMI.....	9
2.2.1. Korunacak Nesnenin Özellikleri	10
2.2.2. Korumanın Gereklik Nedenleri	10
2.3. ESKİ KENT MERKEZİ KORUMA POLİTİKASI VE PLANLAMASI	12
2.3.1. Koruma Politikalarının Gelişim Süreci	13
2.3.2. Türkiye’de Koruma Kavramının Gelişim Süreci Ve Örgütsel Yapısı.....	16
2.3.3. Kentsel Sit Kavramı	20
2.3.4. Koruma Amaçlı İmar Planları.....	21
2.3.5. Koruma Amaçlı İmar Planlarının Planlama ve Uygulama Süreci	23
2.3.6. Koruma Amaçlı İmar Planı Uygulama Sorunları.....	24
2.4. ESKİ KENT MERKEZİ VE KENTSEL KORUMA KAVRAMLARININ DEĞERLENDİRİLMESİ.....	27
3. MARDİN KENTİ VE ESKİ KENT MERKEZİ MEKAN KULLANIMI..	31
3.1. MARDİN KENTİ KONUMU VE KENT YERLEŞİMİNİN GELİŞİMİ.....	31
3.2. MARDİN KENTİ KENT MORFOLOJİSİ	37
3.3. MARDİN KENTİ DEMOGRAFİK YAPISI.....	42
3.4. MARDİN KENTİ EKONOMİK VE SOSYAL YAPISI.....	43
3.5. MARDİN KENTİ EŞİK DEĞERLENDİRİLMESİ	44
3.6. ESKİ KENT MERKEZİ MEKAN KULLANIMI	46
3.6.1. Eski Kent Merkezi Arazi Kullanımı.....	46
3.6.2. Eski Kent Merkezi Ulaşım Sistemi	53
3.7. MARDİN KENTİ VE ESKİ KENT MERKEZİ MEKAN KULLANIMININ DEĞERLENDİRİLMESİ	55
4. MARDİN KENTSEL SİT ALANI	
KORUMA AMAÇLI İMAR PLANLARI PLANLAMA SÜRECİ.....	56
4.1. MARDİN KENTİ PLANLAMA SÜRECİ.....	57
4.1.1. 1952 Mardin Kenti İmar Planı	58
4.1.2. 1985 Mardin Kenti Tarihsel Çevre Planı.....	69
4.1.3. 1993 Mardin Kentsel Sit Alanı Koruma Amaçlı İmar Planı	78
4.2. DEVAM EDEN KORUMA UYGULAMALARI	94
4.3. MARDİN UYGULAMA İMAR PLANI UYGULAMALARI DENEYİMLERİ VE KARŞILAŞTIRMALI ANALİZİ....	96
4.4. MARDİN UYGULAMA İMAR PLANI UYGULAMALARI DENEYİMLERİ VE KARŞILAŞTIRMALI ANALİZİNİN DEĞERLENDİRİLMESİ	117
5. DEĞERLENDİRME VE SONUÇ.....	123
KAYNAKÇA.....	127

TABLULAR

Tablo 3.1: Suriçi yerleşiminde yer alan bazı Taşınmaz Kültür Varlıkları	41
Tablo 4.1: Mardin Kenti'nde günümüze kadar yapılmış olan imar planı çalışmaları	57
Tablo 4.2: 1952 Mardin Kenti İmar Planı plan çerçevesi	60
Tablo 4.3: 1985 Mardin Tarihsel Çevre Koruma Planı plan çerçevesi.....	71
Tablo 4.4. 1993 Koruma İmar Planı planlama alanı verileri.....	78
Tablo 4.5. 1993 Mardin Kentsel Sit Alanı Koruma Amaçlı İmar Planı plan çerçevesi..	80
Tablo 4.6: Mardin kentinde günümüze kadar yapılmış olan plan uygulamalarının karşılaştırılması	97
Tablo 4.7: Günümüze kadar uygulanmış olan plan hükümlerinde belirtilen yapılaşma yoğunlukları	100

ŞEKİLLER

Şekil 3.1: Mardin Kenti konumu ve ilçeleri.....	31
Şekil 3.2: Mardin Merkez İlçe yerleşiminin gelişim sınırları ve Mahalle dağılımı	32
Şekil 3.3: Mardin Kenti'nin 4.yy - 19.yy arasında yerleşimin gelişimi	33
Şekil 3.4: Mardin Kenti'nin 4.yy'dan günümüze yerleşimin gelişimi	34
Şekil 3.5: Mardin Eski ve Yeni Kent merkezi	35
Şekil 3.6: Mardin Eski ve Yeni Kent merkezi	36
Şekil 3.7: Eski kent merkezi batı kesiti	37
Şekil 3.8: Eski kent merkezinde eğimden ötürü damı yol olarak kullanılan yapı örneği	38
Şekil 3.9. Mardin Kalesi	39
Şekil 3.10: Suriçi Savurkapı Mahallesi yapılarında kullanılan renk, malzeme ve kapı- pencere açıklıkları	40
Şekil 3.11: Suriçi'nde yer alan Ulucami ve Kırklar Kilisesi	40
Şekil 3.12: Mardin Tarihi Kent`inden sokak dokusu örnekleri	42
Şekil 3.13: Mardin Kenti doğal ve yapay eşikleri.....	45
Şekil 3.14: Mardin Eski kent merkezi mahalle dağılımı.....	46
Şekil 3.15: Mardin Eski kent merkezi sit alanları ve tescilli yapılar paftası.....	48
Şekil 3.16: Mardin Eski kent merkezi arazi kullanışı paftası.....	50
Şekil 3.17: Mardin Eski kent merkezi mevcut donatı alanları paftası	51
Şekil 3.18: Mardin Eski kent merkezi mülkiyet kullanımı paftası.....	52
Şekil 3.19: Mardin Eski kent merkezi ulaşım sistemi.....	54
Şekil 4.1: Mardin Kentsel Sit Alanı ve Arkeolojik Sit Alanı.....	58
Şekil 4.2: 1952 Mardin Kenti İmar Planı planlama alanı sınırları	59
Şekil 4.3: 1952 Mardin Kenti İmar Planı plan uygulama alanları	62
Şekil 4.4: Kıptı Misyoner Kilisesi'nin Cumhuriyet Meydanı oluşturulmak için yıkılmasından önceki durumu	64
Şekil 4.5: Cumhuriyet Meydanının günümüzdeki konumu ve görünümü.....	64
Şekil 4.6. 1952 İmar planı ulaşım sisteminin gelişimi	67
Şekil 4.7: 1952 İmar planı eski eser koruma alanlarının gelişimi.....	68
Şekil 4.8: 1985 Mardin Kenti İmar Planı planlama alanı sınırları	70
Şekil 4.9: 1985 Mardin Kenti Tarihsel Çevre Koruma Planı arazi kullanımı.....	75
Şekil 4.10: Mardin Kentsel Sit Alanı Koruma Amaçlı İmar Planı planlama alanı sınırı	79
Şekil 4.11: Mardin Kentsel Sit Alanı Koruma Amaçlı İmar Planında oluşturulan kent merkezleri.....	83
Şekil 4.12: Cumhuriyet Meydanı özel proje uygulaması ve uygulama sonrası durumu	85
Şekil 4.13: Mardin Kentsel Sit Alanı Koruma Amaçlı İmar Planı etkileşim bölgeleri...	86
Şekil 4.14: Mardin Kentsel Sit Alanı Koruma Amaçlı İmar Planı ulaşım sistemi	88
Şekil 4.15: Mardin Kentsel Sit Alanı Koruma Amaçlı İmar Planı mimari değer paftası	90
Şekil 4.16: Mardin Kentsel Sit Alanı Koruma Amaçlı İmar Planı müdahale bölgeleri paftası	92
Şekil 4.17: Mardin belediyesi tarafından yürütülen cephe onarımı çalışmaları (2010- 2012)	95
Şekil 4.18: Mardin belediyesi tarafından yürütülen sokak iyileştirme çalışmaları (2010- 2012)	96
Şekil 4.19: Plan uygulama tarihlerine göre Mardin kentinin gelişimi	99
Şekil 4.20: Ulucamii mahallesinde yer alan yapı adalarının plan dönemlerine göre gelişimi.....	101

Şekil 4.21. Tarihi kent geleneksel ticaret merkezinin 1985 ve 1993 Koruma amaçlı İmar planına göre gelişimi	103
Şekil 4.22. Tarihi kent geleneksel ticaret merkezinin günümüzdeki durumu.....	104
Şekil 4.23: Mardin eski kent merkezine işlevleri değiştirilmiş olan yönetim donatıları	106
Şekil 4.24: Mardin kenti uygulama imar planı dönemlerine göre ulaşım akslarının gelişimi.....	107
Şekil 4.25. Mardin Eski Kent Merkezinde 1.Cadde'nin aks genişliği ve strüktürü	109
Şekil 4.26: Hükümet Konağı'nın restorasyon çalışmaları öncesi ve sonrasındaki durumu	111
Şekil 4.27: 1993 Koruma İmar Planı, Belediye ve çevresi özel proje alanı izah planı doğrultusunda oluşturulmuş plan eskizi.....	112
Şekil 4.28: Belediye binasının bakım-onarım çalışmalarından önceki ve sonraki durumu	113
Şekil 4.29: Eski kent merkezinde yapılaşma hükümlerine uymayan yapı örnekleri	115

KISALTMALAR

KAİP	: Koruma Amaçlı İmar Planları
GEEAYK	: Gayrimenkül Eski Eserler ve Anıtlar Yüksek Kurulu
UNESCO	: United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization
TKB	: Tarihi Kentler Birliği
TEMA	: Türkiye Erozyonla Mücadele Ağaçlandırma ve Doğal Varlıkları Koruma Vakfı
TAÇ	: Tarihi Anıt ve Çevre Değerini Koruma Vakfı
ICOMOS	: International Council on Monuments and Sites
ÇEKÜL	: Çevre ve Kültürel Değeri Koruma Vakfı

1. GİRİŞ

Günümüzde Mardin; gerek fizik mekan gerekse toplumsal profil anlamında "koruma" ya ilişkin sorunlar yaşamaktadır. Kentin tarihi çekirdeğinin bilimsel ilkeler, uluslar arası kriterler ve bağlayıcı kararlar koşutunda yeterince korunamadığı açıktır. Çoğunlukla toplumsal yapının bir başka değişle kentin yaşayanının istek, tercih ve beğenilerinin göz ardı edildiği süreçlerle planlanan kent, bugün 1993 tarihli bir koruma amaçlı imar planına sahip olmasına karşın yeterince sürdürülebilir koruma ilke ve uygulama yöntemlerine sahip değildir. Bu durum; korunması gereken değerlerin kaybedilmesinin önüne geçilmesi, kente eklenen yeni yapı, plastik öge vb. olguların çağdaş koruma felsefe ve kuramlarına aykırı düşmesi, çoğu kere "sahte tarih" (aslına, orijinal yapıya uymayan restorasyon ve restitüsyon çalışmaları, yeni yapıların kimliksiz, döneminin özelliklerini yansıtmayan, geçmişi taklit ilkesiyle geliştirilen yapılar vb.) yaratan uygulamalarla kenti bezemesi gibi sonuçlara ulaşmaktadır.

1985 tarihinde alanın kentsel sit ilanını takriben iki kez yapılan Koruma Amaçlı İmar Planı (KAİP) uygulamaları sonucunda hızla bozulmaya ve kimliğini yitirmeye yüz tutmuş olan Mardin eski kent merkezi için koruma amaçlı imar planının hazırlanmış olması, koruma uygulaması için yeterli olup olmadığını sorgulattıran önemli bir örnektir. Koruma amaçlı imar planlarının uygulanmak istediği çevrenin, fiziksel ve sosyal edimselliklerini iyi analiz edemediği bir takım uygulama kararları ancak plan paftası üzerinde kalmakta, mekâna yansımaları ise, bu kararların aksi yönünde gerçekleşen yapılaşmalarla kendini göstermektedir.

Çalışmanın Amacı:

Gerekli vizyon, teknik bakış, detay ve kapsamda ele alınmamış koruma amaçlı imar planlarının ve bu doğrultuda gerçekleştirilen uygulamaların, kenti bilimsel kriterler doğrultusunda koruma konusunda son derece yetersiz kaldığını örnekler üzerinden açıklamaya çalışmaktır. Bu durum, fiziksel olarak eski kent merkezinin yıpranmasını, kimi zaman yok olmasını, kimi zamanda toplumsal boyutu tamamen göz ardı ederek yaşayanın sürece katılımını engelleyen bir yaklaşım olduğu gibi kentin bütünü de olumsuz yönde etkilemektedir. Bu kabulden hareketle kentin "Koruma Amaçlı İmar Planları'na" rağmen gelinen nokta tez kapsamında değerlendirilecek ve plan uygulamasında saptanan sorunlar tartışmaya açılacaktır.

Çalışmanın Yöntemi:

Çalışmanın amacı doğrultusunda, ikinci bölüm "eski kent merkezi" ve "koruma" kavramları incelenen kavramsal bölümdür. Bu bağlamda bir koruma yaklaşımı olarak "eski kent merkezi koruma politikaları" ve bu yaklaşımın bir aracı olan "koruma amaçlı imar planları" planlama ve uygulama süreçleri ile irdelenmiştir.

Kuramsal bölümden elde edilen bulgular eşliğinde üçüncü bölümde, koruma amaçlı imar planı uygulamalarının tartışılacağı Mardin eski kent merkezi; kent bütünü ve eski kent merkezi özelinde incelenmiştir. Bu bağlamda Mardin kenti, kent makroformu, demografik ve ekonomik ve sosyal yapısı ele alınmış, eski kent merkezi özelinde geleneksel kent morfolojisi ve mekan kullanımı irdelenmiştir.

Dördüncü bölümde, Mardin eski kent merkezinde günümüze kadar yapılmış olan planlama çalışmaları temin edilerek, bu çalışmalarda yer alan analitik etüt çalışmaları ve ön görüşleri, plan kararları ve plan uygulamaları incelenmiştir. Bu inceleme plan karar ve hükümlerinin, plan uygulamaları göz önünde bulundurularak uygulanabilirliklerinin tartışılması şeklinde gerçekleştirilmiştir. Planlarda ön görülen koruma hedefleri ve günümüzde kentin aldığı hal eski kent merkezinin eski ve güncel hali hazır haritaları ve fotoğrafları üzerinden karşılaştırılarak aktarılmaya çalışılmıştır.

Çalışmanın Verileri ve Kapsamı:

Çalışmada kurumsal bölümde yer alan kavramların açıklanmasında kavramsal verilerden, Mardin kenti özelinde örnekleme dayalı olan bölümde ise alanın fiziksel ve sosyal verilerinden yararlanılmıştır.

Bu verilerin çalışmanın kapsamı bağlamında nasıl kullanıldıkları aşağıda sıralanarak verilmiştir;

1. Eski kent merkezi kavramı ve bu kavramla birlikte gelişen koruma yaklaşımı kavramsal veriler ile açıklanmaya çalışılmıştır. Koruma yaklaşımının bir aracı olarak koruma amaçlı imar planları kavramsal bölümde tartışılmıştır.
2. Koruma uygulamaları, Mardin eski kent merkezi özelinde, alanın karakteristiğini ortaya koyan fiziksel ve sosyal veriler ile irdelenmiştir. Koruma amaçlı imar planı hüküm ve kararlarının alanda uygulanabilirlikleri incelenmiştir. Mekanın günümüzde aldığı form ile uygulamalarda hedeflenen sonuçlar, mekandan fotoğraflar karşılaştırılarak bu bağlamda irdelenmiştir. Bu uygulamalar sonrasında alanın geçirmiş olduğu dönüşüm, mekansal ve sosyal veriler ile ortaya konulmuştur.

3. Mardin eski kent merkezinde yapılan koruma amaçlı imar planı çalışmaları ile alanda sağlanmaya çalışılan koruma uygulaması, kuramsal bölümde ele alınan koruma kavramı ile karşılaştırılarak tartışılmıştır.

Tezin Önemi:

Mardin eski kent merkezi günümüzde fiziksel ve sosyal olarak canlılığını sürdüren bir yerleşimdir. Bu özelliği, uygulanmak istenen koruma amaçlı imar planlarının etkilerinin kent üzerinde açıkça görülebileceği, uygulama sürecinin ve sonuçlarının tartışılabilceği canlı bir platform özelliği sağlamaktadır. Henüz gerçekleşmekte olan koruma kaynaklı dönüşüm sürecinin, kente fiziki ve sosyal etkilerinin incelenebileceği önemli bir örnek olarak Mardin tarihi kenti bu bağlamda tez kapsamında incelenmesi önemlidir.

2. ESKİ KENT MERKEZİ VE KENTSEL KORUMA KAVRAMLARI

Kentler sadece mekansal veriler ile belirli bir uzam bağlamında sınırlandırılmayan, yere ve zamana göre geniş sayılacak şekilde bir araya gelmiş ve birtakım ayırt edici özellikleri bulunan insanlar ve yapılar topluluğudur (Keleş 1990, s.98). Bu topluluk ilk bakışta durağan bir mekansal görüntü ile dikkat çekse de, geri planda kalan sosyal tema bu görüntüyü anlamlı kılan önemli bir etmendir. Ancak kent, durağan görüntüsünün yanında bünyesinde devamlı bir değişim çalkantısını ve sonucunda da mutlak dönüşümleri içeren bir dinamiktir. Bu dinamiği daim kılan bir etmen olarak "toplum", kentin organizmasında, kentin fiziksel ve sosyal melekeleri ile devamlı etkileşim içerisinde olan ve bu etkileşimlerin getirdiklerinden de ilk önce etkilenen konumundadır. Bir anlamda kent bir toplum meselesidir (Alver 2010, s.36). Bu durum kentin yapısal biçimlenişinde toplum faktörünün belirleyiciliğini de ortaya koymaktadır. Bergson, kenti canlı bir varlık olarak tasvir etmekte ve fiziksel belleğinin oluşmasını kentin evrimi (değişim ve dönüşümü) ile açıklamaktadır (Bilsel ve diğ. 2003, s.63). Bellek inşasında ise toplum tarafından dokunulan anlamsal ağlar (Sarı 2010, s.48) incelenmelidir. Bu ağlar kültürel kimlik olarak isimlendirebileceğimiz, paylaşılan bir özü, tek bir gerçek benlik kavramını, ortak bir tarihi ve ortak kültürel kuralları temsil eden toplumsal bir kimlik kavramını oluşturmaktadır. Kimlik kentin sadece fiziksel biçimlenişi ile açıklanamayan, bu biçimleniş içerisinde gerçekleştirilen faaliyetler ve sonucunda oluşan insan yoğunluğu ve etkileşme biçimlerinin yarattığı anlamlılıklardır (Tekeli 2008, s.84). Konu hakkında bir başka benzer yaklaşım ise Urry tarafından toplumsal kimliğin, zaman, mekan ve belleği bir araya getiren belirli bir duygu yapısı ile ilişkilendirilmesi ile ortaya konulmuştur (Urry 1999, s.227).

Bu durum ortak bir tarihi, atası ve kültür kuralları ile bir insan grubunu değişen zaman ve koşullar içerisinde, sabit ve sürekli algı dayanaklı ve anlamları olan bir halk haline getirmektedir (Sarı 2010, s.58). Kentsel mekanın toplum etkileşiminde gelişiminde "ortak" kavramı ön plana çıkmaktadır. Buna göre kentte mekanlar oluşurken bu ortak noktaların (kültürel kimlikler) ortaya çıkarılarak vurgulanması ve korunarak gelecek nesillere aktarılması istemi de mekana yansımaktadır.

Nitekim kentin ortak kültürünü ve tarihini yansıtan mekanları bir anlamda insan pratiklerinin geçmiş ile geleceğini tanımlayan birikimlerinin simgeselleştirilip anlamlı hale getirilerek sunulması "tarihi kent çevrelerinin" oluşmasında etken olmuştur.

Ahunbay tarafından tarihi çevre kavramı, geçmiş uygarlıklardan geriye kalan yerleşmeler ve kalıntılar olarak tanımlanmaktadır (Ahunbay 2011, s.116). Eski kent merkezlerinin üst üste katmanlanan kültürel mozaïği, geçmişte nasıl bir çevrede yaşandığına dair ipuçları sunan bir tarihsel-kültürel miras konumundadır. Ancak bu miras yerel olmakla birlikte ulusaldır ve aynı zamanda insanlığın ortak değerleri olduğundan evrenseldir (Mengi 2007, s.31). Ortak bir değer üretme ihtiyacı tarih boyunca kent çatısı altında yaşayan farklı grupların bir aradalığını ve aidiyet duygusunu sağlamak için kullanılan bir güç olmuştur. Bu nedenle tarihsel/kültürel miras; geçmişle gelecek arasında bağ kuran, kimlik sorununu çözebilen, tarih derinliği ve bilinci yaratan, kuşaklararası iletişimi sağlayabilen; yenilenemez, sınırlı kaynak niteliği olan değerlerdir (Kiper 2010, s.15).

2.1. ESKİ KENT MERKEZİ VE TARİHİ ÇEVRE KAVRAMI

Kent mekansal olarak parçalara ayrılarak incelenildiğinde "kent merkezi" olarak isimlendirebileceğimiz çekirdek bölgenin, kentin tüm kentsel etkileşimlerinin ve işlerinin yoğunlaştığı alan (Keleş 1998, s.106) olarak karşımıza çıktığını görmekteyiz. Eski kent merkezleri de bu bağlamda kentin tarihi ve kültürel mirasının yoğun olarak fiziksel çevrede yansımalarının görülebildiği bir çekirdek konumundadır. Eski kent merkezinin etrafıyla birlikte oturduğu alan ise tarihi çevre olarak isimlendirilmektedir. Bir başka deyişle ise uzun zamanlar boyunca mekan ile etkileşim içerisinde bulunan toplumun kültürel birikiminin doğal çevre ile oluşturduğu bütündür.

Tarihi çevre içerdiği anıtsal, fiziksel değerler ve tarihsel anıtların yoğunlaştığı bir çekirdek/merkez konumundadır. Alansal ölçekte tanımlı hale gelerek okunabilen tarihi çevre, yapı ölçeğinde Taşınmaz Kültür ve Tabiat Varlıkları ve koruma statüsünde Kentsel Sit alanlarından meydana gelmektedir (Oral 2009, s.4). Birbirleri ile doğrudan ilintili olan bu kavramların yanı sıra Ahunbay tarihi çevre denildiğinde daha çok kentsel sitlerin kastedilmekle birlikte, kırsal, tarihi ve arkeolojik sitlerinde bu kapsamda değerlendirdiğini ifade etmektedir (Ahunbay 2011, s.22).

2.1.1. Tarihi Çevre Kavramının Temel Özellikleri ve Bileşenleri

Tarihi Çevrenin Temel Özellikleri:

Tarihi çevre, yaşam koşullarının, geleneklerin, yapım tekniklerinin değiştiği bir dünyada, geçmişte nasıl bir çevre içinde yaşandığını gösteren bir açık hava müzesi olarak tahayyül edilmektedir (Ahunbay, 2011, s.116). Doğal doku ile uyumlu olarak yerleşilen mekansal düzenlemeler ve birbirlerinden bağımsız form ve işlevlerin bir bütünlük içerisinde alanda yer edinmesi gibi özellikler tarihi çevrenin karakteristiğini yansıtmaktadır.

Tarihi Çevre Bileşenleri:

Taşınmaz Kültür ve Tabiat Varlıkları; Taşınmaz kültür ve Tabiat Varlıkları Anıtlar ve Sit'lerdir. Buldukları ortamda ve çevreleri ile olan ilişkileriyle belli değerler taşıyan varlıklar olarak korunması gereken varlıklardır, bu nedenle özel düzenlemeler ile taşınmaz kültür ve tabiat varlıklarının neler olduğuna dair belirgin vurgulamalar yapılmıştır (Çolak 2011, s.16).

Taşınmaz kültür varlıklarının tespiti ve korunmasına ilişkin ilke ve kuralların neler olduğu, 2863 sayılı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kanununun 2. Bölümünde düzenlenmiş bulunmaktadır. Kanunun tanımlamasına göre, "Kültür Varlıkları; tarih öncesi ve tarihi devirlere ait bilim, kültür, din ve güzel sanatlarla ilgili bulunan veya tarih öncesi ya da tarihi sosyal yasama konu olmuş bilimsel ve kültürel açıdan özgün değer taşıyan yer üstünde, yer altında veya su altındaki bütün taşınır ve taşınmaz varlıklardır. Tabiat varlıkları ise; jeolojik devirlerle, tarih öncesi ve tarihi devirlere ait olup ender bulunmaları veya özellikleri ve güzellikleri bakımından korunması gerekli, yer üstünde, yer altında veya su altında bulunan değerlerdir"¹.

Taşınmaz Kültür Varlıklarının Temel Özellikleri;

Taşınmaz kültür ve tabiat varlıkları değerlendirilirken, tarih, sanat, bölge gibi temel özelliklerinin yanı sıra bulunduğu alanın geçmiş sosyal yaşama olan etkileri ve örnek teşkil etmeleri gibi durumları da göz önüne alınmakta ve korunmaları gerektiği vurgulanmaktadır. Türkiye'de kültür ve doğa varlıklarının tespiti ve değerlendirmelerine dair bilimsel düzenlemeler, "Taşınmaz Kültür ve Tabiat Varlıkları

¹ 14.07.2004 tarihli, 2863 sayılı Kültür Ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kanunu, madde 3

Koruma Yüksek Kurulu'nun" 28.02.1995 tarihinde aldığı karar ile belirlenmiştir. Buna göre, evrensel, ulusal ya da yöresel düzeyde mimari değere sahip; tarihi, anı ve estetik nitelikleri ile korunması zorunlu olan yapılar birinci grup yapılar olarak adlandırılmaktadır. İkinci grup yapılar ise kentsel çevreyi oluşturan, yöreye karakter veren, geleneksel yapım teknikleri ile yapılmış yapılardır (Ahunbay 2011, s.32). Bu grubun dışında olarak korunması gereken ancak çevresel faktörlerden ötürü (tahribat, bakımsızlık, plan uygulamaları ile kayıp edilme vb.) yok olan eserler koruma uygulamaları altında envanter tespiti yapıldıktan sonra yapılacak restorasyon çalışmaları ile değerlendirilmeleri sağlanmaktadır.

Kanunlarca taşınmaz kültür varlıkları olarak sınıflandırılacak olan eserlerin neler olduğu hem niteliklerine göre belirlenmiş hem de taşınmaz değerlerin sayılması ile ortaya konulmuştur (Çolak 2011, s.17).

2863 sayılı kanunun 2. bölümünde yer alan 6. Maddesinde Korunması Gerekli Tabiat ve Kültür Varlıkları başlığı dört ayrı nitelik belirtilerek gruplandırılmıştır:

1. "Korunması gerekli tabiat varlıkları ile 19'uncu yüzyıl sonuna kadar yapılmış taşınmazlar"
2. "Belirlenen tarihten sonra yapılmış olup önem ve özellikleri bakımından Kültür ve Turizm Bakanlığınca korunmalarında gerek görülen taşınmazlar"
3. "Sit alanı içinde bulunan taşınmaz kültür varlıkları"
4. "Milli tarihimizdeki önlemleri sebebiyle zaman kavramı ve tescil söz konusu olmaksızın Milli Mücadele ve Türkiye Cumhuriyetinin kuruluşunda büyük tarihi olaylara sahne olmuş binalar ve tespit edilecek alanlar ile Mustafa Kemal Atatürk tarafından kullanılmış evler"

Farklı ülke uygulamalarına bakıldığında, taşınmaz kültürel varlıkların değerlendirilmesi hususunda kanunların yanı sıra niteliksel okumaların puanlamalar yapılarak karara varılması da bir yöntem olarak kullanılmaktadır. Örneğin G. Kiesow tarafından Almanya'da Hessen Eyaleti Anıtlar Koruma Müdürlüğüne kabul edilen değerlendirme düzenine göre taşınmazlar aşağıdaki niteliklerine göre değerlendirilerek değerlerine göre sınıflandırılmaktadırlar (Ahunbay 2011, s.34);

1. Sanat tarihi değeri taşınmalıdır; üslup ve tipolojik gelişim açısından önemli olmalı, ünlü bir sanatçı ve mimarla ilişkili olmalı, bir sanat üslubunun temsilcisi olmalı ve

üstün nitelikli veya zengin bir cephe düzenine, bezemeye, iç düzene sahip olmalıdır.

2. Şehircilik yönünden önemli olmalıdır; Peyzaj ve kent görünümü açısından önemli olmalı, bulunduğu yerin simgesi olarak kabul edilebilmelidir, önemli bir anıtın çevresinde yer alan ve ona ölçek veren, vazgeçilmez bir bileşeni, bir külliye ve mimari bir bütünün parçası olmalı ve şehircilik tasarımının bir parçası olmalıdır.
3. Tarihsel önem taşınmalıdır; Yerleşme ve konut gelişimi açısından önemli olmalı, ünlü bir kişinin kullandığı bina ya da önemli politik bir olay ile ilişkilendirilebilmeli ve sosyal tarih, halkbilimi ve yörenin tarihi açısından önemli olup, yöre söylencelerine göre anı değeri taşınmalıdır.
4. Teknik olarak önemli olmalıdır; Üstün nitelikli yapıım özellikleri ve strüktür düzenine sahip olmalı, özenli bir işçilik ile yapılmalı, özgün tasarımını korumuş olmalıdır.

Kültür varlıklarının tespit edilerek koruma altına alınmaları gerekliliği bu değerlendirme niteliklerin oluşturulmasında ana etken olmuştur. Ancak bu niteliksel değerlendirmeler sabit yöntemlerle ve tek kalıp değerlendirme tablosu kullanılarak taşınmazların sınıflandırılması ilkesini benimsemektedir. Tek bir değerlendirme biçimi, zamanla kişilere ve nesnelere göre değişen ihtiyaçlar ve bakış açısının karşısında yetersiz kalmakta ve durum kültür varlıklarını koruma kanunu maddelerinden de anlayabileceğimiz üzere birbirini tamamlayamayan ancak bir üsteki maddenin eksiklerini gidermeye yönelik olarak geliştirilmiş bir sözde maddeler bütünselliğine dönüşmektedir.

Bu nedenle tarihi çevre bileşenlerinin tek bir standarda saplı kalmadan, çağdaş normlarda değerlendirilmelerini sağlayan ölçütler geliştirilmeye çalışılmıştır. Bu değerlendirme ölçütleri, tarihi çevrenin bozulmasını ve kaybedilmesini engelleyen ve gelecek kuşaklara aktarılmasını hedefleyen bir yaklaşım olarak "Koruma" kavramının gelişmesini sağlamıştır.

2.2. KORUMA KAVRAMI

Tarihi çevrenin korunması, farklı disiplinlerin bir arada ciddi bir iş yükü ile koordineli şekilde çalışmaları ile gerçekleştirilebilen bilimsel bir uygulamayı gerektirmektedir.

Koruma konusunda geçmişten günümüze alınan her karar varlıkların tekil olarak formu, plan tipi, strüktürü ve malzemesi gibi özelliklerine etki ederken, bütünsel anlamda bir makroformu etkilemektedir. Bu bağlamda koruma konusunun gelişiminin günümüzde geldiği noktanın incelenmesi önemlidir.

Sözlük anlamı olarak koruma, “*bir kimseyi veya bir şeyi dış etkilerden, tehlikeden, zor bir durumdan uzak tutmak, esirgemek, muhafaza etmektir* (Keleş 1998, s.93)”. Yani koruma, bir şeyi kaybetme korkusuna karşı geliştirilen bir sahiplenme güdüsüdür.

Keleş, tarihi çevre korumasını, kentlerin belli kesimlerinde yer alan bilimsel ve yapı tasarımcılık değerleri yüksek yapılarla, anıtların ve doğal güzelliklerin, kentte bu gün yaşayanlar gibi, gelecek kuşakların da yararlanması için her türlü yıkıcı, saldırgan ve dokuncalı eylemler karşısında güvence altına alınması olarak tanımlamaktadır (Keleş 1998, s.32). Bu eylemler, tarihi çevreyi yok olmaktan kurtarmanın yanı sıra, geçmişten gelen değerlerin muhafaza edilerek bir şekilde geleceğe aktarılması ve bu aktarımın birtakım ilkeler ve hedefler ile gerçekleştirilerek koruma esasının oluşturulmasını amaçlanmaktadır. Bu bağlamda koruma, sosyo-ekonomik, politik, toplumsal ve mekansal etkilere göre değişebilen bir kültür eylemi içermektedir. Çünkü tarihi çevre koruması, bir yandan yapı çevrelerin sağlıklı kılınması sonucunu yaratırken, diğer yandan da tarihsel-kültürel çevrelerin yeniden yaşatılıp, bir bakıma konut stokunun geri dönüşümünü sağlamaktır (Kiper 2010, s.32). Ciddi bir farkındalık pratiği gerektiren kültürel mirasın korunmasının ve yaşatılmasının önemini kavrayan kesimler, günümüzün iç ve dış dinamikleri ile insan odaklı olma, kentsel yaşamın bütünselliği, çok aktörlü yapılar, gelenekselle çağdaşlaşma ve sürdürülebilirlik gibi kavramlardan yararlanarak yerel kimliklerini ve özelliklerini öne çıkarır bir biçimde somut kazanımlar elde etmeye başlamışlardır (Mengi 2007, s.41). Bu sağlanırken ise ne, niçin, kimin adına, kimlerle ve nasıl koruma sorularına yanıt oluşturularak, temelde politik ve seçmeci bir karar vermenin yani ideolojik bir eylemin cevapları aranmaktadır (Kiper 2010, s.11). Koruma nesnesinin tanımının yapılabilmesi nesneyi belirgin hale getirebilmek için incelenmesi gereken bir sorunsaldır.

2.2.1. Korunacak Nesnenin Özellikleri

Bir varlığın koruma nesnesi olarak nitelendirilmesi onun eskime, değişme ve yok olma süreci ile ilişkilidir. Nesnenin tarihsellik, özgünlük, kültürel, sanatsal, estetik ve kullanım gibi özellikleri nesneye atfedilen değeri anlamlı hale getirmektedir. Bir varlığı kent için anlamlı kılan bu nedenler olmadan ve koruma değerinin toplumla uzlaşısı sağlanmadan verilmesi, çoğu zaman ölü koruma kararlarının alınması ile sonuçlanmaktadır. Zira toplum tarafından benimsenmeyen varlık, koruma nesnesi olsa dahi değersiz kabul edilerek, ötelenmektedir. Koruma nesnesi, anlam değeri, özgünlük değeri ve tarihsellik değeri gibi önemli üç ana başlık ile değerlendirilmektedir (Doyduk 2010, s.30-32). Buna göre nesnenin anlam değeri, barındırdığı kültürel, ideolojik, bağlayıcı, estetik, tarihsel ve fiziksel niteliklerle değerlendirilmektedir. Bu özelliklerin ait olduğu çevre ve bu çevrenin kullanıcıları ile olan ilişkisi ile nesnenin değerlendirilerek okunması mümkündür. Özgünlük değeri ise, nesnenin var olduğu süreç içerisinde kendi biçimsel farklılaşmasını yansıtabilmesi olarak açıklanmaktadır. Bunun yanı sıra nesnenin var oluşlarından itibaren biriktirdikleri, nesnenin tarihselliğini yansıtmakta bir başka deyişle tarihsel değerini oluşturmaktadır.

2.2.2. Korumanın Gereklik Nedenleri

Tarihi, doğal ve kültürel çevrenin korunması ya da bu değerlerin gelecek kuşaklara aktarılması artık; bir yandan insanlığın ortak sorunu olarak kabul edilirken, bir yandan da bu konuda taşınan sorumluluk ile izlenen politikalar her ülkenin "uygarlık" ve "aydınlanma" düzeyini belirleyen önemli faktörlerden biri durumundadır (Mengi 2007, s.39). Bu durum tarihi çevrenin korunmasında evrensel kaygıların yanı sıra yerel ve ulusal çıkarların korunmacılığın desteklenmesinin ilk etapta etkili olduğunu açıklamaktadır. Tekeli'ye göre korumanın gerekleri birkaç başlık altında sıralanabilmektedir; İlk neden, yerel, bölgesel, ulusal, dini, vb. bir kimliğin yaratılma aracı olarak korumanın kullanılmasıdır. Burada amaç dönemsel yaklaşımlar bağlamında en uygun temsil fikrinin belirlenerek bir çeşit yeniden geçmiş üretilmesi üzerinde çalışılması olarak açıklanmıştır. Bu yeni geçmişin her ne kadar birleştirici ve bağlayıcı ortak kültürel öğeler yaratacağı düşünülse de son derece sınırlı ve genellikle toplumla bağdaşmayan, toplumu geren sonuçlara neden olduğu görülmektedir. İkinci neden, varlıkların estetik ve sanatsal yapıları nedeniyle korunmalarının ön görülmesidir. Bu

yaklaşımındaki tek tehlike koruma konusunda karar alacak mevkiinin izleyeceği politikanın kişi ve ideoloji sınırlamalarına saplanıp kalmasıdır. Kime göre ve neye göre sorunsalı sübjektif değerlendirmeler ile karşı karşıya kalan koruma nesnelere değerlendirmelerinde temel sorunsal olmuştur. Bir diğer neden; bir toplumsal kültür ürünü olarak önceki kuşaklardan alınan mirasın sonraki kuşaklara aktarılmasının temel alınmasıdır. Varlıklar zaman içerisinde ait oldukları zamandaki misyonlarından çok daha farklı misyonlar üstlenebilmekte ve gerek fiziksel gerekse de anlamsal olarak dönüşmektedirler. Bergson zaman içerisinde farklılaşan yerler olgusuna karşın, yerin anısının sürdürülebilirliği ilkesinin, yaşayanlar ve mekanlar arasındaki ilişkilerde süreklilik olarak yorumlamaktadır (Bilsel ve diğ. 2003, s.56). Bu bağlamda ise toplumsal bir tarih bilinci oluşturmak amacını taşıyan yaklaşım, geçmişin toplumsal yapı ile bütünleşerek sürekliliğin ve çeşitliliğin sağlanmasını da hedeflemektedir. Son neden olarak ise, turizm getirisi ile tarihi çevrenin korumasının istenmesi ortaya konulmuştur. Çünkü bünyesinde değerli varlıkları barındıran tarihi çevreler, birer sermaye kapısı olarak görülebilmektedirler. Özellikle zaman içerisinde modern ihtiyaçları karşılayamadığı için kent bütününde geri planda kalan ve bu nedenle geri kazanılması için müdahale edilmesi zorunlu olan tarihi çevrelerde, turizm kolay bir dönüştürme aracı olarak kullanılmaktadır. Ancak toplumun kendi çevresine yabancılaştırılarak, gelir geçer bir süreç için tarihi çevrenin koruma çerçevesinde sermaye amaçlı olarak yeniden yorumlanması, toplum ve çevre arasındaki bağın kurulamadığı bir göstermelik çevre tahayyülünün oluşmasına neden olmaktadır ki bu da son derece hassas bir konudur.

Korumaya dair bütün bu yaklaşım biçimleri ve olası sonuçları, kavramın tarihi çevre için ne kadar hassas bir anlam ifade ettiğini göstermektedir. Bu nedenle koruma uygulanacak olan alanlarda ortak bir yaklaşım politikasının izlenmesi gerekmektedir. Korunacak özellikleri tespit edilen alanlara dair tanımlamalar oluşturulması ve koruma yaklaşımını içeren bir takım planlama araçları ile düzenlenmeleri önemlidir.

2.3. ESKİ KENT MERKEZİ KORUMA POLİTİKASI VE PLANLAMASI

Koruma eyleminin kent gibi yaşayan bir organizma için gerçekleştirilmesi bir takım zorlukları barındıran bir uygulamadır. Bu zorluklar Ahunbay tarafından (Ahunbay 2011, s.127), "*Tarihi bir eşyayı veya belgeyi kapalı bir mekanda, müzede saklamak göreceli olarak kolaydır; buna karşılık tarihi bir kenti özellikleri yitirmeden koruyabilmek disiplinler arası bir çalışma, iyi bir örgütlenme, maddi kaynak ve duyarlı bir kamuoyu desteği gerektirmektedir*" şeklinde ifade edilmiştir.

Koruma eylemi; neleri, kim için, nasıl ve hangi amaçla koruması gerektiği sorunsallarını ancak disiplinler arası bir uzlaşa ile çözebilecek komplekstedir. Bu durum farklı bir organizasyonel yaklaşım aracından, eylem gerçekleştirilirken yararlanılması zorunluluğunu getirmiştir. Koruma planlamaları bu bağlamda eski ve yeni kent dokusunu mimari-kentsel ve şehircilik ilkeleri doğrultusunda bağdaştıran ve tarihi çevreyi kent bütününden ayırmadan sürdürülebilirliğini sağlayan planlama yaklaşımlarıdır. Tarihsel çevrenin korunması, eski kent merkezinin tarihsel dokusunun bugüne ulaşmış özelliklerinin kentin gelecekteki yaşantısına "entegrasyonu sorunu" (Kuban 2010, s.32) iken koruma planlaması bu entegrasyonun sağlanmasında izlenecek olan yönetsel yaklaşımları, hedef ve sonuç politikalarını içermektedir.

Ülkemizde kültürel mirasın çevresiyle birlikte bütüncül olarak anlamlı olduğu yaklaşımının kabul edilmesinden sonra koruma planlaması konusunda bir takım tavırlar geliştirilmiştir. Sit alanı kavramı bu bağlamdaki ilk adımdır. Buna göre sit alanı gibi korumanın kesin olduğu yerlerde Koruma amaçlı imar planlarının uygulanması zorunluluğu mevcuttur. Koruma amaçlı imar planı, koruma alanlarında uygulanan ve kültürel mirasın aktarılmasında sürdürülebilir politikalarla eski kent merkezinin işlevini kaybetmeden kent ile bütünleşmesini sağlayan planlardır. Bu bütünleşme eski kent merkezinin potansiyellerinin ortaya çıkarılması ve yararlanılabilmesi için önemlidir. Zira Kiper'in de belirttiği gibi (Kiper 2010, s.25); "*Tarihsel dokular, iyi korunarak süreklilikleri sağlanıp kent ile uyumlu bütünleşmeyi sürdürebildikleri ölçüde, kentsel çevrenin kalitesine önemli ölçüde katkıları olabilecek çok özel alanlardır*". Bir başka deyişle bu alanlarda yapılacak olan koruma uygulamalarının sürdürülebilirliği, eski kent merkezinin kent bütününden ayırmadan yapılacak olan koruma uygulamaları ile mümkün olmaktadır.

Ancak eski kent merkezinin özelliklerinin korunarak, kent bütünü ile entegrasyonun sağlanması birtakım zorlukları olan bir uygulamadır. Bu zorluklar eski kent merkezinin kimliğini oluşturan tarihi ve kültürel değerler ile günümüz modern kentlerinin içinde bulunduğu küresel sürecin çağrışımları arasındaki çelişkidir. Bu çelişki ise, daha çok eski kent merkezlerinin geçmişte kaldıklarının ve günümüze ayak uyduramayacaklarının kabul edilmesi ile ortaya çıkmaktadır. Bu durumda eski kent merkezleri sahip oldukları tarihi ve kültürel değerlerden vazgeçerek günümüz kentleri ile entegrasyonu sağlamaya çalışmaktadır. Her ne kadar koruma amaçlı imar planları ile bu alanların korunmaları sağlanmak istense de, bu planların yalnızca eski kent merkezi özelinde hazırlanmaları bir başka sorunu meydana getirmektedir. Kent bütününden ayrı düşünülen eski kent merkezler ve bu nedenle kent ile bütünleşememektedirler. Uzun vadeli olmayan, anı kurtarmak için yapılan bu planlar tarihi çevre dahil olmak üzere eski kent merkezi özelinde ve kent genelinde zararlı sonuçlara neden olmaktadır. Halbuki kısa vadeli bir koruma modeli önermenin olasılığı yoktur. Ekonomik, yapısal ve kültürel farklılıklar, örgütlenme, altyapı, kadro vb. teknolojik düzey ve olanak farklılıkları ve daha ayrıntılı çözümlenmelerde, korunacak yapıların tipolojik, işlevsel ve yapısal özellikleri, böyle bir genel geçerliliği anlamsız ve olanaksız kılmaktadır (Karakan 2006, s.21). Bütün bu çelişkilere karşı koruma amaçlı imar planı, bütünden aldığı verileri tikel bağlamda eşleştirebilen, tikeli ön plana çıkararak planın bütüne yansımalarını yönlendirip yaptırılabilen konumunda olmalıdır. Planlı korumanın yasal bir aracı olan koruma amaçlı imar planı mevcut değerler ile geleceğin değerleri ve beklentileri arasında denge noktası olmalı ve bu bağlamda doğru yönlendirmeleri önermelidir (Mengi 2007, s.39).

2.3.1. Koruma Politikalarının Gelişim Süreci

Koruma uygulamaları çok eski devirlerden başlayarak daima dünya ülkelerinin gündeminde olmuştur. İlk etapta anıt bazlı olan düşünce zamanla değişerek çevresel ölçekte konunun ele alınması şeklinde geliştirilmiştir. Koruma konusunun bu gelişiminde, tarih boyunca yaşanan olaylara verilen tepkiler önemli rol oynamaktadır. Zira başlangıçta tarihi ve kültürel kimliklerini koruma pratiği olarak görülen koruma eylemi, 1970'den sonra uluslararası bir çaba olarak insanlığın ortak mirasının korunması ve aktarılması fikri ile devamlı güncel bir konu olarak kentler gündeminde yer almaktadır.

1930-1970 arası koruma politikalarının gelişimi:

Koruma kavramının kentlerde ele alınışı öncelikli olarak, anıtların tekil olarak korunmalarını içeren bir takım koruma uygulamaları ile olmuştur. Bu uygulamalarda anıtların korunması, içinde buldukları çevredeki yapıların yıkılarak ortadan kaldırıp, bu anıtların kentte ön plana çıkarılması şeklinde olmuştur. Bu yaklaşım, koruma politikalarının tartışıldığı ilk dönemde oldukça baskın olarak yer almıştır.

Çağdaş koruma kavramının oluşmasında etkili olan çalışmaların ilki 1931 yılında yapılan Atina Sözleşmesi ile gündeme gelmiştir. Korumanın çevresel bağlamının önemine vurgu yapan toplantı kararlarında, ilk defa tarihi anıtlara fon oluşturan "çevrelerin, yapı gruplarının ve bazı özellikleri olan güzel görünüşlü manzaraların" korunması önerilmiştir.

1933 yılında Atina toplantılarının devamı olarak gerçekleşen Atina Konferansında ise, bir önceki sözleşme kararlarına ek kararları ile karşıt olan ancak temelde yine başta belirtilen anıtsal ölçekte koruma konusunda birleşen kararlar alınmıştır. Şehrin Tarihsel Mirası başlığı altında ele alınan konuda, "Tarihi anıtların etrafındaki sefalet yuvalarının ortadan kaldırılması, yeşil alan yaratma fırsatını verecektir." kararı alınmıştır. Le Corbusier (Le Corbusier 2009, s.81) kararın açıklamasında; "*Tarihsel değeri olan birtakım anıtların etrafındaki sefalet yuvalarının ve sağlığa aykırı evlerin ortadan kaldırılması, çok eskiden beri var olagelen bir ortamı bozmuş olabilir. Bu üzüntü verici ancak kaçınılmazdır.*", ifadesini kullanarak anıtların çevrelerinin boşaltılması ile daha geniş kesimin yararlanabileceği aynı zamanda da tarih bilincine hizmet eden kentsel boşlukların oluşturulabileceğini vurgulamıştır. Ancak bu Atina Konferansı kararları, anıtların tekil olarak ele alındığı koruma yaklaşımlarının benimsendiği son kararlar olmuştur.

Bu dönemden sonra koruma konusunda bugünde kararlarının önemli ölçüde geçerli olduğu tarihi çevre bilincinin etrafıca ele alındığı Venedik Tüzüğü 1964 yılında oluşturulmuştur. Kültür varlığı kavramı tarihi belge değeri ile ele alınmış ve tarihi belgelerin konumlandıkları çevre ile anlamlı hale geldikleri ve birlikte değerlendirilmeleri gerektiği üzerinde durulmuştur. "Kültür varlığının korunması, ölçeği dışına taşmamak koşulu ile çevresinin de bakımını içine almalıdır²." kararı bu bağlamda

² Venedik Tüzüğü, 6. Madde; "Kültür varlığının korunması, ölçeği dışına taşmamak koşulu ile çevresinin de bakımını içine almalıdır. Eğer geleneksel ortam varsa, olduğu gibi bırakılmalıdır. Kütüphane ve renk ilişkilerini değiştirecek hiçbir yeni eklentiye, yok etmeye ya da değiştirmeye izin verilmemelidir."

alınmıştır. Aynı zamanda kararın alınmasında 2. Dünya Savaşı sebep olduğu yıkımın etkilerinin bertaraf edilmesi için, kent kullanıcıları arasında ortak bir bağ oluşturularak yeniden inşa sürecine gidilmek istenmesi etkili olmuştur. Kültür varlıkları bu dönemde tarihi miras olarak ulusal ve uluslararası çıkarlar olarak değerlendirilmiş ve ulus devletin oluşumu için birleştirici, bağlayıcı ve besleyici bir kaynak olarak görülmüşlerdir. Anıtların yalnız başına temsil ettiklerinin yanı sıra, bu temsilin çevresi ile birlikte oluşturduğu atmosferin korunmasının, anıtı bağlamından koparmamak olduğu için, değer verilmesi gereken bir durum olduğundan söz edilmiştir. Aynı bağlam içerisinde tüzük kararlarının birer yönlendirici olarak koruma kararlarının da kullanılmasına karar verilmiştir. 1965 yılında kültür varlıklarına ilişkin araştırma, dokümantasyon ve teknik yardımla ilgili olarak ICOMOS Vakfı (International Council on Monuments and Sites) kurulmuş ve Venedik tüzüğü kararlarının tüm dünyada uygulanmasının sağlanmasına çalışılmıştır. Bu durum Venedik Tüzüğü'nü uluslararası nitelikte temel bir belge olarak korumacılık başlığında yer edindirmiştir.

ICOMOS gibi bir başka örgütsel yapıda 1945 yılında oluşturulan Birleşmiş Milletler Eğitim, Bilim ve Kültür örgütüdür (UNESCO). Örgüt tarafından hazırlanan, "Dünya Kültürel ve Doğal Mirasının Korunmasına Dair Sözleşme" de yer alan ilgili ülkelerin egemenlik ve ulusal yasalarının sağladığı mülkiyet haklarına saygı göstererek, evrensel bir miras olan doğal ve kültürel değerlerin korunması, uluslararası bir sorumluluktur ve ulusların işbirliği gerektirmektedir" maddesi koruma yaklaşımlarının dönüşümünü göstermesi açısından önemlidir.

1970 sonrasında koruma politikalarının gelişimi:

1970 yılından sonra koruma konusunda o döneme kadar ulus devlet tabanlı gelişen politikalar, yerini ortak miras tartışmalarına bırakmışlardır. 1975 yılında yayımlanan Amsterdam Bildirgesi'ne göre kültürel varlıklar uluslararası tüm halkların ortak mirası kabul edilmeleri ve bu ürünlerin korunması marjinal bir sorun olarak görülmekten ziyade, kent ve ülke planlamasının ana hedefi olarak ele alınmaları gerekmektedir. Bu bağlamda mevcut koruma politikalarının yeterli olmadıklarına karar verilerek, yeni bir koruma politikasının geliştirilmesi üzerinde durulmuştur.

Bütünleşik koruma yaklaşımı bu dönemde oluşturulmuş bir koruma uygulamasıdır. Buna göre koruma planları ile kent planları birbirinden ayrı olarak değerlendirilmemelerine karar verilmiştir. Geliştirilen koruma çözümlerinde kentin bütünsel ölçeği,

potansiyelleri ve avantajları gibi dinamikleri de dikkate alınarak planlamanın yapılması önerilmiştir. Aynı zamanda Venedik Tüzüğü ile oluşturulmuş olan uygulama kararlarının yaptırıcı etkilerinin artırılması için, bu bildirmede koruma için kullanılan yöntem ve tekniklerin bir katalogunu derlemek amacıyla araştırmaya girişilmesi, buna yönelik bilimsel kurullar oluşturulması ve bu kurumlar arası bir işbirliğinin sağlanması kararlaştırılmıştır. Ayrıca bu katalogun koruma uygulamalarında hazır bulundurulması ve korumanın bilinçli yapılması teşvik edilmiştir.

Bu dönemde uygulanan kentsel koruma yaklaşımlarına örnek olarak Bolonya kentinin Ortaçağ ve Rönesans eserlerini korumaya yönelik politikaları öncü koruma politikaları olarak kabul edilebilir (Kiper 2010, s.34). Kenti sağlıklı kılma projesi başlığı ile geliştirilen yaklaşım, çevre kalitesinin yükseltilmesi ve kullanıcı yaşam ölçünleri ile ekonomik koşullarının iyileştirilmesini içermektedir. Proje hedef olarak kent bütününden ayrı değerlendirilmeden zaman içerisinde kullanımdan dolayı çöküntü haline gelmiş alanları, planlayarak kent ile bütünleştirmeyi ve ortak tarihi mirası gelecek kuşaklara aktarma olgusunu kuvvetli bir biçimde vurgulamaktadır.

Günümüzde koruma politikaları, anıt ve anıtın ait olduğu çevreyi, kent bütününde bir arada korunması gerektiği yaklaşımlarını içermektedir. Bu bağlamda koruma uygulamaları, kent bütününde geliştirilen planlar ile sağlanmaktadır.

2.3.2. Türkiye’de Koruma Kavramının Gelişim Süreci Ve Örgütsel Yapısı

Kültür varlıklarının korunması ile ilgili olarak Türkiye’de çıkartılmış olan ilk yasa 1869’da yürürlüğe giren, asıl amacı kültür varlıklarının ülke dışına çıkarılmasının önünü kesmek olan, “Asar-ı Atika Nizamnamesi” olmuştur. Daha sonra bu nizamname değişik dönemlerde koruma ihtiyacının gelişimine göre değiştirilerek, geliştirilmiştir³. 1950’lere kadar koruma konusundaki yaklaşımlar; örgütsel ve yasal düzenlemeler, eğitim kurumlarının oluşturulması, koruma amaçlı imar planları, envanter hazırlama konularında olmuştur. Ancak bu dönemde koruma yaklaşımları; eski ve yeni kent merkezlerinin birbirinden bağımsız düşünülmesi ve anıtsal yapılar ölçeğinde sınırlı koruma uygulamalarının yapılması, şeklinde gelişmiştir. Bu nedenle günümüzde koruma yaklaşımlarının esaslarını oluşturan kent bütününde koruma planlarından,

³ Bkz. 1874, 1884, 1904 ve 1906 Nizamnameleri

kullanıcı odaklı ve sürdürülebilir uygulamalardan söz edilmesi bu dönemde mümkün olmamıştır.

1951 yılında korunması gerekli mimari ve tarihi anıtları koruma (bakım, onarım, restorasyon) işlerinde uyulacak ilkeleri ve bunlarla ilgili programları saptama, uygulamaları izleme ve denetleme anıtlarla ilgili görüş bildirmek üzere Mili Eğitim Bakanlığı'na bağlı " Gayrimenkul Eski Eserler ve Anıtlar Yüksek Kurulu (GEEAYK)" oluşturulmuştur. "1710 sayılı Eski Eserler Kanunu" (1973), kendisinden önce yürürlükte olan yasalar kaldırılarak yerlerine getirilmiştir. Bu kanun aynı zamanda ilk kez tarihi çevrenin doku bütünlüğü ile korunması gerektiği öngördüğünden ülkemiz koruma tarihinde önemli bir noktada bulunmaktadır.

Aynı dönem içerisinde, kültür varlıklarının çevresindeki yeni yapılanmalar konusunda GEEAYK'ye yetki verilmiş ve sorumlulukları genişletilmiştir. Yasa da ilk defa 'Sit' terimi kullanılarak, türleri belirtilmiş ve yapılar için bir takım tespit, tescil, onarım ve koruma konusunda tanımlamalar getirilmiştir. Bu bağlamda 1710 sayılı yasayı da dayanak alınarak GEEAYK tarafından 1973-1982 yılları arasında çok sayıda kentsel sit, anıtsal yapı ve sivil mimarlık örneği yapı tescil edilmiştir.

1983 yılında 1710 sayılı Eski Eserler Kanunu kaldırılarak yerine "2863 Sayılı Tabiat ve Kültür Varlıklarını Koruma Kanunu" yürürlüğe girmiştir. Kanunun birinci maddesinde amacını; "Korunması gerekli taşınır ve taşınmaz kültür varlıkları ile ilgili tanımları belirlemek, yapılacak işlev ve faaliyetleri düzenlemek, bu konuda gerekli ilke ve uygulama kararlarını alacak teşkilatın kuruluş ve görevlerini tespit etmek." şeklinde tanımlamaktadır⁴. Bu kanunun yürürlüğe girmesi ile birlikte GEEAYK yönetmelikten kaldırılmış (1984), yerine Kültür Bakanlığı'na bağlı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Yüksek Kurulu ve Bölge Kurulları getirilmiştir. 2863 Sayılı Tabiat ve Kültür Varlıklarını Koruma Kanunu "Sit" terimi kullanarak, korunacak olan varlıkları içeren koruma alanlarına dair bir tanımlamada bulunmuştur. Bu kanun daha sonra 5226 sayılı yasa ile genişletilmiş (2004) ve sit terimi "Tarih öncesinden günümüze kadar gelen, eşitli medeniyetlerin ürünü olup, yaşadıkları devirlerin sosyal, ekonomik, mimari ve benzeri özelliklerini yansıtan kent ve kentli kalıntıları, kültür varlıklarının yoğun olarak bulunduğu sosyal yaşama konu olmuş veya önemi tarihi hadiselerin cereyan ettiği yerler ve tespiti yapılmış tabiat özellikleri ile korunması gerekli alanlardır." şeklinde

⁴ Tabiat ve kültür varlıklarını koruma kanunu, 1983 tarihli 2863 sayılı Tabiat ve Kültür Varlıklarını Koruma Kanunu

değiştirilmiştir. Aynı zamanda sit alanlarında uygulanması gereken plan uygulamalarının, 2863 sayılı kanunun 17. maddesinde belirtildiği üzere "Koruma Amaçlı İmar Planı" tanımı yapılarak bu tanım dahilinde yapılmaları gerektiği belirtilmiştir. Bu kanun bağlamında 2005 yılında 25887 sayılı "Koruma Amaçlı İmar Planları ve Çevre Düzenleme Projelerinin Hazırlanması, Gösterimi, Uygulaması, Denetimi ve Müelliflerine İlişkin Usul ve Esaslara Ait Yönetmelik" hazırlanarak yürürlüğe girmiştir. Bu dönemden sonra koruma konusunda yerel yönetimleri içine dahil eden bir takım yaklaşımlar geliştirilmiştir. 2005 yılında "5336 sayılı Yıpranan Tarihi Ve Kültürel Varlıkların Yenilenerek Korunması Yaşatılarak Kullanılması Hakkında Kanun" ile yerel yönetimlere, tarihi ve kültürel mirası korumak için kentsel dönüşüm ve gelişim projeleri yapma, özelliğini kaybetmeye yüz tutmuş koruma alanı olarak tanımlama ve planlama yapma olanağı getirilmiştir (Dedeyar 2010, s.45).

Türkiye'de Koruma Örgütsel Yapısı:

Milli Eğitim Bakanlığı çatısında Eski Eserler ve Müzeler Genel Müdürlüğü tarafından yürütülen kültür varlıklarının korunması, daha sonra Kültür ve Turizm Bakanlığının denetiminde olan Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü'nün sorumluluğuna devredilmiştir. Kültür Ve Tabiat Varlıklarını Koruma Yüksek Kurulu ile Koruma Bölge Kurulları korunması gereken kültür ve tabiat varlıkları hakkında yetkili organlar olarak Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü'ne bağlı olarak görev yapmaktadır. Aynı zamanda Rölöve ve Anıtlar Bölge Müdürlükleri ve Restorasyon ve Konservasyon Merkez laboratuvarı alt kuruluşlar olarak bu sistemde yer almaktadır. Koruma bölge kurulları, korunması gereken kültür ve tabiat varlıklarının tescili ve gruplandırılmasını ve koruma alanlarının tespitini yapmak ve geçiş dönemi yapılanma şartlarını belirlemek ile görevlidir. Yerel koruma konusunda Koruma Kurulları ve Müzeler ve Vakıflar Bölge Müdürlüğünün yanı sıra "İl Özel İdareleri ve Belediyeler" de etkin rol oynamaktadır. Koruma Bölge Kurullarının koruma uygulamaları hakkında alan belediye sınırları içerisinde belediye başkanlığı, dışında ise valilik temsilcileri muhatap olmaktadır.

İlk olarak 1930 yılında 1580 sayılı Belediyeler Kanunu ile koruma konusunda belediyeler uygulayıcı rol üstlenmişlerdir. 1985 tarihli 3194 sayılı imar yasası ile kentlerin imar planlarının hazırlanması ve onaylanması gibi yetkiler yerel yönetimlere devredilerek yerel yönetimlerin kentin teknik yapısı hakkında bilgi sahibi olmaları sağlanmıştır. 2004 yılında Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kanunu'nda 5226 sayılı

yasa ile değişiklik yapılması ve ek madde getirilmesi ile koruma konusunda yerel yönetimlerin sorumlulukları arttırılmıştır, kültür varlıklarının bakım ve onarımı için yerel yönetimlerin sorumluluğunda mali kaynak yaratılması ve sit alanlarının uygulama ve denetiminden sorumlu olan Koruma Uygulama Ve Denetim Büroları (KUDEB) 2863/5226 Sayılı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kanunu'nun 10-11 ve 57'nci maddeleri uyarınca 11.06.2005'te yürürlüğe giren "Koruma, Uygulama ve Denetim Büroları, Proje Büroları ile Eğitim Birimlerinin Kuruluş, İzin, Çalışma Usul ve Esaslarına Dair Yönetmelik" hükümleri gereğince; 13.07.2006 tarih, 1323 sayılı İstanbul Büyükşehir Belediye Meclis Kararı ile İstanbul Büyükşehir Belediyesi bünyesinde kurulmuştur. Bu birimin amacı koruma uygulaması yapılacak alanlarda, yerel yönetimlerin koruma bilgisine sahip olarak, uygulamaların takibi ve denetimlerini yapabilmeleri, bu uygulamalara teknik yardım desteği verebilmeleri, koruma alanlarının sayısal arşivlerini ve envanterlerini oluşturabilmeleri ve yıkım, arındırma ve restorasyon uygulamalarında bulunabilmeleridir. Günümüzde 12.11.2012 tarih ve 6360 sayılı " On Üç İlde Büyükşehir Belediyesi Ve Yirmi Altı İlçe Kurulması İle Bazı Kanun Ve Kanun Hükmünde Kararnamelerde Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun" ile koruma uygulamaları yerel yönetimlerin tüzel kişiliği kaldırılarak mahalleye dönüşen köylerde geleneksel, kültürel ve mimari özelliklerine uygun tip mimari proje yapma ve yaptırma hakkı tanınmıştır. Aynı zamanda koruma uygulamalarında il özel idaresi bulunmayan yerlerde Yatırım İzleme ve Koordinasyon Başkanlığınca kaynak oluşturulması ve yürütülmesi kararlaştırılmıştır. Koruma konusunda diğer önemli merkezi yönetim kuruları Vakıflar Genel Müdürlüğü ve Orman ve Çevre Bakanlığı bünyesinde görev yapan Doğa Koruma ve Milli Parklar Genel Müdürlüğü ile Özel Çevre Koruma Kurumu Başkanlığıdır. Vakıflar Genel Müdürlüğü 2004 yılında Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kanunu'nda yapılan değişiklikle birlikte müdürlüğün sorumlu olduğu vakıf malları hakkında her türlü tadilat ve tamirat konusunda ilgili koruma kuruluna bilgi vermek suretiyle uygulamayı yapar hale gelmiştir (Ersoy 2012, s.236). 08.08.2011 tarih ve 648 sayılı "Çevre ve Şehircilik Bakanlığının Teşkilat Ve Görevleri Hakkında Kanun Hükmünde Kararname İle Bazı Kanun Ve Kanun Hükmünde Kararnamelerde Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun Hükmünde Kararname" 13A maddesi ve ç bendinde " Tabiat varlıkları, doğal, tarihi, arkeolojik ve kentsel sitler ile koruma statüsü bulunan diğer alanların çakıştığı yerlerde koruma ve kullanma esaslarını ilgili bakanlıkların görüşünü alarak belirlemek ve bu

alanların kısmen veya tamamen hangi idarelerce yönetileceğine karar vermek, her tür ve ölçekteki çevre düzeni, nazım ve uygulama imar planlarını yapmak, yaptırmak ve onaylamak" ifadesiyle bakanlığın koruma uygulamalarındaki yetkinliği sağlanmıştır.

Türkiye'de koruma kurumunun sivil olarak örgütlenmesinde yer alan Çevre ve Kültürel Değerleri Koruma Vakfı (ÇEKÜL) (1990), Tarihi Kentler Birliği (TKB) (1999), Turizm Anıt ve Çevre Değerini Koruma Vakfı (TAÇ) (1976) ve Türkiye Erozyonla Mücadele Ağaçlandırma ve Doğal Varlıkları Koruma Vakfı (TEMA) (1992) bazı sivil örgütlerdir

2.3.3. Kentsel Sit Kavramı

Sit, koruma yaklaşımında bir alan tanımlaması olarak üretilen ve bu alanda uyulması gereken koruma politikaları olan bir kavramdır. 2863 sayılı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kanununa göre Sit; "tarih öncesinden günümüze kadar gelen çeşitli medeniyetlerin ürünü olup, yaşadıkları devirlerin sosyal, ekonomik, mimari ve benzeri özelliklerini yansıtan kent ve kent kalıntıları, kültür varlıklarının yoğun olarak bulunduğu sosyal yaşama konu olmuş veya önemli tarihi hadiselerin cereyan ettiği yerler ve tespiti yapılmış tabiat özellikleri ile korunması gerekli alanlardır⁵" şeklinde açıklanmıştır. Ahunbay ise sit alanlarını (Ahunbay 2011, s.33): "*Korunacak özellikleri bulunan doğal ya da insan yapısı, ya da ikisinin ortak ürünü olan alanlara "Sit" denilmektedir*" şeklinde tanımlamıştır. Bu ifadelerden hareketle sit kavramının, tarihi ve kültürel değerinden dolayı korunması ön görülen alanlar için oluşturulmuş özel bir tanım olduğu anlaşılmaktadır.

Sit alanları; arkeolojik, kentsel ve tarihi sit alanları olarak kendi aralarında, alanın baskın özelliğine göre ayrılmaktadır. Taşınmaz Kültür Ve Tabiat Varlıklarının Tespiti Ve Tescili Hakkındaki Yönetmelikte, "Arkeolojik sit"; antik bir yerleşmenin veya eski bir medeniyetin kalıntılarının bulunduğu yer veya su altında bilinen veya meydana çıkarılan korunması gerekli alanları, "Tarihi sit"; önemli tarihi olayların cereyan ettiği ve bu sebeple korunması gerekli yerleri" ifade eder şeklinde alanlar tanımlanmıştır. Aynı yönetmelikte "Kentsel Sit Alanı", "Mimari, mahalli, tarihsel, estetik ve sanat özelliği bulunan ve bir arada bulunmaları sebebiyle teker teker taşıdıkları kıymetten daha fazla kıymeti olan, kültürel ve tabii çevre elemanlarının (yapılar, bahçeler, bitki

⁵ 14.07.2004 tarihli, 2863 sayılı kültür ve tabiat varlıklarını koruma kanunu, madde 3

örtüleri, yerleşim dokuları, duvarlar) birlikte buldukları alanlar" olarak tanımlanmıştır.

Bu tanım bağlamında;

1. Tarihsel niteliği olan yerleşim merkezleri (Tokat, Gaziantep, Mardin, Muğla vb.)
2. Çevresi surlara çevrili tarihsel bütünlükler (Ankara Kalesi, Diyarbakır Sur İçi Yerleşimi, vb.)
3. Çeşitli anıtların bir arada yer aldığı kentsel bütünlükler (Sultan Ahmet Meydanı, Vatikan, vb.)
4. Kıyı yerleşiminde kültür varlıklarının yer aldığı kent kanalları, akarsular (İstanbul Boğazı, Amsterdam, Venedik vb.)
5. Niteliksel özellikleri ile homojen bir bütün oluşturan yapılar; Aynı mimari devrin ürünü olan yapılar, işlevsel nitelikleri nedeniyle benzerlik gösteren yapılar (Zeyrek Ahşap Konutları, Wohnsiedlung'lar)
6. Silueti oluşturan kültür varlığı öğeleri (Tarihi Yarım Ada, Beyoğlu)
7. Tasarlanmış yeşil alan ve parklar (Viyana Schloss Garten)

kentsel sit alanı olarak nitelendirilen alanlara örnektir (Oral, 2009, s.9).

Kentsel sit mevzuatta da belirtildiği üzere, sahip olduğu kültürel ve doğal mirasın içerisinde bulunduğu çevre ile birlikte korunması gereken alanlardır. Bu nedenle bu alanların korunmalarında özel bir koruma yaklaşımının üretilmesi gerekmektedir. Bu bağlamda geliştirilen koruma politikaları, bu alanlar için getirilecek koruma uygulamalarını ve araçlarını kapsamaktadır.

2.3.4. Koruma Amaçlı İmar Planları

Koruma politikaları dahilinde alınan sit alanı kararı ile, bu alanlarda sürdürülebilirliğin sağlanması, zarar görülmeden, koruma ve kullanma dengesi sağlanarak planlanması, koruma gereklerinin yerine getirilebileceği bir çalışma ile mümkün olmaktadır. Bu bağlamda bu eserlerin ve içinde buldukları alanların korunarak, geleceğe aktarılmasını sağlamak amacıyla, "Koruma Amaçlı İmar Planı (KAİP)" koruma politikasının bir aracı olarak geliştirilmiştir.

Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kanununda yer alan düzenlemeye göre; " Koruma Amaçlı İmar Planı; bu kanun uyarınca belirlenen sit alanlarında, alanın etkileşim-geçiş sahasını da göz önünde bulundurarak, kültür ve tabiat varlıklarının sürdürülebilirlik ilkesi doğrultusunda korunması amacıyla arkeolojik, tarihi, doğal, mimari, demografik, kültürel, sosyo-ekonomik, mülkiyet ve yapılaşma verilerini içeren alan araştırmasına dayalı olarak; hali hazır haritalar üzerine, koruma alanı içinde yaşayan hane halkları ve faaliyet gösteren iş yerlerinin sosyal ve ekonomik yapılarını iyileştiren, istihdam ve katma değer yaratan strateji, koruma esasları ve kullanma şartları ile yapılaşma sınırlamalarını, sağlıklaştırma, yenileme alan ve projelerini, uygulama etap ve programlarını, açık alan sistemini, yaya dolaşımı ve taşıt ulaşımını, alt yapı tesislerinin tasarım esasları, yoğunluklar ve parsel tasarımlarını, yerel sahiplilik, uygulamanın finansmanı ilkeleri uyarınca katılımcı alan yönetimi modellerini de içerecek şekilde hazırlanan, hedefler, araçlar, stratejiler ile planlama kararları, tutumları, plan notları ve açıklama raporu ile bir bütün olan nazım ve uygulama imar planlarının gerektirdiği ölçekteki planlardır" şeklinde tanımlanmaktadır. Tanımdan anlaşılacağı gibi koruma amaçlı imar planları, koruma uygulamasının yapılacağı alanının sosyal ve fiziksel özelliklerini kent bütünü bağlamında değerlendirerek plan kararları almakta ve plan uygulamalarını gerçekleştirmektedir. Planın uygulanabilirliği ve sürdürülebilirliği açısından, korumaya özendirici olması, koruma bölgesini kentin öteki bölgelerinden yalıtıcı olmaması, koruma bölgesinin kentin öteki bölgeleri ile ulaşımını kesmemesi, koruma bölgesine gösterilen büyük ilgiyi ve saygıyı belli etmesi, koruma bölgesinin korunduğunu belli edecek korumaya değer her şeyin korunması, planın çevre ve bölge halkına sevdirmesi gibi ilkeler önemsenerek yapılması gerekmektedir (Alsaç 1997, s.22).

Koruma amaçlı imar planları, kent bütünü kapsayan imar planından bağımsız düşünülmemeli, bu iki plan birbirini tamamlar nitelikte olmalıdır. Bu planların iki ayrı plan olarak çalıştığı yerlerde, plan uygulamalarından kaynaklanan çeşitli sorunlar yaşanmaktadır. Bu sorunlar koruma uygulaması yapılan alanlarının kent bütününde kopması veya kent bütünündeki gelişimden korunması gereken alanların zarar görmesi şeklinde gerçekleşebilmektedir.

Bunun yanı sıra koruma amaçlı imar planları karar ve uygulama aşamasında, koruma amaçlı nazım imar planları ile koruma amaçlı uygulama imar planları olarak birbirleri

ile paralel olarak hazırlanmalı gerekmektedir. Çünkü koruma amaçlı nazım imar planları ve koruma amaçlı uygulama imar planları arasında, plan ölçeğinden kaynaklanan farklar oluşabilmektedir. Ölçek nedeniyle nazım imar planında belirtilmeyen pek çok koruma etabının uygulama imar planında ele alınması gerekmektedir. Bu nedenle koruma amaçlı imar planları bütüncül bir yaklaşımla, kent bütününde bir koruma planı hazırlanmalı ve uygulama aşamasında detaylı plan notları ile desteklemeleri gerekmektedir.

Günümüzde tarihsel çevrenin korunması kentin tarihsel dokusunun bugüne ulaşmış niteliklerinin kentin gelecekteki yaşantısına entegrasyonu sorunu olarak görülmeye başlanmıştır. Yani bir alanı plan kararları ile koruma altına alarak fiziki bir dokunulmazlık sağlamak kendi başına yeterli değildir. Aynı zamanda o bölgenin dün, bugün ve yarını beraber yaşatabilme ve bunun yöntemini bulma ve gerçekleştirme sorunsalı düşünülmelidir. Bu bağlamda koruma amaçlı imar planları teknik bir sorun olmaktan çok kültürel bir yaklaşım problemidir (Kuban 2010, s.32).

2.3.5. Koruma Amaçlı İmar Planlarının Planlama ve Uygulama Süreci

2863 sayılı kanuna göre, sit alanı ilan edilen alanların mevcut imar planı uygulamaları durdurularak yerine Koruma Bölge Kurulu tarafından belirlenen geçiş dönemi koruma esasları ve kullanma şartları uygulanmalıdır. İki yıl içerisinde koruma amaçlı imar planının yapılarak, alanda uygulanması gerekmektedir. Ancak iki yıl içerisinde bu plan yapılamamışsa, bu durumda geçiş dönemi koruma esasları ve kullanma şartları koruma amaçlı imar planı hazırlanıncaya kadar durdurulmaktadır.

Koruma amaçlı imar planlarının hazırlanması 2863 sayılı kanunda belirtilmiş olup, plan hazırlama yetkisi idareler tarafından, koruma planı ekibinin bulunması koşuluyla, ihale suretiyle ya da iller bankası genel müdürlüğüne yetki verilerek yapılabilmektedir.

Planın hazırlanmasında kanunda da açıkça belirtildiği gibi konusunun uzmanı Şehir Plancısı veya Restorasyon Uzmanı Mimar yürütücü olmak zorundadır. Bunun dışında planlama ekibi farklı disiplinlerden insanların bir araya gelmesi ile oluşturulmaktadır. Planların finansmanı, plan belediye tarafından hazırlanacaksa, belediye için İller Bankasından ödenek ayrılması ile gerçekleştirilmektedir.

Koruma amaçlı imar planı uygulamaları Kültür Bakanlığı'nın denetiminde, Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Yüksek Kurulu ve Belediyeler aracılığıyla gerçekleştirilmektedir. Aynı zamanda Vakıflar Bölge Müdürlüğü, anıtsal ve birinci grup

yapıların büyük bir çoğunluğunun sorumluluğuna sahip olduğundan, kendisine bağlı olan illerde plan uygulamalarını gerçekleştirme ve denetim yapma sorumluluğu vardır. Ancak bu uygulamalar yine Bölge Kurulları tarafından denetlenmektedir.

Belediyelerin koruma amaçlı imar planı uygulamalarına katılmaları ve yerel ölçekte denetimi sağlamaları, yerel yönetimleri planlama sürecine dahil eden 3194 sayılı kanunla sağlanmıştır. 2863 sayılı kanunda ise koruma amaçlı imar planı uygulamalarına dahil edilebilmeleri için Koruma Bölge Kurulları denetiminde koruma, uygulama ve denetim bürolarını açmalarına izin verilmiştir.

Koruma uygulamaları, planların hazırlanışından alanda uygulanmalarına kadar disiplinler arası sıkı bir çalışmayı ve alanda uygulanabilirliğin devamlı denetlenmesini gerektiren zor bir süreçtir. Pek çok eski kent merkezinde koruma amaçlı imar planı kararları olsa dahi plan uygulaması gerçekleştirilememektedir. Bu durum koruma amaçlı imar planlarının uygulama sürecinde bir takım zorluklarla karşılaştığını göstermektedir.

2.3.6. Koruma Amaçlı İmar Planı Uygulama Sorunları

Sit alanı ilan edilmiş olan alanda koruma amaçlı imar planının uygulanmasında kuramsal ve teknik olarak bazı sorunları barındırmaktadır.

1. Plan hazırlanması sürecinde yaşanan sorunlar:

Koruma amaçlı imar planlarının planlama alanları tarihi ve kültürel değeri diğer planlama alanlarından daha üstün olan alanlardır, bu değerlerin plan hazırlama sürecinde zarar görmemesi süreci ve kurgusu iyi planlanmış, disiplinler arası bir çalışma ile mümkün olmaktadır. Bu alanlar Koruma amaçlı imar planlarının gerektirdiği şekilde detaylı ve kapsamlı bir şekilde analiz edilerek plan hazırlama sürecine başlanmalıdır. Eski kent merkezleri fiziksel ve sosyal özellikleri ile kent bütününden farklılık gösteren alanlardır. Eski kent merkezleri için hazırlanan koruma amaçlı imar planlarında bu farklılıkları göz önünde bulundurarak analitik etüt çalışmaları yapılmalıdır. Bu çalışmalar alanın karakteristiğini belirleyecek şekilde, tarihsel araştırma, tespit ve tescillerin incelenmesi, kentsel odakların, tarihsel referans noktalarının saptanması, alanın kentsel strüktürün tarihsel gelişiminin, geleneksel yerleşme dokusunun ve mimari özelliklerinin ve bu dokuya uymayan, tahrip eden faktörlerin saptanması, mevcut mimari mirasın ve arkeolojik değerlerin korunma durumlarının belirlenmesi gibi analitik etütleri gerektirmektedir (Can 1993, s.311). Bu etütler sonucunda elde edilen

veriler, alan için belirlenen öngörüler ve alanın karakteristik değerleri ile birleştirilerek, plan kararları alınmaktadır.

Koruma amaçlı imar planı kararları genel olarak eski kent merkezlerinde yapılacak koruma uygulamaları için altık teşkil eden; koruma uygulamalarının nasıl yapılması gerektiğini, sürecini ve finanse edilmesini de açıklamaya yönelik kararlardır.

Koruma amaçlı imar planı plan kararları, koruma uygulaması yapılacak olan alanın kent bütünü ile olan etkileşimi devam ettirmeli, bu alanı kent bütününden soyutlamamalıdır.

Plan kararları korunacak olan alanın sadece fiziki mekan düzenlemelerini içermemelidir. Sosyal, ekonomik ve fiziki mekanların birlikte bütüncül olarak ele alındığı bir çalışma ile kent kimliğinin ve belleğinin korunması ve geleneksel kentsel dokunun yeniden canlandırılması sağlanmalıdır (Özden 2005, s.659). Aynı zamanda koruma amaçlı imar planlarının kent bütününde uygulanan imar planı ile paralel hazırlanmasını gerektirmektedir. Bu paralellik gözetilmeden hazırlanan planlar, uygulama aşamasında yaşanan sorunlardan ötürü sürdürülebilir olamamaktadır. Bu sorunlar, koruma kararı getirilen alanın kent bütünü ile olan etkileşiminin koparılması ve kent bütününden gelebilecek olan baskıların engellenememesi şeklinde olmaktadır.

Koruma amaçlı imar planı uygulamalarında yaşanan sorunlar, plan hazırlık aşamasında yapılan analitik etütlerin ve bu doğrultuda alınan plan kararlarının, alanın ihtiyaçlarını tespit edememesi veya koruma önerilerinin alanın karakteristiği ile uyuşmaması gibi nedenler sonucu ortaya çıkmaktadır. Bunun yanı sıra planların koruma planının taşınması gerektiği şehircilik ilkeleriyle bağdaşmaması, koruma anlamında detaylı, kapsamlı, uygulamayı yönlendiren, modelleme gücüne sahip, finansal kaynakları ve yöntemleri belirleyen detaylardan ve içerikten yoksun olarak üretilmesi planların uygulanamamasında önemli bir nedendir.

2. Plan uygulamalarının teknik boyutta uygulama sorunları:

Plan uygulamalarının teknik boyutunda görülen sorunlar genellikle, plan ölçeğinin uygulamayı detaylandırmaması, koruma ve onarım uygulamaları için ortak bir değerlendirme ölçütünün geliştirilememesinden, plan notlarının uygulanabilir olmaması gibi nedenlerden kaynaklanmaktadır;

- a. Koruma amaçlı imar planları korunması gereken alan için detaylı uygulama şartları belirlemektedir. 1/1000 ölçeğinde alınan plan kararları uygulama aşamasına geçildiğinde alanda detaylı çözümler gerektiren farklı problemlerle

kaşınılabilmektedir. Bu durum uygulama da inisiyatif alınması ile çözülmeye çalışılmakta ve bilimsel bir etiği olmayan, aynı alan içerisinde farklı noktalarda alan bütünüyle ilgisi olmayan plan uygulamalarının gerçekleşmesine neden olmaktadır.

- b. Planda yapılacak olan koruma ve restorasyon uygulamaları, farklı disiplinlerden elemanlarla oluşturulacak olan plan ekibi ile özgün tasarım, malzeme, arkeolojik delil ve gerçek belgelere dayanarak yapılmalıdır (Gülersoy 2012, s.15). Koruma ve restorasyon uygulamaları için ortak tespit ve uygulama standartlarının belirlenmediği durumlarda, bir alan için farklı dönemlerde geliştirilmiş olan koruma amaçlı imar planlarının kendi içlerinde dahi tutarlı olamamalarına neden olmaktadır. Bu nedenle korunması gereken alandaki tarihi ve kültürel varlıklar tespit edilirken, çoğu değerli varlık bu nedenle göz ardı edilmektedir. Ayrıca restorasyon çalışmalarında, tek yapı ölçeğinde çoğu zaman yapının orijinal hali ile örtüşmeyen sonuçlar ortaya çıkmaktadır.
- c. Koruma uygulamalarını belirleyen plan notlarında yer alan kararların uygulanabilir ve sürdürülebilir olmalıdır. Plan notlarının alanın gelişim ve etkileşim potansiyelini yok sayarak yaptığı uygulamalar kısa zaman içerisinde geçerliliklerini yitirmektedir. Bu nedenle plan notlarında eski ve yeninin, koruma ve gelişimin bir arada olası gerektiği düşünülerek kararlar alınmaması planın uygulanabilirliğini engellemektedir (Can 1993, s.313).

3. Plan uygulamalarında kullanıcı katılımının sağlanamaması kaynaklı sorunlar:

Koruma amaçlı imar planlarının uygulanabilirliğinde görülen sosyal boyutta bir sorun, koruma uygulamalarına koruma alanında var olan yerleşik nüfusun plan hazırlanma ve uygulama sürecinde katılımının sağlanmamış olmasıdır. Katılımın sağlanmaması nedeniyle koruma bilinci koruma alanında oluşmamaktadır. Bu nedenle, ya yerleşimciler geleneksel dokuyu tahrip eden yapılaşmalara yönelmektedir ya da zorlayıcı uygulama hükümleri doğrultusunda geleneksel doku ile uyumlu görünen ancak aslında bu doku ile örtüşmeyen taklitlerle yapılaşmalar yapmaktadırlar (Tapan 2012,s.69). Uygulamaların diğer bir muhatabı olan yerel yönetimlerin koruma amaçlı imar planı uygulamalarında alması gereken yasal boyutla sorumlulukları vardır. Bu sorumluluğun yerine getirilmemesi halinde koruma amaçlı imar planlarının yasal boyutunda ortaya çıkan bir sorun olarak, uygulamalarının denetiminin sağlanmaması karşımıza çıkmaktadır. Yerel yönetimlerin bu konuda yetersiz kaldığı dönemlerde

geleneksel dokuyu bozan yapılaşmalar artmaktadır. Bu durum koruma planlarının yerel yönetim tarafından anlaşılacak, benimsenmesi ile de ilgilidir. Çoğu zaman merkezi yönetim ve yerel yönetim arasında yaşanan yetki karmaşasından ötürü yerel yönetimler geri planda kalabilmektedir. Bu ise yerel yönetimin koruma amaçlı imar planına dair yükümlülüklerin altına girmemesine neden olmaktadır. Yerel yönetim tarafından benimsenmeyen bir koruma uygulaması, yerleşimciler tarafından da benimsenmemekte ve korunması gereken alan ihmal edilmektedir.

4. Plan uygulamaları literatüründe anlam kaymaları nedeniyle yaşanan sorunlar:

Ülkemizde teknik birçok problemin ele alınışında konuyla ilgili yaklaşım ve çözümlerin geliştirilmesine yönelik sistem ve yöntemler yabancı ülkelerden eklettik bir biçimde alınmaktadır (Tapan 2012, s.69). Bu durum uygulama literatüründe bazı anlam kaymalarına neden olmaktadır. Koruma uygulamalarındaki bütün kavramlar "koruma/restorasyon" kavramı içerisinde toparlanmakta ve uygulamalardaki yöntem ve çözümler buna göre belirlenmektedir (Köksal 2012, s.62). Ancak bu durum bir takım detayların gözden kaçmasına neden olmaktadır. Örneğin koruma kavramı içerisinde mimari kalıntıyı toplum yaşantısı ile bütünleştirme ve uygun kullanımlarda çağdaş konfor koşullarına uyarak ekonomik ve sosyal yaşantıya katılımını sağlamayı barındırırken (Gülersoy 2012, s.18), var olan koruma uygulamaları geleneksel yapıların yalnızca fiziksel özellikleri ile değerlendirilerek, tahrip olmuş veya onarım gerektiriyorsa sadece dış cephelerinin yenilenmesi şeklinde yapılmaktadır. Dokunun değişimi ve sosyal hayata katılımı ihmal edilmektedir.

2.4. ESKİ KENT MERKEZİ VE KENTSEL KORUMA KAVRAMLARININ DEĞERLENDİRİLMESİ

Kentleri meydana getiren yapıların tek tek yan yana gelmeleri veya salt fiziksel planları değil, buna karşılık sosyal bir olgu olarak insan ve çevresi arasındaki ilişkide toplumun ekonomik ve politik yaşantısının yapısını, kültürel ve sosyal eğilimlerini, teknik gelişimini yansıtan birer mekan olmalarıdır (Köksal 2012, s.61). Bu mekanlar bünyelerinde meydana gelişlerinde etkin olan anlam ve özgünlük bakımından farklılaşan korunması gereken nesnelere barındırmaktadır. Korunması gereken nesnelere toplumun tarihini ve kültürünü görünür kılan, bireyler arasında bağlayıcı değerler üreten, kültürel, ideolojik, estetik, tarihsel ve fiziksel nitelikleri olan varlıklardır. Gelecek kuşağa aktarılmalarda alanın biçimsel ve sosyal biçimlenişindeki farklılığın bu

kuşak tarafından da görülebilmesini ve ortak bir kültür ve değerler bilincinde toparlanılabilmesine olanak sağlamaktadır. Kentin değişim ve dönüşüm dinamiğindeki sosyal, fiziki, siyasi etmenlerle yaşanan aşırı değişimler bu nesnelerin kaybedilmelerine, veya tahrip olmalarına neden olmaktadır. Bu nedenle koruma eylemi bu varlıkların tahribatını ve kaybedilmesini önlemek üzere oluşturulan, disiplinler arası çalışmayı ve sistematik bir örgütlenmeyi gerekli kılan ve kamuoyu desteği ile gerçekleştirilebilecek olan bir uygulamadır. Koruma uygulamalarının başlangıcı olarak, korunması gereken alan 2863 sayılı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kanununa göre Sit kavramı altında tanımlanmıştır. "Koruma Amaçlı İmar Planları" koruma eyleminin bu alanlarda analitik etüt çalışmaları, plan notları, yapılaşma şartları gibi kararlarla sağlanabilmesini mümkün kılmak üzere geliştirilen bir koruma uygulaması aracıdır. Çağdaş koruma ilkeleri bağlamında koruma amaçlı imar planlarının amacı, geleneksel kent kimliğinin korunması, tarihi dokunun yeniden canlandırılması ve sosyal, ekonomik, fiziki mekanların bütüncül olarak ele alınmasını ve planlanmasını sağlamak şeklindedir (Örnek 2006, s.659). Bu amaçla plan, sit alanlarının morfolojisini belirleyen fiziki ve sosyal karakteristik özelliklerini analitik etütler sonucunda belirleyerek, alanın korunmasını sağlayacak bakım, onarım, restorasyon çalışmalarını, geleneksel dokuyu yansıtacak yapılaşma uygulamalarını, sosyal ve ekonomik koşullarının iyileştirilmesini ve kent bütününde koruma alanının işlevinin belirlenmesi gibi koruma uygulamalarında bulunmaktadır.

Günümüzde sit alanı ilan edilen bölgelerde yapılan koruma uygulamalarına rağmen alanların geleneksel doku ve özgün niteliklerinin korunmadığı ve yapılan plan uygulamalarının uzun vadede sürdürülebilirliklerinin bulunmadığı görülmektedir. Bu durum sit alanlarındaki korumanın bir uygulama aracı olan Koruma amaçlı imar planlarının varlığının, alanda korumayı sağladığı anlamına gelmemesi gerektiğini bize göstermektedir. Koruma amaçlı imar planlarının koruma konusunda yetersiz kalması doğrudan bu planın ön gördüğü koruma uygulamalarının sosyal, yasal ve teknik boyutlarındaki muğlaklık ve kavram karmaşalarından kaynaklanmaktadır.

Koruma amaçlı imar planları, sit alanlarında toplumun geçmişteki sosyal, ekonomik koşullarını, kültür değerlerini yansıtan fiziksel yapısının günümüz koşulları altında yok olmasına engel olmak ve çağdaş toplumla, çağdaş gelişmelerle bütünleştirerek yaşamasını sağlayan plan uygulamalarında bulunmalıdırlar (Gülersoy 2012, s.5). Bu

bağlamda alanın gelişme ve dönüşebilme potansiyelini göz önünde bulundurmalı bu potansiyel dahilinde eski ve yeninin, koruma ve gelişimin bir arada olduğu uygulama kararlarının alınması gerekmektedir (Can 1993, s.313). Aynı zamanda koruma uygulamaları alanın yalnızca fiziki görünüşünün korunması esaslı olarak düşünülmemelidir. Çünkü koruma uygulamalarının ilk muhatabı korunacak alanın kullanıcılarıdır. Korunması gereken varlıkların geleceğe aktarımı onların saklanması ile değil, işlev verilerek kullanılmalarının sağlanması ile sürdürülebilir olacaktır. Kullanıcının plan sürecine katılarak farkındalığının oluşturulması koruma uygulamalarının gerçekleştirilebilmesi için önemlidir. Yaşadığı alanın neden ve nasıl korunması gerektiğini bilen bireyler bu bağlamda planın getirdiği şartları da bilinçle uygulamaktadırlar. Katılım sağlanmadığı takdirde, yerleşimciler geleneksel dokuyu tahrip eden yapılaşmalara yönelmektedir ya da zorla uygulama hükümleri doğrultusunda geleneksel doku ile uyumlu görünen ancak aslında bu doku ile örtüşmeyen taklitlerle yapılaşmalar yapmaktadırlar. Bu noktada koruma bilincinin tarihi kent kullanıcılarına kazandırılması ve yaşadıkları yerin geleneksel hali ile sevmelerinin sağlanması plan uygulamalarını kolaylaştıracak bir yaklaşım olacaktır. Kullanıcı katılımının sağlanmasında yerleşimciler ile birebir temas içerisinde olan yerel yönetimlere büyük görevler düşmektedir. Yerel yönetimlerin bu konuda yetersiz kaldığı dönemlerde geleneksel dokuyu bozan yapılaşmalar artmaktadır. Bu durum koruma planlarının yerel yönetim tarafından anlaşılacak, benimsenmesi ile ilgilidir. Çoğu zaman merkezi yönetim ve yerel yönetim arasında yaşanan yetki karmaşasından ötürü yerel yönetimler geri planda kalabilmektedir. Bu ise yerel yönetimin koruma amaçlı imar planına dair yükümlülüklerin altına girmemesine neden olmaktadır. Yerel yönetim tarafından benimsenmeyen bir koruma uygulaması, yerleşimciler tarafından da benimsenmemekte ve korunması gereken alan ihmal edilmektedir. Bu durumda yetki konusunda net açıklamalar yapılarak, merkezi yönetim tarafından yerel yönetimlerin konuya dahil edilmeleri ve yükümlülük almaları sağlanmalıdır. Aynı zamanda koruma planlarının finansmanın sağlanması gibi konularda yerel yönetimlere, yine merkezi yönetimin yardımcı olarak, hem plan aşamasında hem de uygulama ve sonrasında maddi destek sağlanmalıdır. Bu sayede yerel yönetim ve alan kullanıcıları tarafından koruma planının getirdiği şartların uygulanabilirliği olacaktır.

Koruma amaçlı imar planı kararlarının uygulanabilirliği konusunda yaşanan teknik anlamda yaşanan sorunların başında küçük ölçekte hazırlanan plan notları gelmektedir. Korunması gereken bölgeler yapı itibariyle homojenlik içerisinde olmayıp birbirinden çok farklılaşan sorunları aynı alan içerisinde farklı noktalarda barındırabilmektedir. Bu sorunlara özel detay çözümlerinin olmaması sonucu bu alanlarda planda ön görülen genel kararlar inisiyatif olarak uygulanmaktadır. Ancak alan için yeterli bir koruma kararı sağlanmamamış olmaktadır. Bu sorunların açılması açasından analitik etüt çalışmaları ile belirlenen özel çalışma gerektiren alanlar için uygulamaya yönelik detay plan paftaları hazırlanmalı, bu alanlar için korunmaları arttıracak özel projeler geliştirilmelidir. Koruma uygulamalarında ölçek probleminin yanı sıra bu plan uygulamalarının kent bütününde var olan Nazım imar planı ile etkileşim içerisinde ve uyumlu olmaları gerekmesi önemli bir başka konudur. Koruma amaçlı imar planı korunacak alanı kent bütününden soyutlamamalıdır. Kent ile olan etkileşimleri düşünülerek koruma alanının temel işlevinin belirlenmesi gerekmektedir.

Teknik olarak koruma uygulamalarında dikkat edilmesi gereken bir diğer hususta plan analitik etütlerinin alanın karakteristiğini ortaya çıkaracak şekilde yapılmaları gerekliliğidir. Bu bağlamda alana özel tarihsel referansların tespit edilmesi, kent bütününde ve koruma alanında işlevlerin ve etkileşimlerin belirlenmesi gibi konular alanın karakterinin tespitinde faydalı olacaktır.

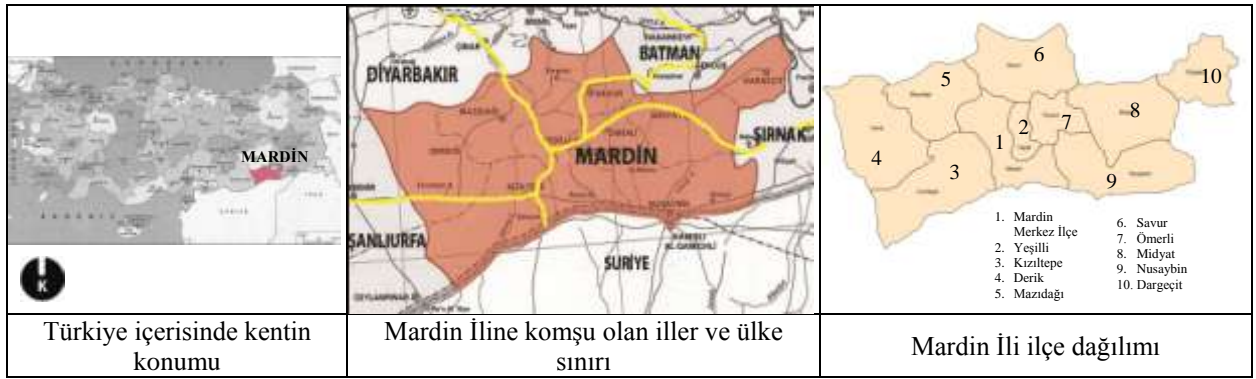
Sonuç olarak koruma uygulamalarının şehircilik ilkeleri bağlamında koruma anlamında detaylı ve kapsamlı plan açaıklamalarıyla uygulamaları yönlendirmeleri, finansal kaynak ve uygulama yöntemlerinin belirlenerek uygulamayı detaylandırmaları ve alana özel olarak hazırlanmış ve uygulanabilirliği olan plan hükümlerini belirlemeleri gerekmektedir. Koruma uygulamaları alanın dönüşümüne imkan sağlamalı, geleneksel dokunun özgünlüklerini, kullanıcı yaratıcılıklarını sınırlamamalı ve kullanıcıya farkındalık sağlayarak uygulama sürecinde yürütücü olması sağlanmalıdır.

3. MARDİN KENTİ VE ESKİ KENT MERKEZİ MEKAN KULLANIMI

3.1. MARDİN KENTİ KONUMU VE KENT YERLEŞİMİNİN GELİŞİMİ

Mardin, Dicle ve Fırat havzaları arasında, tarihte ‘El-Cezire’ olarak bilinen mevkide, kuzeyde Siirt ve Diyarbakır, doğuda Hakkari, batıda Şanlıurfa illeri ile Suriye ve Irak ülkelerine güneyde komşu olarak konumlanmaktadır (Şekil 3.1). Kent, Mardin-Midyat eşiğinin güney batı yamacında kuzey güney aksındaki topografik eşiğin üzerinde kurulmuştur. Kentin bulunduğu konum Yukarı Dicle havzasını El-Cezire ovasına bağlayan önemli bir geçit özelliği göstermektedir. Bu durum kentin, İran, Azerbaycan ve Anadolu’dan gelip, Suriye, el-Cezire ve Irak’a giden hakim bir bağlantı aksı olmasını sağlayan önemli bir stratejik özelliktir (Özçoşar, 2006, s.65).

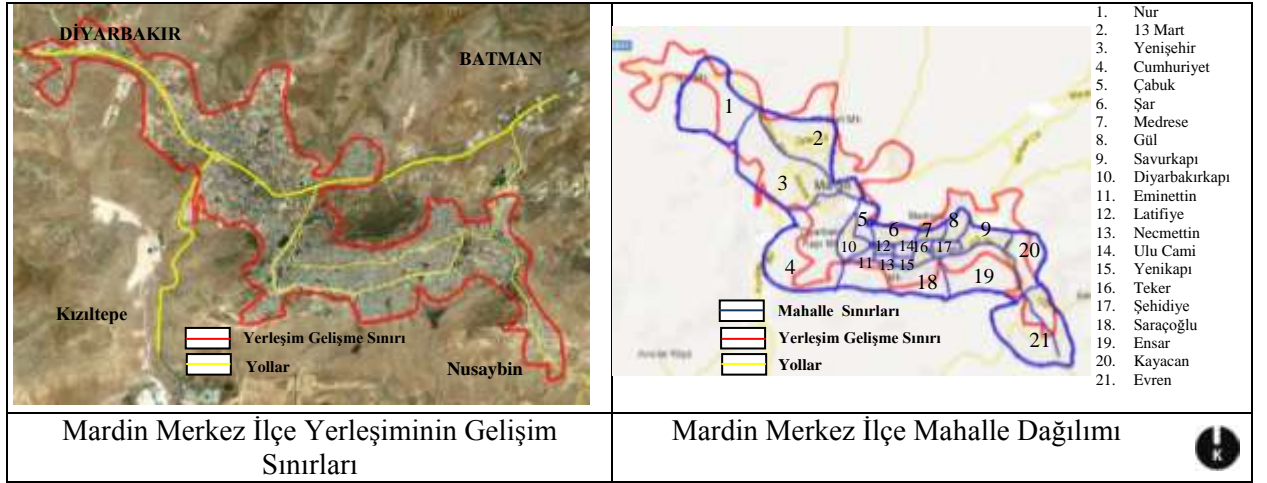
Şekil 3.1: Mardin Kenti konumu ve ilçeleri



Kaynak: www.cografya.gen.tr; www.googleearth.com, Vedia Derda Gündüz tarafından düzenlenmiştir, 2012

Kentin toplam yüz ölçümü 8.891 km² olup, 10 adet ilçesi bulunmaktadır. Nüfusu 138.850 kişi'den oluşan Merkez İlçe yerleşimi, Diyarbakır, Batman, Kızıltepe ve Nusaybin yolları üzerinde toplam 21 Mahalleden oluşmaktadır (Şekil 3.2) (TUİK,2012).

Şekil 3.2: Mardin Merkez İlçe yerleşiminin gelişim sınırları ve Mahalle dağılımı



Kaynak: www.cografya.gen.tr; www.googleearth.com, Vedia Derda Gündüz tarafından düzenlenmiştir, 2012

Kent Yerleşiminin Tarihi:

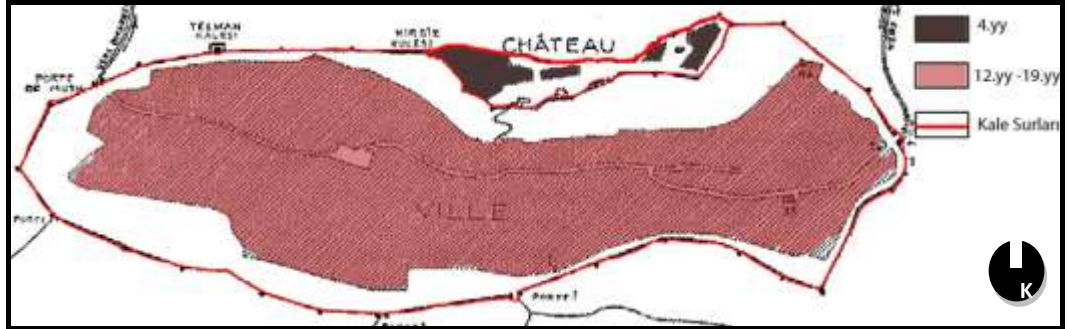
Topografik eşik Mardin kentinin kuruluş konumunu belirleyen önemli bir morfolojik veridir. Zira kentin kuruluşu ile ilgili olarak en eski bilgi kaynaklarından biri olan Romalı tarihçi Amminaus Marcellinus'un 4. yüzyılda yazmış olduğu yapıtında Mardin kalesinin konumlanışından bahsedilerek bu eşığe atıf yapılmakta ve kentin eşik merkezli askeri müdafaa özelliği taşıyan yapısından bahsedilmektedir (Tok 2008, s.16). Bu özellik jeostratejik üstünlük olarak 11. yüzyılın sonuna kadar kentin bir 'savunma kenti' olarak varlığını sürdürmesini sağlamıştır. Kentin askeri üst olma özelliğinden çıkarak El-Cezire'nin siyasi, kültürel ve ekonomik merkezlerinden biri olması ise 12. yüzyılın başında gerçekleşen Artuklu hakimiyeti ile başlamıştır. O dönem ki kent görüntüsü araştırmacı Minorkey tarafından; "Güçlü surları ile yüksek bir dağın tepesinde bulunan kalesini almaya kimsenin gücü yetmez. Şehir de bu dağın yamacına doğru her yöne yayılmıştır...Dış mahallelerin nüfusu çoktur. Çarşıları çok dardır...Suları kanallar yoluyla gelen pınarlardan oluşur ayrıca nüfus çoğaldığı ve ihtiyaç arttığı için yağmur sularının toplandığı sarnıçlar da yapılmıştır...Nüfusu yoğundur (Özçoşar 2006, s.65,71)." şeklinde ifade edilmiştir. Bu anlatıdan hareketle, özellikle bu dönemde kalenin dışına taşan yerleşimin varlığından söz edebilmekte ve kentli ihtiyaçlarına cevap verebilmek ve yerleşimin kent olma niteliğini pekiştirmek amacıyla cami, hamam, külliye gibi kalıcı kurumsal yapıların da yapılmaya başlandığı çıkarılabilmektedir.

" Mardin, el-Cezire bölgesinde dağ zirvesinde kurulmuş bir kale olup Düneysir, Dara ve Nusaybin in de yer aldığı geniş bir vadiye hakim bir tepededir. Ön tarafla içinde pek çok çarşıların, hanların, medreselerin, tekkelerin, hankahların bulunduğu büyük bir alan vardır. Mardin evleri merdiven gibi olup üst üstedir. Her yol alt taraftaki evlerin üstünden geçer bu evlerin üzerinde engel yoktur. Suyu az pınarları olmasına karşın içme sularının çoğu evlerde inşa edilen sarnıçlardan temin edilir (Özçoşar, 2006, s.71)." 13.yüzyılda Mardin kentinin görünümü ile ilgili olarak Yakut'un bu ifadesinden yola çıkarak, yerleşimin o dönemlerden itibaren müdafaa edilebilme ihtiyacının getirdiği askeri korunaklı yapısının yanı sıra, topografya ve iklim şartlarına göre Anadolu'dan farklılık göstererek alışılmış mimarinin dışında bir yaklaşımla şekillendiği görülmektedir. Bu yaklaşım biçimi ile yerleşmede çok sayıda kurumsal yapı ve alan inşa edilmiştir. 15. yüzyılda Akkoyunlu hakimiyetinde olan kent, 16. yüzyıldan itibaren Osmanlı himayesi altına girmiştir. Osmanlı hakimiyeti ile birlikte kentte kervansaray, zaviyeler, bedesten ve medreseler gibi kamu hizmeti veren yapılar oluşturulmuştur.

Kent Yerleşiminin Gelişimi:

Şekil 3.3'de kentin 4. ve 19. yüzyıllar arasındaki yerleşim gelişimi görülmektedir. Kent ilk kez Kaleiçi bir yerleşim olarak Mardin Kalesinin içerisinde kurulmuştur. Bu yerleşim 12. yüzyılda Kale dışına taşarak, topografik eşğin Kale'ye göre daha düşük olduğu alanda doğu batı doğrultusunda gelişmiştir. Bu dönemde kale dışarısında gelişen yerleşimin kale surlarının devamı olan şehir surları ile çevrili olduğu bilinmektedir. Ancak bu surlar 20. yüzyılın başında bakımsızlık nedeniyle tahrip olmuş, günümüze aktarılamamışlardır.

Şekil 3.3: Mardin Kenti'nin 4.yy - 19.yy arasında yerleşimin gelişimi



Kaynak: Özçoşar İbrahim (2006), *Tarihin Işığında Mardin*; 1.Uluslararası Mardin Tarihi Sempozyumu s.72, Vedia Derda Gündüz tarafından düzenlenmiştir, 2012

Yerleşimin 20. yüzyıldan itibaren gelişiminde alanda uygulanan plan uygulamaları etkilidir. 1952, 1985 ve 1993 plan dönemlerinde yapılan uygulamaları ile kent kuzeydoğu yönünde büyüme göstermiştir. Şekil 3.4'de görülebileceği üzere, kent 1952 planı döneminde eski kent merkezinin doğu ve batı bölgelerinde gelişmiştir. Ancak bu bölgelerdeki topografik eşik nedeniyle kısıtlı bir büyüme alanı elde edilebilmiştir. 1985 planı döneminde ise alanda yeni gelişim bölgeleri topografyanın kısmen elverişli olduğu güney yamacında kurularak alanın gelişimi bu yöne kaydırılmaya çalışılmıştır. 1993 planı dönemine gelindiğinde alanın yapı ve nüfus yoğunluğunun azaltılması için alanda yeni gelişim bölgeleri oluşturulmamış. Eski kent merkezi dışında bir gelişim bölgesi oluşturularak, kent bütününde yeni bir kent merkezi oluşturulmuştur.

Şekil 3.4: Mardin Kenti'nin 4.yy'dan günümüze yerleşimin gelişimi



Kaynak: www.googleearth.com, Vedia Derda Gündüz tarafından düzenlenmiştir, 2012

Yeni kent merkezi topografik eşğin izin verdiği ölçüde gelişimini gerçekleştirerek, eşğin kaldırabileceği maksimum kapasitede yayılımı tamamlayan Eski kent merkezinin büyüme ihtiyacını karşılamak üzere yamacın bittiği kuzey doğu düzlüklerinde bir gelişme bölgesi oluşturulmuştur. Yerleşimin bir bakıma topografik eşği geçerek, 'sıçraması' olarak adlandırabileceğimiz bu durum, bütünde iki ayrı kent lekesi oluşturmuştur. Günümüzde Şekil 3.5'de görülebileceği gibi Eski kent ve Yenişehir olarak adlandırılan bu alanlar, benzer kentsel işlevlere sahip olmakla birlikte, yerleşim

dokusu, yapı tipolojisi ve strüktürü, nüfus karakteristiği gibi konularda farklılık göstermektedirler.

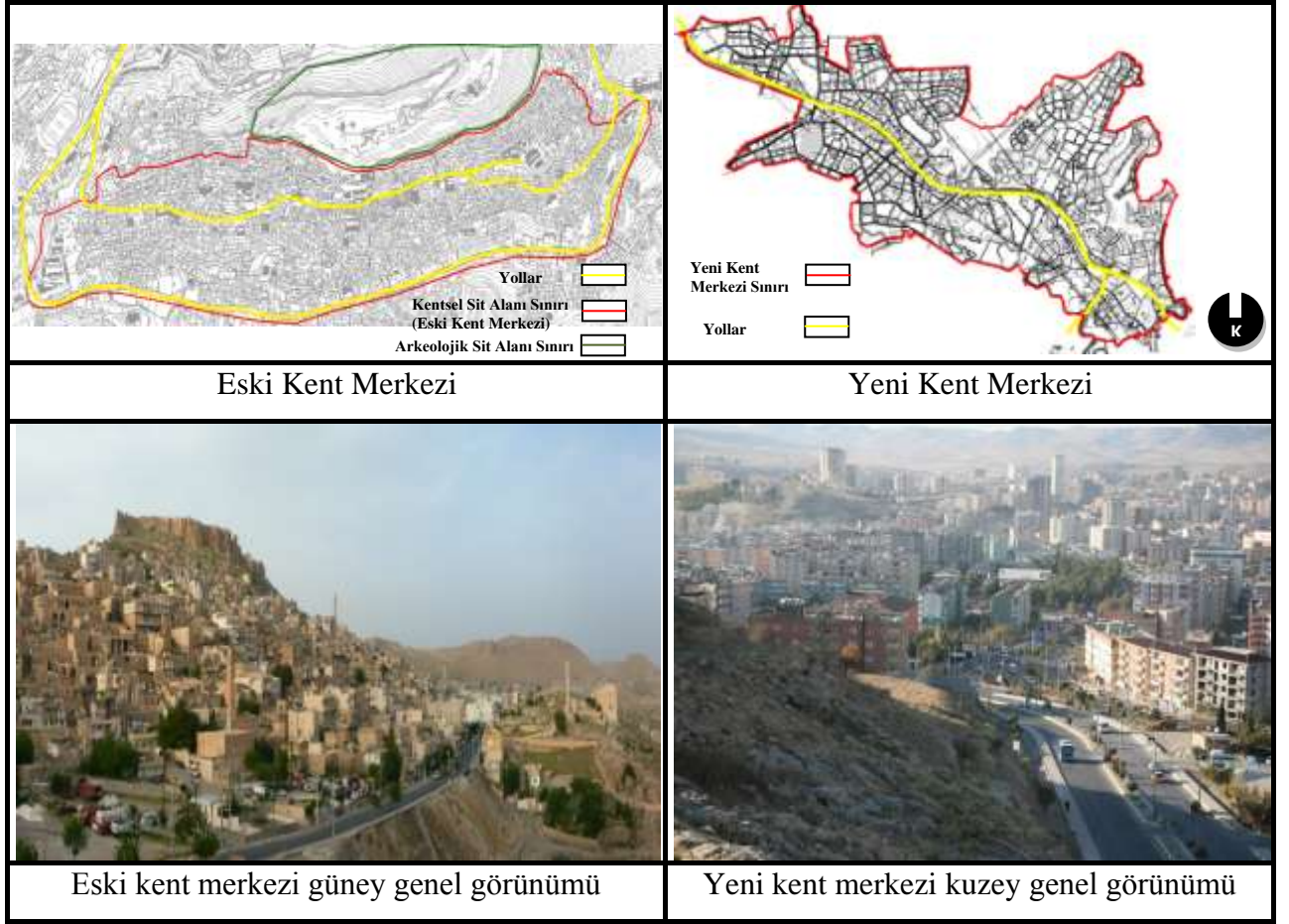
Şekil 3.5: Mardin Eski ve Yeni Kent merkezi



Kaynak: www.googleearth.com, Vedia Derda Gündüz tarafından düzenlenmiştir, 2012

Eski kent merkezi, yerleşimin geleneksel kent dokusunun oluştuğu ve tarihi ve kültürel değerli varlıkları bünyesinde barındıran bir çekirdek konumundadır. Bu özelliğinde dolayı Eski kent merkezi yerleşim sınırları esas alınarak, 1985 yılında 1425 no'lu karar ile Kültür ve Turizm Bakanlığı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Yüksek Kurulu tarafından alınan sit alanı kararı ile güneyde Yenyol Cade'sinden kuzeyde Suratlı mevkesine, batıda İl Jandarma Komutanlığı'ndan doğuda Devlet Hastanesi'ne kadar olan 87 hektarlık bölge "Kentsel Sit Alanı" sınırları çizilerek ilgili koruma kurulunca koruma altına alınmıştır (Şekil 3.6). 1993 yılından sonra oluşturulan yeni kent merkezi ise eski kent merkezinden farklı olarak modern yapım malzeme ve teknikle üretilmiş olan, çok katlı niteliksiz yapılardan oluşmaktadır. Yenişehir kent dokusu modern yöntemlerle yapılmış herhangi bir kentten farklılık göstermemektedir (Şekil 3.6)

Şekil 3.6: Mardin Eski ve Yeni Kent merkezi



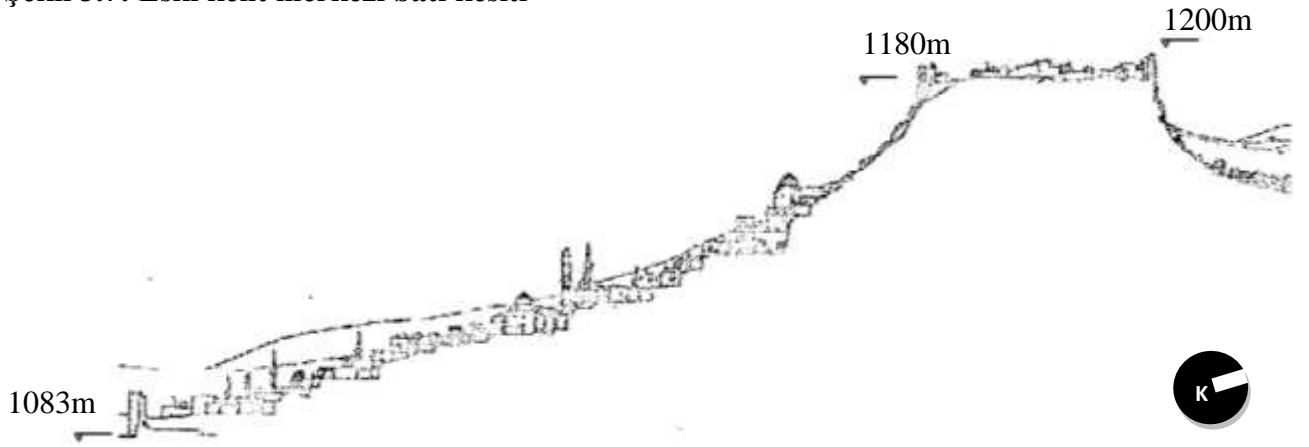
Kaynak: www.googleearth.com, Vedia Derda Gündüz tarafından düzenlenmiştir, 2012

Mardin kenti, geleneksel kent dokusunun ve modern kentin karşılaştığı önemli bir platform özelliği göstermektedir. Bu platform geleneksel doku ve nitelsiz yapılardan ibaret doku arasındaki değer farkını ortaya koyar durumdadır. Bu bağlamda platformda geleneksel kent dokusunun ve bu dokuyu belirginleştiren tarihi ve kültürel değerli varlıkların, kent bütününde taşıdıkları anlam ve temsil ettikleri değerler bakımından korunması ve geleceğe aktarılabilmelerinin sağlanması önemi görünür kılınmaktadır.

3.2. MARDİN KENTİ KENT MORFOLOJİSİ

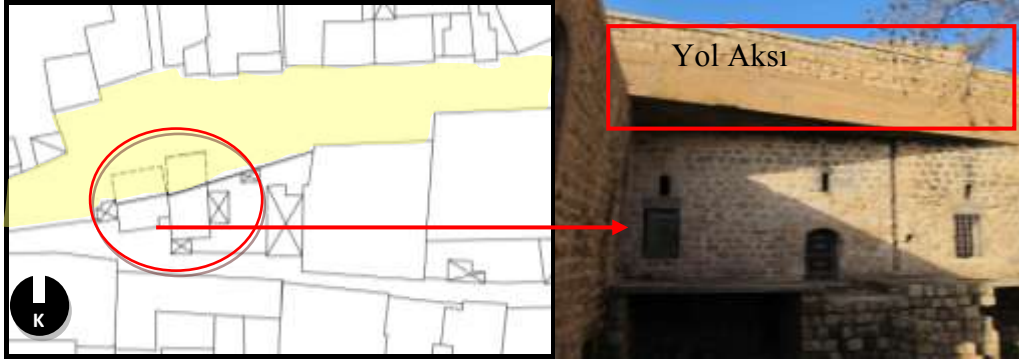
Mardin kenti yerleşim morfolojisi incelenmesinde kent bütününde Eski kent merkezi ve Yenişehir olmak üzere iki ayrı referans noktasının belirlenmesi, bu bölgelerin birbirinden çok farklı doku ve yerleşim niteliklerinin saptanması açısından önemlidir. Eski kent merkezi yerleşim morfolojisi Şekil 3.7'de gösterildiği gibi yerleşimin batı yönünden kesiti alınarak incelendiğinde, yerleşimin tepe eşiğinde surlarla çevrili korunaklı kale yapısı içerisinde ve dışarısında yamaç boyunca sıralanan yapı birimleri ve yol izlerinden oluştuğu görülmektedir. Yerleşimin eğimli alan üzerinde şekillenmesi doğal olarak yükselti ile azalan ya da artan oranda kademelenen yapı stoklarını üretmiştir. Bu durum merdiven basamakları gibi üst üste gelerek konumlanan yapılara ulaşımın da dar ve tek bir düzlem üzerinde devam edemeyen yol aksları ile yapılması bu yerleşim strüktüründe zorunlu olmaktadır. Yol aksı çoğu zaman eğim nedeniyle minimum 3 metre toprak altında kalan yapıların damlarının üzerinden geçirilmesi ile oluşturulmaktadır (Şekil 3.8).

Şekil 3.7: Eski kent merkezi batı kesiti



Kaynak: Özçoşar İbrahim(2006), *Tarihin Işığında Mardin; 1.Uluslararası Mardin Tarihi Sempozyumu*, s.72

Şekil 3.8: Eski kent merkezinde eğimden ötürü damı yol olarak kullanılan yapı örneği



Kaynak: Vedia Derda Gündüz kişisel arşivi, 2012

Eski kent merkezinde Kale, Suriçi yerleşimi ve karakteristik Mardin sokakları kent morfolojisini oluşturan başlıca bileşenler olarak yer almaktadır.

1. Kale:

Mardin kalesi yerleşimin tepe eşiğinde doğudan batıya 800m uzunlukta ve 30m ile 150m arasında değişen bir sahanlığı işgal eder biçimde inşa edilmiştir. Kalenin kentin her yerinden görülebilme özelliği uzun yıllar kentin kale ismi ile anılmasını sağlamıştır. 19 yüzyıl sonlarına kadar kale içerisinde aktif olarak kullanıldığı düşünülmektedir. Bu konuda Gabriel'in 1930 yılında kale içerisinde bir takım cami ve konak kalıntılarını belgelemesi o döneme kadar olan kullanımla ilgili olarak önemli bir kanıttır (Alioğlu 2009, s.28-29). Günümüzde ancak kısmen ayakta kalan sur ve burç kütleleri ile fark edilebilen kale kamusal kullanıma açık olmayıp ancak askeri hizmet amacıyla kullanılmaktadır (Şekil 3.9).

Şekil 3.9. Mardin Kalesi



Kaynak: Vedia Derda Gündüz kişisel arşivi, 2011

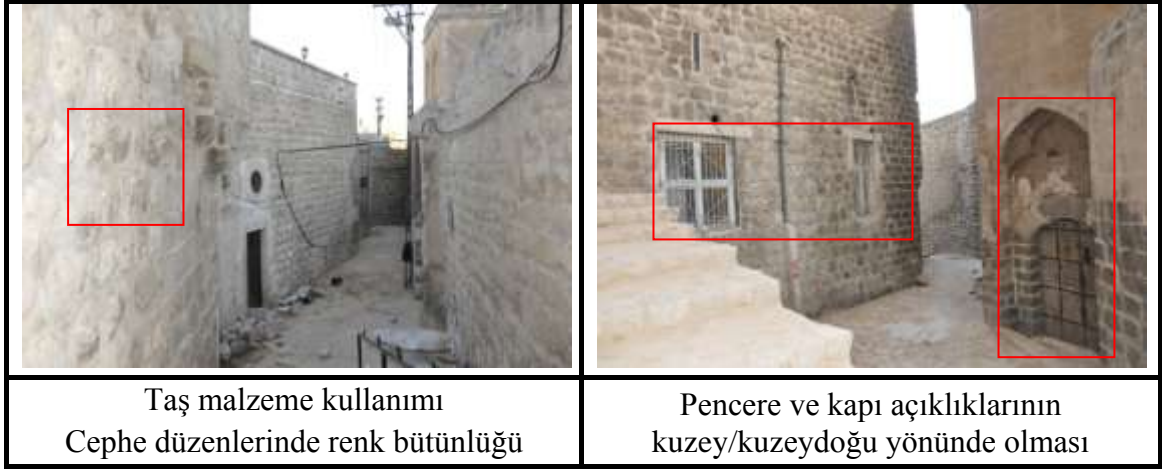
2. Suriçi Yerleşimi:

Suriçi yerleşimi 12.yüzyılda Mardin Kalesinin konumlandığı tepe eşiğinin güney yamacında oluşmuştur. Yerleşimin bu dönemde çok yüksek olmayan sur ve hendeklerle çevrili olduğu kaynaklarda belirtilse de savunma amacıyla oluşturulan bu surlar gerek kentin müdafaa ihtiyacının ortadan kalkması gerekse de zaman içerisinde oluşan tahribat sonucu zaman içerisinde tamamen yok olmuştur (Özcoşar 2006, 72).

Günümüzde Suriçi yerleşimi doğrusal olarak 2,5-3 km boyunca ve yaklaşık olarak 500m geniş açıklıkla yamaç boyunca doğu batı doğrultusunda gelişmiştir. Diyarbakırkapı, Çabuk, Eminettin, Latifiye, Necmettin, Şar, Ulu Cami, Yenikapı, Medrese, Teker, Gül, Şehidiye, Savurkapı mahalleleri bu yerleşim bölgesinde yer almaktadır.

Şekil 3.10'da görülebileceği üzere Suriçi mahallelerinde yapılaşma geleneksel mimari teknik ve formlarda gerçekleştirilmiştir. Yapım malzemesi olarak taş kullanılan yapılarda, iklimsel koşullardan ötürü kapı ve pencereler kuzey yapının kuzey cephesinde açılmış, güneyde ise teras oluşturulmuştur. Bu teraslar çoğunlukla eğimli arazide aynı dikey düzlemde ve farklı kot yüksekliklerinde yerleşen yapıların çatılarının teras şeklinde yapılması ile elde edilmektedir. Yapıların parsel içindeki yerleşimi yola terk yapılmadan ve bitişik nizam şeklindedir. Yapılaşmanın bu özellikleri eski kent merkezinin geleneksel dokusunun kimliğini tanımlayan en önemli öğelerdir.

Şekil 3.10: Suriçi Savurkapı Mahallesi yapılarda kullanılan renk, malzeme ve kapı-pencere açıklıkları



Kaynak: Vedia Derda Gündüz kişisel arşivi, 2011

Eski kent merkezinin çekirdek yerleşimini oluşturan Suriçi yerleşimi geleneksel kent dokusu gibi sahip olduğu tarihi ve kültürel varlıklar ile ön plana çıkmaktadır. Eski kent merkezinin tamamının 1985 tarihinde kentsel sit alanı ilan edilmesi ile birlikte Diyarbakır Koruma Kurulu tarafından bu eserlerin tespit ve tescil işlemleri yapılarak, kayıt altına alınmıştır.

Şekil 3.11: Suriçi'nde yer alan Ulucami ve Kırklar Kilisesi



Kaynak: Vedia Derda Gündüz kişisel arşivi, 2011

Tablo 3.1: Suriçi yerleşiminde yer alan bazı Taşınmaz Kültür Varlıkları

SİT ALANLARI	ADET	SİT ALANLARI	ADET
EYLER		TURBELER	
Mardin Merkez	412	Ş. Hamit Türbesi	1
Midyat	267	Ş. İmameddin Türbesi	1
Kızıltepe	2	Ş. Kasım Halveti Türbesi	1
Savur	92	Ş. Salih Türbesi	1
Omerli	-	Ş. Selim Türbesi	1
Mazıdağı	3	Ş. Abdülmuti Türbesi	1
Yeşilli	1	Sultan Selman Türbesi	1
Dargeçit	-	Şakkulubey Türbesi	1
Derik	4	Selma-i pak türbesi	1
Nusaybin	1	Şeyh Muhammed Türbesi	1
TOPLAM :	788	Şeyh Mustafa Türbesi	1
RESMİ BİNALAR	1	Tacettin Türbesi	1
PTT Binası	1	Şeyh Muhammed Türbesi	1
Kız Meslek Lisesi	1	Pir Hattap Türbesi	1
Hali Sanat Okulu	1	Şeyh Cemaş Türbesi	1
Gar Binası (Kızıltepe)	1	TOPLAM :	18
Eski Adliye Binası (Midyat)	1	ÇESMELER	
Mardin Müzesi (Mardin)	1	Ayn Cevz Çeşmesi	1
Sabancı Kent Müzesi	1	Ayn Tokmak Çeşmesi	1
Eski Hükümet Konagi	1	Cabi Çeşmesi	1
Defterdarlık Binası	1	Saray Çeşmesi	1
Halk Eğitim Merkezi	1	Sincar Çeşmesi	1
Gazipaşa İlkokulu	1	Cevheriye Çeşmesi	1
Ticaret Lisesi	1	TOPLAM :	6
Gençlik ve Kültür Merkezi	1	MEDRESELER	
İl Jan. Alay Kom. Askeri Koguşu	1	Marufiye Medresesi	1
Kıpta Binası	1	Emüdden Medresesi	1
Eski Hükümet Binası	1	Zinciriye Medresesi	1
Nusaybin Kışlası Harabeleri	1	Altın Boğa Medresesi	1
Komukevi (Midyat)	1	Hatuniye Medresesi	1
TOPLAM :	19	Selahiye Medresesi	1
ZAVİYELER		Şeyh Sultan Medresesi	1
Sitra Zaviye (Medrese Mh.)	1	Sultan Kasım Medresesi	1
Hamza Isaper Zaviyesi	1	TOPLAM :	8
Cilhangurbey Zaviyesi	1	ÇARŞILAR	
Hamza-i Kebir Zaviyesi	1	Revaklı Çarşı	1
Hamza-i Kebir Zaviyesi Tekke (Gül Mah.)	1	Attarlar Çarşısı	1
TOPLAM :	5	Kayseriye Bedesteni	1
HAMAMLAR		Çarıklar Çarşısı	1
Emir Hamamı	1	Marangozlar Çarşısı	1
Sitra Zaviye Hamamı	1	TOPLAM :	5
Ulucami Hamamı	1		
Yenikapı Hamamı (Kalutı)	1		
Roma Hamamı	1		
Savur Kapı Hamamı	1		
TOPLAM :	6		

Kaynak: Mardin Çevresel Etki Değerlendirme Raporu, 2010

3. Mardin Sokakları:

Eski kent merkezinde topografik eşik sokak sistemi doğrudan etkileyen bir veri olmuştur. Sokaklar eşğin imkan verdiği eğim seviyesinde yaya ve binek hayvanı ölçeğinde ulaşımaya imkan verecek şekilde oluşturulmuştur. Genel olarak sokak genişliği 90cm ve 130cm arasında değişmektedir. Yapılarda kullanılan taş malzeme sokak döşemelerinde de kullanılmakta ve yol izi ve yapı ayırt edilemez hale gelmektedir (Şekil 3.12). Kuzey güney doğrultusunda artan eşik yol aksları için kesintisiz bir düzlem oluşumuna imkan vermemektedir. Sokaklar doğrultuları çoğunlukla en az eğimli olan doğu batı aksında gelişmiş olup, kuzey güney gibi eşğin çok olduğu alanlarda dik ve merdivenlidir. Sokaklar genellikle yapı sınırının bittiği noktadan başlamakta ve yüksek avlulu duvarlar ile çeperlenmektedir. Bu durum sokakların yol örüntüsünde doğal olarak birleşerek açıklıklar ya da cephe duvarı ile kesintiye uğrayarak çıkmazlar oluşturmalarına neden olmaktadır. Eski kent merkezinde görülen "Abbara'lar" sivri tonozlu geçitler şeklinde oluşturulmuş, yol üzerinde özel mülkiyet oluşturan ancak

kamusal geçiş imkanı da veren yol sürekliliğini sağlamaya yönelik oluşturulmuş bir sokak örneğidir.

20. yüzyıl başlarına kadar eski kent merkezinde yollarda kademelenmeyi gösteren biçimsel değişikliklere alanda rastlanılmamıştır. Birinci dünya savaşı döneminde Alman askeri araçlarının kullanabileceği taşıt yolunun yapımı bağlamında eski kent merkezinde yer alan ve günümüzde ana ulaşım aksı işlevini gören 1.Cadde düzenlenerek genişletilmiş ve diğer sokaklar bu caddeye bağlanmıştır. Bu sayede merkezi bağlantı özelliği gösteren ve strüktür bakımında mevcut yollardan gelişmiş olan bir aks alanda oluşturulmuştur.

Şekil 3.12: Mardin Tarihi Kent`inden sokak dokusu örnekleri



Kaynak: Vedia Derda Gündüz kişisel arşivi, 2012

3.3. MARDİN KENTİ DEMOGRAFİK YAPISI

Mardin ili nüfusu 2011 adrese dayalı nüfus sayımına göre 744.606 kişi olarak belirlenmiştir. Bu nüfusun yüzde 59'u il ve ilçelerde, yüzde 42'si belde ve köy yerleşim alanlarına dağılmış olup Merkez İlçe nüfusu 138.850 kişiden oluşmaktadır (TUIK, 2012). Kentte farklı etnik kökenler (Arap, Kürt, Türk ve Süryani) ve farklı dini kökenlerden (Müslüman, Hıristiyan ve Yezidi) nüfus bir arada bulunmaktadır. Bu durum Mardin'in tarih boyunca farklı kültürlerle ev sahipliği yapmasının devamı olarak oluşan çok kültürlü yapısına örnektir. Mardin ülke bütününde dışarıya göç veren il konumundadır. Kentin tarihinde nüfus artış hızında 1980-1985 yılları arasında yaşanan artışın dışında devamlı bir azalma olmuştur. Bu dönem aralığında "Zorunlu Göç Yasası" kapsamında Mardin boşatılan çevre il ve köylerden göç alarak nüfus artış hızı yüzde 70'e yükselmiştir. Bu göç ile birlikte kentin etnik kökenlere göre nüfusunun dağılımında değişiklikler yaşanmıştır. kentte yaşayan Kürt nüfusunda artış yaşanmış, Arap nüfusu ise düşmüştür.

Nüfusun kent içerisindeki dağılımı incelendiğinde, eski kent merkezinde yer alan mahallelerin toplam brüt nüfus yoğunluğunun dağılımı 244 kişi/ha ve yeni kent merkezinde yer alan mahallelerin yoğunluğu ise 114kişi/ha olarak ortaya çıkmaktadır⁶. Eski kent merkezinin nüfus yoğunluğunun kent bütününde yüksek çıkması, bu alanda 80m² ile 100m² arasında oluşan parsel büyüklüklerinde yapıların bitişik nizamla yerleştirilmesi, topografik eşik nedeniyle yapıların yalnızca dikeyde gelişme imkanı bulması ve bu yapıların yüzde 80'inde yedi ve sekiz kişilik hane halkının ikamet etmesi gibi nedenlerden ötürü olmaktadır. Yeni kent merkezinde ise nüfus miktarı eski kent merkezi ile neredeyse aynı olsa da alandaki yapıların daha geniş parsellerde ve ayrık nizam olarak yerleştirilmeleri ve nüfusunun yüzde yetmişini üç ve dört kişilik hane halkından oluşması nedeniyle nüfus yoğunluğu düşük çıkmaktadır.

3.4. MARDİN KENTİ EKONOMİK VE SOSYAL YAPISI

Mardin Eski kent merkezi ve Yenişehir kent merkezi ekonomik ve sosyal hayatının odaklarını oluşturan iki ayrı çekim merkezi özelliğindedir. Eski kent merkezinde yer alan ticaret alanı bu alanın ekonomik hayatının merkezi olarak görülmektedir. Ticaret alanının kent merkezi içerisindeki konumu çoğu Anadolu kentinde olduğu üzere cami merkezinde gelişmiştir. Alanda yer alan Ulu Cami ve Latifiye Camileri merkez alınarak oluşmuş olan geleneksel çarşılar bu merkezli oluşumu görünür kılmaktadır. Mevcut çarşılar Bakırcılar Çarşısı, Çarıkçılar Çarşısı, Marangozcular, Demirciler, Kalaycılar, Uncular gibi ihtisaslaşmış mekansal bölünmeleri barındırmaktadır. Bu çarşılar eski kent merkezini doğu batı aksında ikiye bölen 1.Cadde ile bağlanmakta ve bütünde bir ticaret merkezini oluşturmaktadır. Ticaret merkezi sosyo-ekonomik ilişkileri bağlamında incelendiğinde ise kentin tarımsal faaliyetler konusunda gelişmiş olduğu ve bu faaliyetlerin ekonomik hayata katılımının sağlanabilmesi için merkezde pazar imkanı bulunduğu görülmektedir. Bu pazar alanı aynı zamanda kırsal ve kent ilişkilerinin sürekli tutulduğu bir alan olarak da değer taşımaktadır.

Yenişehir kent merkezinde ticaret merkezi 1990'ların başında modern ticaret birimlerinin bir araya getirilmesi ile oluşturulmuştur. Ancak yeni kent merkezinin kentin ekonomik hayatındaki yeri alanda kurulan sanayi alanları ile ön plana çıkmaktadır. Eski kent merkezinin sıkışık kent dokusu ve eğimli yerleşim morfolojisi

⁶ Davutoğlu 2008, s.44, kaynak tablo verisi kullanılarak hesaplanmıştır.

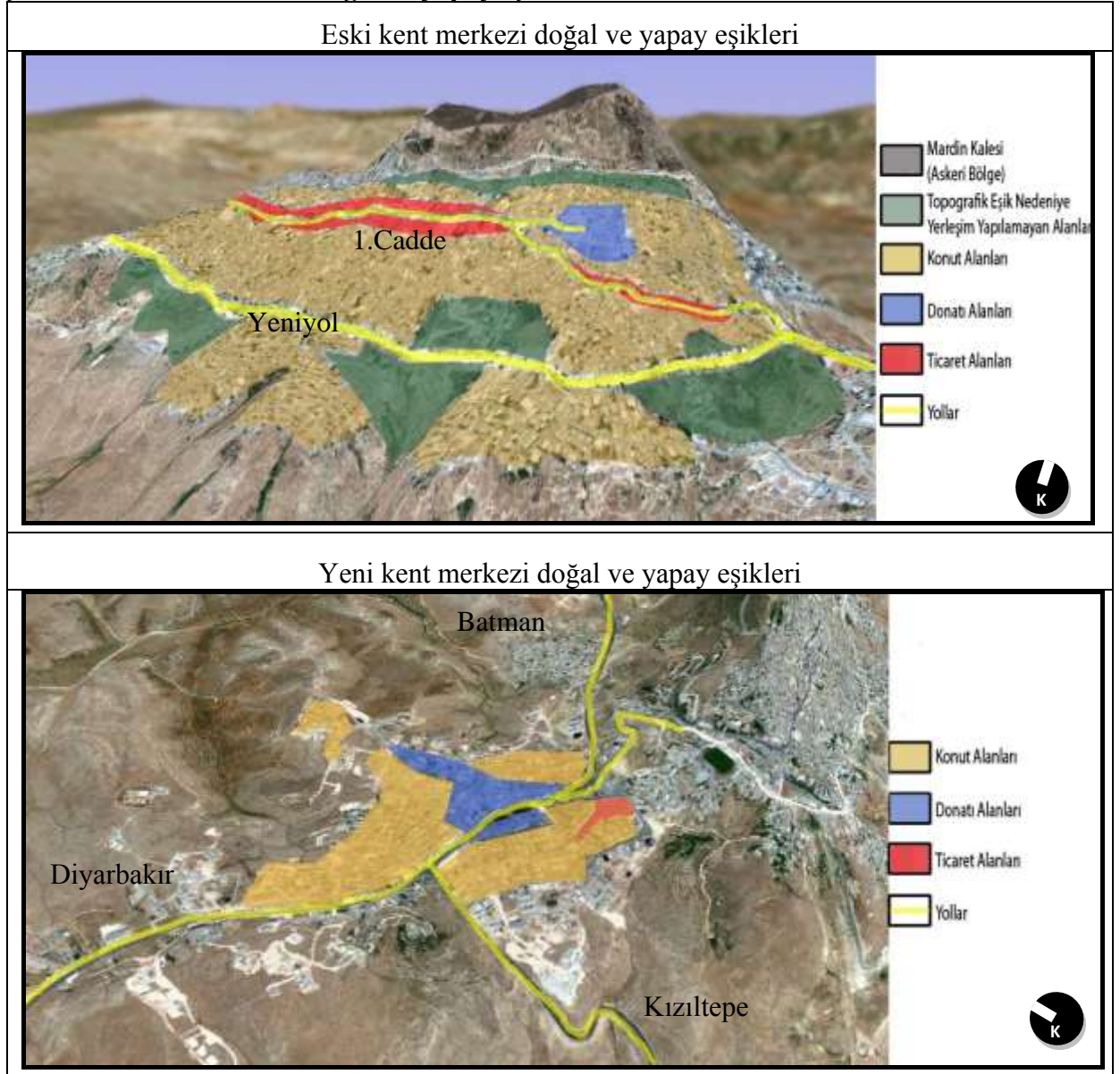
nedeniyle sanayileşme için gereken kent altyapısı oluşturulamamıştır. Topografik eşiğin ve yapı yoğunluğunun eski kent merkezine göre gelişime daha fazla imkan verdiği yeni kent merkezinde ise GAP (Güneydoğu Anadolu Projesi) kapsamında sanayileşme teşebbüslerinde bulunulmuştur. Bu bağlamda Yenişehir'de küçük sanayi sitesi (1984), organize sanayi sitesi (1976) ve serbest ticaret bölgeleri (1994) oluşturulmuştur.

3.5. MARDİN KENTİ EŞİK DEĞERLENDİRİLMESİ

Mardin kenti topografya ve iklim şartlarının doğal eşikler olduğu ve arazi kullanım kararlarından kaynaklanan yapay eşiklerin bulunduğu bir yerleşimdir. Bu nedenle kentte yapılacak olan eşik değerlendirilmesi, Eski kent merkezi ve Yenişehir kent merkezi için doğal ve yapay olarak iki başlık altında incelenmesi gerekmektedir.

Şekil 3.13'de görülebileceği üzere topografya kentin gelişimini etkileyen önemli bir doğal eşik olarak kentte yer almaktadır. Yerleşim kuzey güney doğrultusunda olan topografik eşiğin üzerinde doğu ve batı doğrultusunda gelişmiştir. Topografik eşiğin tepe noktası 1180 metre yükseltisinde olup bu alan 4. yüzyılda yerleşimin ilk kurulduğu alandır. Kaleiçi yerleşimi olarak 12. yüzyıla kadar var olan yerleşim, bu yüzyıldan sonra topografik eşiğin yerleşime imkan verdiği güney yamacına yönelerek bu alanda gelişmesini sürdürmüştür. Yerleşimin gelişiminde bir başka doğal etkende iklim koşulları olmuştur. Karasal ve sert iklim özelliklerinin görüldüğü alanda yapılaşma tepe noktasının güney yamacı üzerinde, yapıların güney cepheleri teras olarak kullanılan açık alanlar oluşturulacak ve yaşama birimleri kuzey tarafında kalacak şekilde yapılmıştır. Bu verilerin dışında eski kent merkezinin tepe eşiğinde yer alan askeri bölge, kamusal kullanıma kapalı mekansal bir sınır olarak eski kent merkezinin yapay eşiklerinde birini oluşturmaktadır. Yerleşimin konumlandığı güney yamacında ise 1.Cadde ve Yeniyol ulaşım aksları alanın gelişebileceği yerleşim sınırlarını belirlemektedir. Bu aksların doğrultusunda yerleşimin geliştiği yapı adaları oluşmuştur.

Şekil 3.13: Mardin Kenti doğal ve yapay eşikleri



Kaynak: www.googleearth.com, Vedia Derda Gündüz tarafından düzenlenmiştir, 2012

Yenişehir kent merkezinde ise eski kent merkezinin aksine yerleşimin yönünü belirleyecek şekilde topografik eşik bulunmamaktadır. İklim özellikleri ise yerleşim makroformunda göz önünde bulundurulmuş bir etken olarak görülmemiştir. Yenişehir kent merkezinde arazi kullanımında geniş konut alanları ve bir araya toparlanan donatı alanları yer almaktadır. Kentin gelişim yönü Diyarbakır-Mardin yolu ile Kızıltepe yerleşimine doğru iki ayrı koldan gerçekleşmektedir. Ancak bu aksların yerleşim üzerinde sınırlayıcı bir etkileri yoktur. Bu durum Yenişehir de eşik oluşturabilecek

fiziksel sınırlayıcılar olmaması nedeniyle, kentin sosyal etmenlerle gelişim yönünü tayin etmesi ile açıklanabilmektedir.

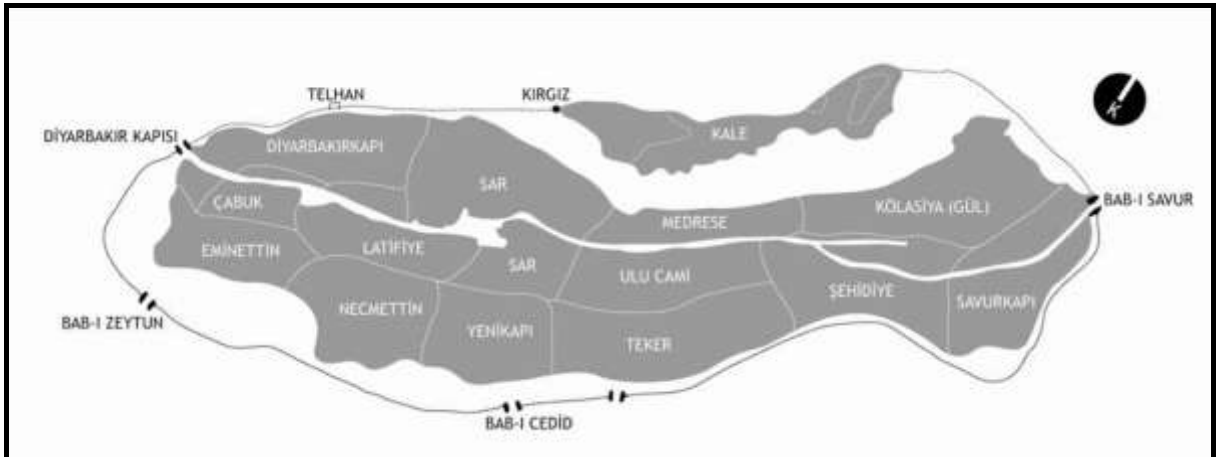
Sonuç olarak Mardin Kenti doğal ve yapay sınırların etkisi ile biçimlenmiş olan iki farklı yerleşim merkezini bünyesinde barındırmaktadır. Özellikle eski kent merkezinde doğal eşiklerin mümkün kıldığı ölçüde gelişen yerleşimin yapılaşma özellikleri ve doku dizgesi, strüktürü ve açıklıkları geleneksel kent dokusunun kimliğini oluşturan önemli kentsel makroform öğeleridir.

3.6. ESKİ KENT MERKEZİ MEKAN KULLANIMI

3.6.1. Eski Kent Merkezi Arazi Kullanımı

Başlangıçta bir iç kale yerleşimi olarak var olan Mardin kenti, 12. yüzyıldan itibaren kale dışına taşarak, daha az yükseklikte korunaklı duvarların çevrelediği Suriçi yerleşimini oluşturmuştur. Dış surlar günümüzde tamamıyla kaybolmuş olsa da, yerleşim bölgeleri bu surların izlerine tabi olarak, onları çok geçmeden geliştirmiştir. Doğuda Savurkapı-Meydanbaşı yerleşim gelişimi devlet yapıları ve konut oluşumları sayesinde olurken, güney de göç sonucu gelen yerleşimcilerin yerleştiği alanlar kentin büyümesini sağlamıştır (Türkoğlu 1985, s.26). Diyarbakırkapı, Çabuk, Eminettin, Latifiye, Necmettin, Şar, Ulu Cami, Yenikapı, Medrese, Teker, Gül, Şehidiye, Savurkapı mahalleleri günümüzde Suriçi yerleşim bölgesini oluşturmaktadır (Şekil 3.14).

Şekil 3.14: Mardin Eski kent merkezi mahalle dağılımı



Kaynak: Tural, (2009), s.46

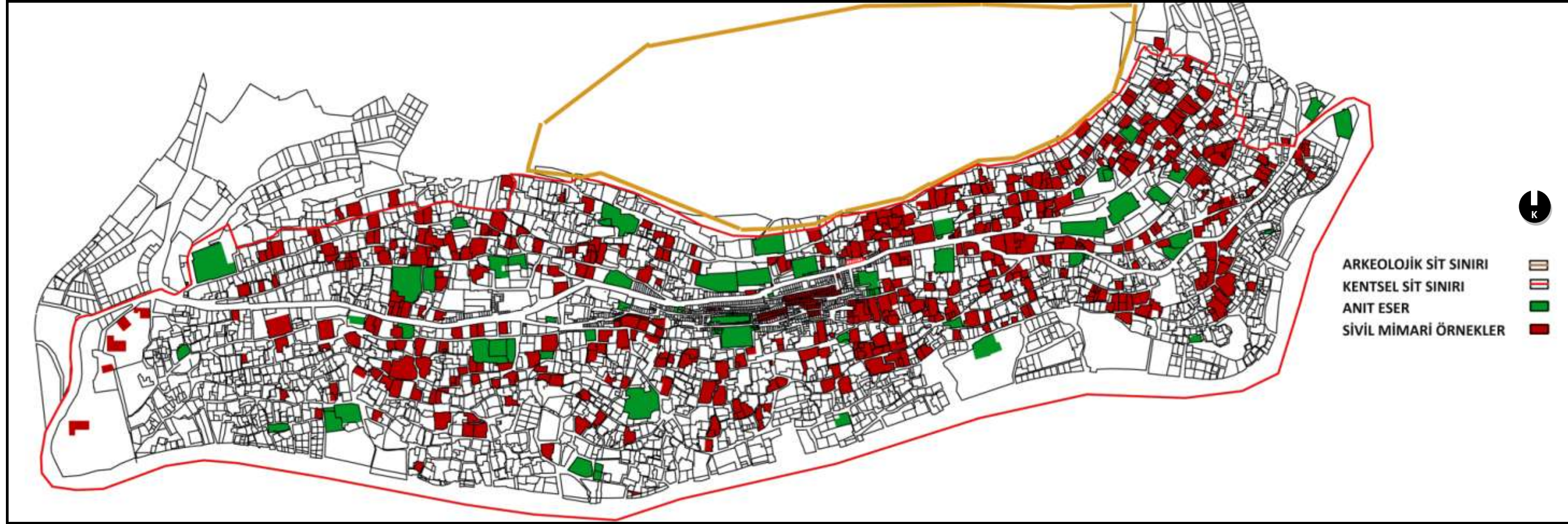
1985 yılında Mardin Eski kent merkezi "Kentsel Sit Alanı" ilan edilerek koruma altına alınmıştır. Ancak yapı bazında tescilli ve korunması gereken değerlerin tespiti için çalışmalar geriye dönük olarak on yıl kadar daha sürmüştür. Turizm Bakanlığı Taşınmaz Kültür ve Tabiat Varlıkları Yüksek Kurulunun 29-30-31 Mayıs 1985 yılında 1425 no'lu karara göre Mardin İl Merkezinde bulunan, gayri menkullerin 1979-1984 yıllarındaki ortak kararları ortak bir mutabakata bağlanmıştır. 2863 sayılı kanun uyarınca Korunması Gerekli Taşınmaz Kültür Varlıkları olarak tescil kayıtlarının devamı sağlanmıştır. Sit alanı, Yeniyol Cadde'sinden kuzeyde Suratlı mevkisine, batıda İl Jandarma Komutanlığı'ndan doğuda Devlet Hastanesi'ne kadar olan 87 hektarlık bir bölgeyi kapsamaktadır⁷. Suriçi mahallelerinin tamamını sit alanında yer almaktadır (Şekil 3.15). Mardin'de Kültür ve Turizm Bakanlığı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Yüksek Kurulu tarafından tescil edilen taşınmaz kültür ve tabiat varlıkları arasında 99 arkeolojik sit 1 doğal sit alanı ve 1 kentsel sit alanı bulunmaktadır. Kent bütününde 768 sivil mimarlık örneği, 140 dinsel yapı, 63 kültürel yapı, 14 idari yapı, 3 askeri yapı, 27 endüstriyel ve ticari yapı, 23 mezarlık, 27 doğal varlık ve 6 kalıntı ile toplam 1071 eser tescil edilerek korunmaları kararı⁸ verilirken, şekil 3.15'de de gösterildiği üzere, bu eserlerden 648 tanesi kentsel sit alanı içerisinde kalmaktadır⁹.

⁷ Mardin-Batman-Siirt-Şırnak-Hakkari Planlama Bölgesi 1/100.000 Ölçekli Çevre Düzeni Planı Araştırma Raporu, 2010, s.538

⁸ Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü, 2011

⁹ Mardin İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü, 2012

Şekil 3.15: Mardin Eski kent merkezi sit alanları ve tescilli yapılar paftası



Kaynak: Diyarbakır Koruma Kurulu Arşivi, Vedia Derda Gündüz tarafından düzenlenmiştir, 2012

Günümüzde Mardin Eski kent merkezinin mekansal kullanımı şekil 3.16'da incelenmiştir. Buna göre, 1. cadde etrafındaki mekansal kullanım ticaret, hizmet ve çeşitli sosyo-kültürel donatıların gerçekleştirildiği alan olarak tarihi çevrenin merkezini oluşturmaktadır. Aynı zamanda bu merkez kuzey güney aksında gelişmiş olan çarşıların bağlantısını da sağlamaktadır. Her ne kadar Cumhuriyet döneminin kamusal alan oluşturma politikası ile bir dönem eski kent merkezinde çok sayıda kamusal yapı bulunsa da zamanla bu yapılar alandan uzaklaştırılarak Yenişehir merkezine taşınmışlardır. 1960'ların sonlarına doğru Yeni yol bağlantısının alternatif bir güzergah olarak yapılması, bu yolun 1.Cadde ile birlikte, eski kent merkezinin giriş çıkış noktalarını oluşturmasını sağlamıştır. Bu iki yol güzergahı içerisinde biçimlenen yerleşim, lineer şekilde biçimlenen tek bir merkez etrafında yoğunlaşan yapı birimlerinden oluşmuştur. Tarihi çarşıların etrafında yer alan mahallelerin (Şar, Ulucami, Latifiye, Medrese) yoğunlukları diğer mahallelere göre yüksektir. Bunun nedeni ise yerleşim birimlerinin geleneksel Anadolu kent organizasyonunda görülen, öncelikle cami etrafında gelişmeleri durumu ile açıklanabilir. Bu bağlamda yerleşimler çekirdek oluşumlar olarak en eski yerleşim birimleridir.

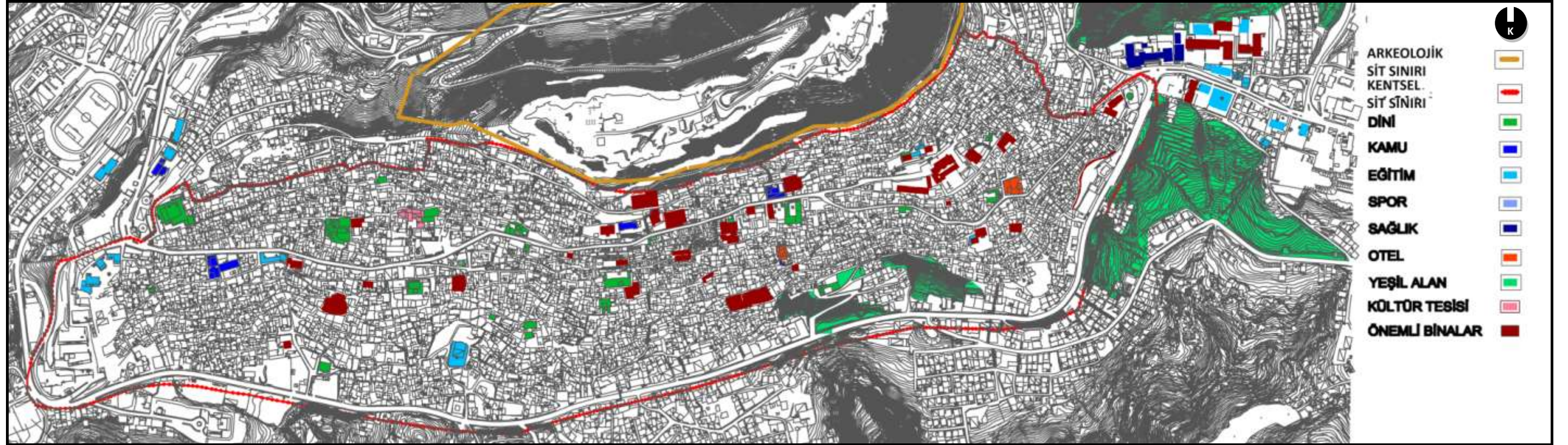
Eski kent merkezi bütününde düşünüldüğünde konut alanları yüzde 64, ticaret alanları yüzde 21, Eğitim donatıları yüzde 3, Sağlık tesisleri yüzde 3, Resmi kurumlar yüzde 4, Spor tesisleri yüzde 1, kültür ve eğlence tesisleri yüzde 13 oranında dağılmıştır. Aynı zamanda 7 tane eğitim kurumu, 4 kamu kurumu, 2 müze, 22 dini tesis ve 2 tane park alanı bulunmaktadır. Bunların dışında eski kent merkezi giriş ve çıkışında yer alan iki ayrı terminal ile, ilçe ve şehirler arası hizmet verilmektedir (Şekil 3.17). Eski kent merkezi mekansal kullanımı işlevsel açıdan incelendiğinde, Cumhuriyet dönemine kadar geleneksel faaliyetlerin (dini yapılar, çarşı, vb) sürdürüldüğü görülmektedir. Ancak bu dönemden sonra alanda kamusal faaliyetler (sosyal hizmetler, yönetim merkezleri, vb.) bölgede yer edinmeye başlamış ve mekanlar işlevsel dönüşümler içerisine girmiştir (Türkoğlu 1985, s.26). Çeşitli idari birimler, kültür faaliyetleri gösteren mekanlar ve ulaşım tesisleri aynı dönem içerisinde eski kent merkezi içerisinde doğu batı aksı referansında gelişmiştir.

Şekil 3.16. Mardin Eski kent merkezi arazi kullanışı paftası



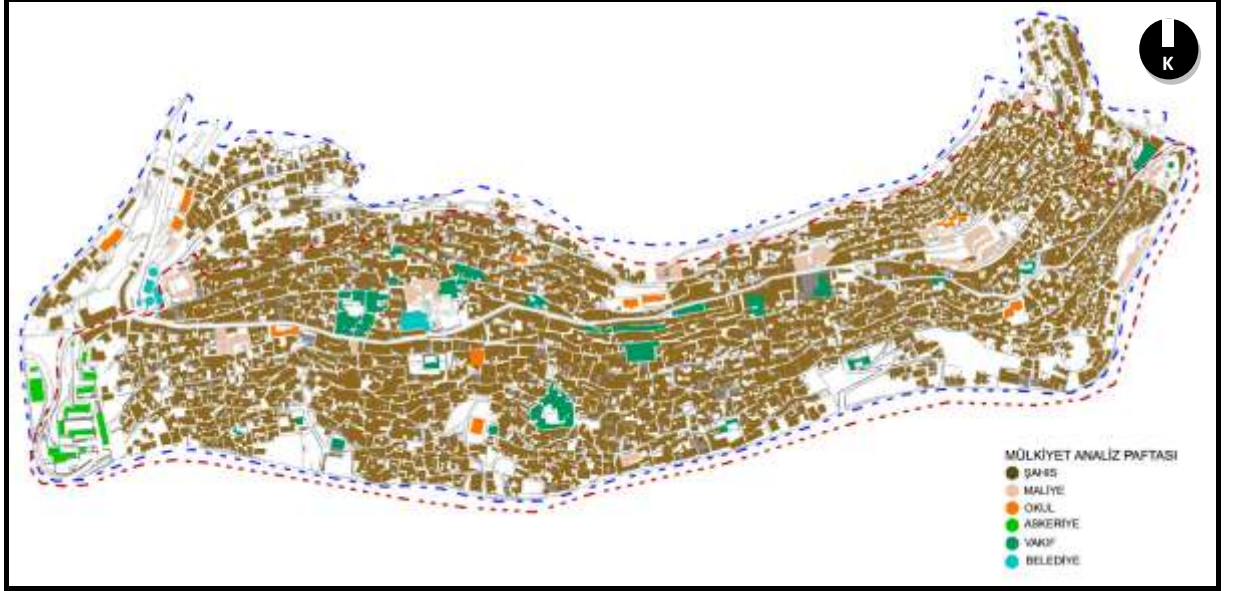
Kaynak: Diyarbakır Koruma Kurulu Arşivi, Vedia Derda Gündüz tarafından düzenlenmiştir, 2012

Şekil 3.17. Mardin Eski kent merkezi mevcut donatı alanları paftası



Kaynak: Diyarbakır Koruma Kurulu Arşivi, Vedia Derda Gündüz tarafından düzenlenmiştir, 2012

Şekil 3.18: Mardin Eski kent merkezi mülkiyet kullanımı paftası



Kaynak: Tural, (2009), s.93

Eski kent merkezi mülkiyet kullanımı bakımından değerlendirildiğinde ise, Şekil 3.18'de gösterildiği üzere, tamamına yakının şahıs parseli olduğu görülmektedir. Aynı zamanda alanda çok sayıda vakıf arazide bulunmaktadır. Sosyal donatı alanlarının sahip olduğu araziler ise genellikle sonradan işlev değiştirilerek kamulaştırılan alanlardır. Bunların dışında alanın stratejik noktasında Askeriyenin sahip olduğu geniş bir arazide mevcuttur.

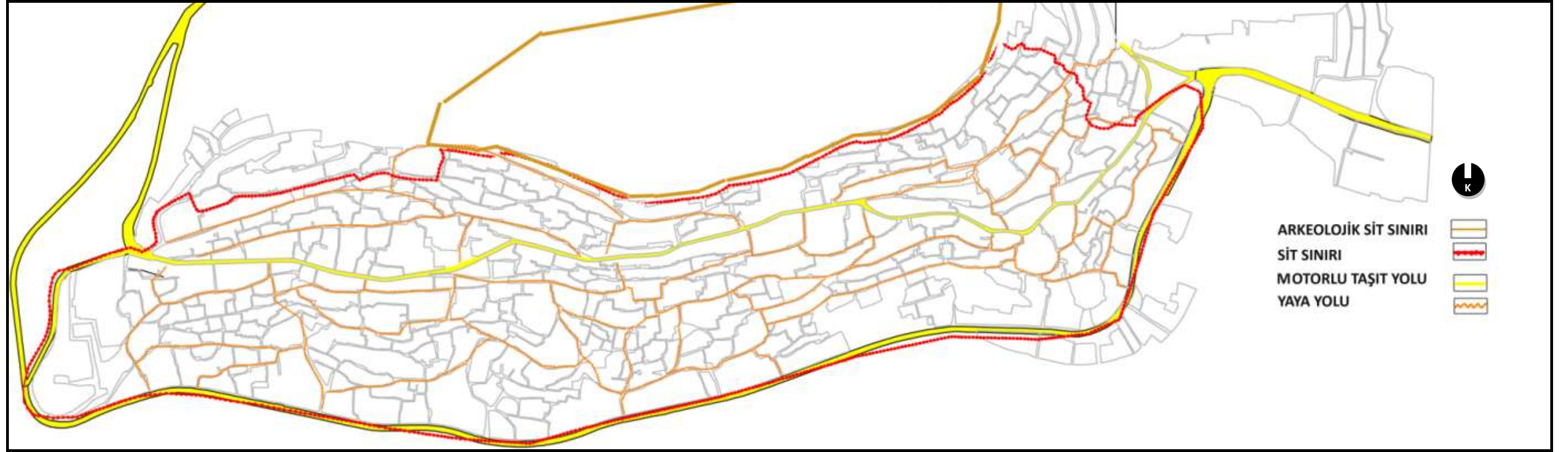
Sonuç olarak, eski kent merkezinin bütününde arazi kullanımının en belirgin özelliği, ticaret ve konut alanlarının aşırı yapı yoğunluğu, yolların çok düşük yüzdelik yer kaplaması ve yeşil alanların hiç bulunmayışı olarak karşımıza çıkmaktadır (Türkoğlu, 1985, s.102). Aynı zamanda tek bir çekim merkezinin varlığı ve bu merkeze ulaşımın ancak giriş ve çıkış görevi gören paralel iki aksla sağlanması yerleşime etki eden sınırları bize göstermektedir.

3.6.2. Eski Kent Merkezi Ulaşım Sistemi

Eski kent merkezi çevresinde ulaşım yerleşim alanının topografik yapısının yol açıklıklarına izin vermemesi ve tarihi süreç içerisinde kentin sıkışık biçimde dokunması nedeniyle oldukça kısıtlıdır. Akslar daha çok yaya ölçeğinde ve ancak binek hayvanlarının geçebileceği genişliktedir. Aynı zamanda kuzey güney doğrultusunda eğimin artması nedeniyle ancak merdivenli sokaklarla bağlantı sağlanmaktadır. Doğu batı aksında ise kesintisiz bağlantı hizmeti verebilecek akslar oldukça kısıtlıdır.

Günümüzde ulaşım ihtiyacı ana caddeler sayesinde gerçekleştirilebilmektedir. 1.Cadde eski kent merkezini lineer şekilde bir baştan bir başa geçmesi ve motorlu taşıt ulaşımına imkan vermesi nedeniyle yoğunluğun en fazla görüldüğü yol aksıdır. 1. Caddenin bitim noktasında eski kent merkezini güney referansı boyunca takip eden Yenicadde ise genellikle sadece motorlu taşıt ile ulaşımın sağlandığı ikincil cadde olarak bulunmaktadır. Aynı zamanda Mardin kalesinin kuzey yamacında yer alan Üçüncü yol, Diyarbakır çıkışını Savur-Cizre çıkışına bağlayan başka bir yol alternatifidir(Şekil 3.19). Bunların yanı sıra mevcut diğer yollar kesintisiz bir aks oluşturmamaktadırlar. Yol aksları çıkmaz sokaklar ya da yaya ölçeğinde dar sokaklar ile kesilmektedir.

Şekil 3.19. Mardin Eski kent merkezi ulaşım sistemi sistemi



Kaynak: Diyarbakır Koruma Kurulu Arşivi, Vedia Derda Gündüz tarafından düzenlenmiştir, 2012

3.7. MARDİN KENTİ VE ESKİ KENT MERKEZİ MEKAN KULLANIMININ DEĞERLENDİRİLMESİ

Mardin kenti bünyesinde iki ayrı kent morfolojisini barındırmaktadır. Eski kent merkezi ketin geleneksel kent morfolojisini oluştururken yeni kent merkezi ise modern bir yerleşim olarak görülmektedir. Eski kent merkezi kullanıcı davranışlarının fiziksel sınırlayıcılar bağlamında şekillendiği geleneksel bir mekan düzenini içermektedir. Yerleşim alanları ilk olarak dini yapılar etrafında kümelenmiş ancak daha sonra doğu-batı aksı başta olmak üzere gelişerek dağılmışlardır. Kuzey-güney doğrultusundaki gelişmeler ise merdivenler kullanılarak yüksek topografya eşiği aşılarak sağlanmıştır. Bu durum topografyanın yerleşimi şekillendiren başlıca etmen olduğunu ortaya koymaktadır. Arazi kullanımında lineer yerleşim durumunun, merkez oluşturmadaki avantajlı yönü ortadadır. Tüm sokak ve caddelerin bağlandığı ana yol bir anlamda çekim noktası görevini görmektedir. Ancak mevcut yapılar dikey düzlem haricinde gelişebilecek alan bulamamaktadırlar, bu ise sit alanı sınırları içerisinde olan bölgede mümkün olmadığından fiziksel değişim oldukça zor gerçekleşmektedir. Sonuçta ise yavaş dönüşen, erişim ve erişilebilirlik imkanları kısıtlı olan, sınırlayıcılar nedeniyle kendi içinde kendine yetebilme zorunluluğu olan bir alan olarak eski kent merkezi karşımızdadır. Yeni kent merkezi ise, eski kent merkezinin aksine doğal eşiklerin yerleşimin gelişiminde belirleyici bir etken olmadığı, arazi kullanımında geniş konut alanları ve bir araya toparlanan donatı alanları yer aldığı bir merkez niteliğindedir. Alanda eşik oluşturabilecek fiziksel sınırlayıcılar olmaması nedeniyle, alan kullanıcı talebine bağlı sosyal etkenlerle biçimlenişini gerçekleştirmekte gelişim yönünü ve şeklini tayin etmektedir. Alanın yapılanması günümüzde her yerde görülebilen betonarme, çok katlı yapılarla sağlanmış, bu yapıları diğerlerinden ayıran tanımlayıcı hiçbir nitelik oluşturulmasına çalışılmamıştır.

Mardin Kenti doğal ve yapay sınırların etkisi ile biçimlenmiş olan iki farklı yerleşim merkezinin karşılaştırılabileceği bir platform özelliği göstermekte ve geleneksel ve modern arasındaki karşıtlığı açıkça ortaya koymaktadır. Geleneksel kent dokusu karşısındaki niteliksiz yapılardan oluşan yeni kent dokusu, bu iki alan arasındaki değer farkını ortaya koymakta ve eski kent merkezinin kent bütününde temsil ettiği anlam ve barındırdığı değerler bakımından korunmasının ve geleceğe aktarılabilmesinin önemi görünür kılınmaktadır.

4. MARDİN KENTSEL SİT ALANI KORUMA AMAÇLI İMAR PLANLARI PLANLAMA SÜRECİ

Mardin kenti ilk imar planı deneyimini henüz kentte sit ilanının söz konusu olmadığı 1952 tarihinde Mardin Kenti Uygulama İmar Planı ile yaşamıştır. Eski kent merkezinin 29-30-31 Mayıs 1985 tarih ve 1425 sayılı karar ile Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Yüksek Kurulu tarafından Kentsel Sit Alanı ilan edilmesi ile birlikte, 1/250.000 ölçekli Çevre Düzeni Planı, 1/5000 ölçekli Nazım İmar Planı ile 1/1000 ölçekli Koruma Amaçlı İmar Planları hazırlanmıştır.

Kentsel Sit Alanı olarak koruma altına alınan eski kent merkezinin sahip olduğu tarihi ve kültürel varlıklar ve bu varlıkların içerisinde yer aldığı geleneksel kent dokusu, bir bütün olarak kentin tarihi ve kültürel mirasını yansıtmaktadır. Bu mirasın korunması ve geleceğe aktarılabilmesi için eski kent merkezinin sit alanı ilan edildiği 1985 tarihinden itibaren 1990 ve 1993 yıllarında üç ayrı Koruma Amaçlı İmar Planı hazırlanmıştır. Bütün bu planlarda yer alan; "*Tarihi özelliklerini koruyan, kullanıcı niteliklerini yansıtan ve sürdürülebilir olan kentsel mekanın oluşturulması*" ortak ibaresi, eski kent merkezinin korunması amacını ortaya koymaktadır.

Ancak eski kent merkezinin geleneksel dokusunun bu plan uygulamaları ile korunamadığı, bu alanın geçirmiş olduğu fiziksel ve sosyal değişimler sonucu günümüzde aldığı hal ile ortaya çıkmaktadır. Bu değişiklikler, nüfus yoğunluğu giderek artmış olan alanda, mevcut kullanıcı taleplerini karşılayabilmek için geleneksel yapılarda iç ve dış mekanda gerçekleştirilen özgün plan tipi, yapı strüktürü ve cephe görünümünde değişiklikler yaparak fiziksel olarak dokuya zarar veren eylemlerin yanı sıra eski kent merkezinin geleneksel işlevlerini öteleyen sosyal açıdan zararı olan eylemler sonucu ortaya çıkmaktadır. Eski kent merkezinde koruma altında olan tescilli yapıların dahi bu süreç içerisinde şema ve strüktür açısından kısmen zarar görmüş olmaları, etraflarında gelişen geleneksel dokuya aykırı mimari özgünlüğü olmayan yapılar nedeniyle kent içerisinde görünmez hale gelmeleri "korunamadıklarını" göstermektedir.

Kentin geçirmiş olduğu plan çalışmaları sonucunda korunamıyor olması, bu planların analitik etüt aşamalarından, plan kararlarına ve plan uygulama hükümlerine kadar irdelenmesi, uygulama sorunlarının anlaşılabilmesi açısından önemlidir. Bu amaçla

çalışmada günümüze kadar yapılmış olan imar planları; plan uygulama araçları ve uygulanabilirlikleri bağlamında incelenecektir.

4.1. MARDİN KENTİ PLANLAMA SÜRECİ

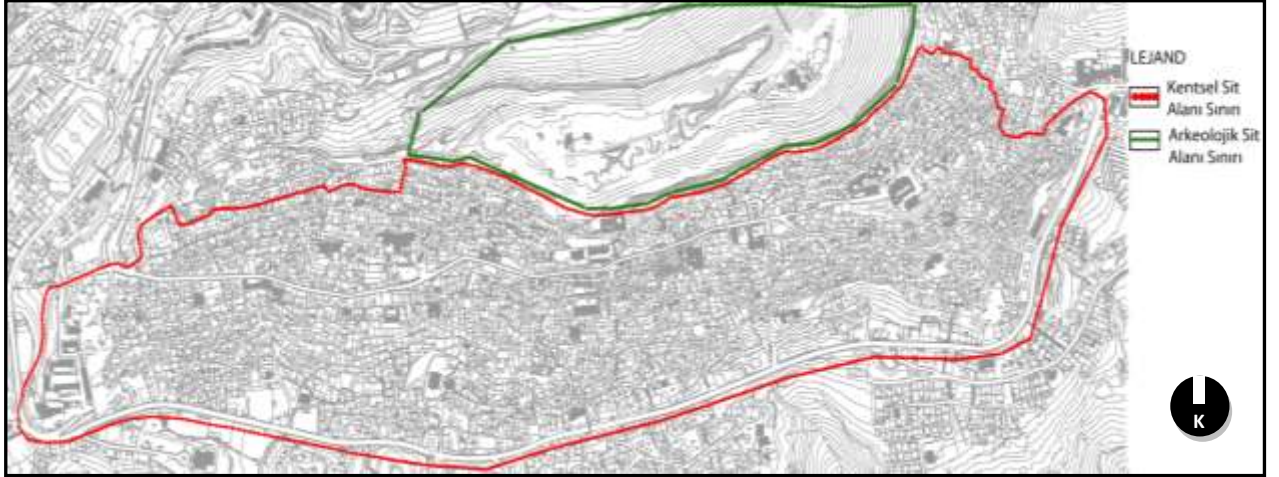
Tablo 4.1: Mardin Kenti'nde günümüze kadar yapılmış olan imar planı çalışmaları

1952 Mardin Kenti İmar Planı	1/1000 ölçekli uygulama imar planıdır.
1985 Mardin Kenti Tarihsel Çevre Koruma Planı	1985 tarihinde, bağlı olduğu Diyarbakır Koruma kurulunca onanan koruma 1/1000 ölçekli koruma amaçlı imar planıdır.
1990 Sit Alanı İmar Planı	1/25.000 ve 1/5000 ölçeğinde nazım imar planlarıdır.
1990 Mardin Koruma Amaçlı İmar Planı	1985 tarihli koruma amaçlı imar planının revizyonu olarak hazırlanmıştır.
1993 Mardin Kentsel Sit Alanı Koruma Amaçlı İmar Planı	1993 tarihinde, bağlı olduğu Diyarbakır Koruma kurulunca onanan 1/1000 ölçekli koruma amaçlı imar planıdır. Günümüzde halen yürürlüktedir.

Kaynak: Vedia Derda Gündüz tarafından düzenlenmiştir, 2012

Tablo 4.1'de görülebileceği üzere Mardin kenti için hazırlanan ilk imar planı, 1952 tarihinde yapılmış olan, koruma amacı olmayan, 1/1000 ölçekli "Mardin Kenti İmar Planı'dır". Bu plan, planlama alanı içerisinde olan "Eski Kent Merkezi'nin" kentsel sit alanı ilan edilmesine kadar yürürlükte kalmıştır. 1985 tarihinde 1425 sayılı karar ile Kültür ve Tabiat Varlıkları Koruma Yüksek Kurulu tarafından, eski kent merkezinin içerisinde yer aldığı 87 hektarlık alan, "Kentsel Sit Alanı" ile Mardin Kalesi'nin yer aldığı eski kent merkezinin kuzeyi "Arkeolojik Sit Alanı" ilan edilmiştir (Şekil 4.1).

Şekil 4.1: Mardin Kentsel Sit Alanı ve Arkeolojik Sit Alanı



Kaynak: Diyarbakır Koruma Kurulu arşivi, Vedia Derda Gündüz tarafından düzenlenmiştir, 2012

1985 yılında kentsel sit alanı için 1993'e kadar yürürlükte kalmış olan "Mardin Kenti tarihsel Çevre Koruma Planı" ile 1/1000 ölçekli koruma amaçlı imar planı hazırlanmıştır. 1990 yılında Mardin kenti genelini kapsayacak şekilde 1/25.000 ve 1/5000 ölçekli nazım imar planları hazırlanmıştır. Aynı yıl içerisinde 1985 tarihli koruma amaçlı imar planı revize edilerek bir koruma amaçlı imar planı çalışması yapılmış ancak bu çalışma Diyarbakır Koruma Kurulundan onay alamadığı için yürürlüğe konulmamıştır. 1993 yılında 1379 sayılı karar ile onanarak yürürlüğe giren ve günümüzde hala yürürlükte olan "Mardin Kentsel Sit Alanı Koruma Amaçlı İmar Planı" hazırlanmıştır.

4.1.1. 1952 Mardin Kenti İmar Planı

1952 yılında Mardin Belediyesi tarafından, eski kent merkezini de içine alacak şekilde 127 hektar'lık bir alanı kapsayan "Mardin Kenti İmar Planı" hazırlanmıştır. Plan hazırlanmasında İmar müdürlüğünde üç teknik eleman, Fen işlerinde ise bir fen memuru ve iki inşaat teknikeri görev almıştır (Türkoğlu, 1985, s.89-90).

1952 yılına ait Mardin il ve ilçe nüfus verileri kayıtlı değildir. Ancak Mardin il toplam nüfusunun 1950 yılında 269.498 kişi ve 1955 yılında 305.520 kişi olarak bilinmektedir (TUİK, 2012). Plan alanı nüfusu, plan analiz çalışmalarında 11.000 kişi olarak belirlenmiştir.

Şekil 4.2'de görülebileceği üzere eski kent merkezinin giriş ve çıkış noktaları ile eski kent merkezinin tamamını kapsamaktadır.

Şekil 4.2: 1952 Mardin Kenti İmar Planı planlama alanı sınırları




Kaynak: Kamutay Türkoğlu, (1985), *Mardin Koruma Amaçlı İmar Planı Analitik Etüt Raporu*, Vedia Gündüz tarafından düzenlenmiştir, 2012 Derda

1952 İmar Planı genel itibariyle, eski kent merkezinde konut alanlarından oluşan yeni gelişim bölgeleri oluşturarak yerleşimde oluşan nüfus artışı ile birlikte artan konut talebini karşılamak, yönetim, eğitim ve hizmet donatılarını oluşturmak ve sayılarını arttırmak ve ulaşım bağlantılarını kuvvetlendirerek, öncelikli olarak motorlu taşıt ulaşımında yol standartlarını yükseltmek gibi hedefler dahilinde alanda uygulamalarda bulunmuştur.

1952 Mardin Kenti İmar Planı Analitik Etütleri, Plan Önerileri ve Uygulamaları:

1952 Mardin Kenti İmar Planı, Tablo 4.3'de analitik etüt çalışmaları, plan önerileri ve plan uygulamaları; kentsel makroform, arazi kullanımı, ulaşım sistemi, koruma yaklaşımı yan başlıkları ile bir çerçeve altında karşılaştırılarak incelenmiştir. Plan analitik etütlerinde alanda gerçekleştirilen mevcut durumun tespiti ve fiziki ve sosyal analizlerin sonuçları aktarılmış, bu sonuçlar bağlamında alınan plan kararları ve yapılan plan uygulamaları irdelenmiştir.

Tablo 4.2: 1952 Mardin Kenti İmar Planı plan çerçevesi

Planlama Alanı: 127 ha	1. Mevcut Durum ve Analitik Etütler	2. Plan Önerileri	3. Plan Uygulamaları Plan Şeması:
	1.1 Tespitler:	2.1. Plan kararları:	
Kentsel Makroform:	Kent doğu-batı aksında gelişmiştir.	Kentin doğu-batı aksında gelişmesinin desteklenmesi	Doğu-batı aksında yeni gelişme alanları oluşturularak kentin gelişim yönü belirlenmeye çalışılmıştır.
Arazi Kullanımı:	Eski kent merkezinden geçen ana cadde aksının kuzey ve güneyinde ticaret alanları yoğunlaşmıştır. Konut alanları eski kent merkezi çekirdeğinde yoğun olarak bulunmaktadır. Alanda yönetim, eğitim ve kültürel donatı birimleri yoktur. Yeşil alan miktarı kişi başına (m2/ha) yetersizdir.	Ana cadde etrafında gelişmiş olan ticaret alanında ticarethane sayısı artırılması Konut alanları için yeni gelişim alanları oluşturulması Kamusal alan ve tesislerin alanda oluşturulması Yeşil alan miktarının artırılarak, bu alanlara yönelik peyzaj düzenlemelerinin yapılması	Yeni gelişme alanları belirlenerek bu alanlar "Konut Gelişme Alanları" olarak oluşturulmuştur. Doğu gelişim bölgesinde eğitim birimleri, Belediye, Hükümet Konağı, Valilik gibi yönetim birimleri oluşturularak donatı alanlarının sayısı arttırılmıştır. Cumhuriyet Meydanı gibi kamusal alanlar oluşturulmuştur.
Ulaşım Sistemi:	Motorlu taşıt ulaşımını sağlayan tek bir yol aksı mevcuttur. Bu aksın mevcut diğer yol aksları ile bağlantısını sağlayacak bağlantı yolları yoktur.	Cadde ve sokakların istimlak edilmesi yolu ile motorlu araç geçişine imkan verecek şekilde yol akslarının genişletilmesi Mevcut motorlu taşıt yolunun bağlantı yol aksları ile kuvvetlendirilmesi	Eski kent merkezinin güneyinde alternatif bir motorlu taşıt aksı (Yeniyol) oluşturulmuştur. Üçyol ile Nusaybin Caddesi arasındaki sokakta genişletme çalışmaları yapılarak yeni bir yol aksı oluşturulmuş, Yeniyol ile 1.Cadde arasında bağlantı sağlanmıştır.
Koruma	Vakıflar Genel	Tarihi ve kültürel değeri	Hayvan Pazarı ve bazı boş alanlar Sanat

Yaklaşımı:	Müdürlüğü'ne bağlı 364 tescilli tarihi eser ve sivil mimarlık örneği vardır.	olan eserlerin ve sivil mimari örneklerinin korunması	Çarşısı olarak yeniden düzenlenerek işlevlendirilmiştir.
	1.2 Projeksiyon Planlama alanında projeksiyon çalışması yapılmamıştır.		

Kaynak: Vedia Derda Gündüz tarafından düzenlenmiştir, 2012

Kentsel Makroform ve Arazi Kullanımı:

1952 Mardin kenti imar planlarında kentin mevcut gelişim yönü doğu-batı aksı olarak tespit edilmiştir. Bu gelişim yönünün oluşmasında, kuzey güney doğrultusunda yönelen topografik eğiğin yerleşime imkan vermemesi ve iklim koşullarının doğu batı aksında daha ılımlı olması gibi doğal veriler etkili olmuştur. Bunun yanı sıra plan döneminde mevcut olan ve eski kent merkezini doğu batı aksında ikiye bölen ana cadde (1.Cadde) aksı etrafında oluşmuş olan ticaret akısı da kentin gelişim yönünü bu şekilde belirlemiştir. Bu nedenle plan kararlarında kentin kuzey güney aksında gelişebilme imkanın olamayacağı belirtilerek, mevcut gelişim yönü olan doğu batı aksının, planlama alanın da gelişim yönü olarak belirlenmesine karar verilmiştir. Bu karar doğrultusunda, söz edilen aks üzerinde "Konut Gelişim Alanları" önerilmiştir. Eski kent merkezinin batı girişi konumunda olan Diyarbakırcapı Mahallesinden başlayarak, doğuda Savurkapı Mahallesine kadar olan alanda bu gelişim alanları oluşturulmuştur. Aynı zamanda gelişim aksı üzerinde bulunan ticaret alanında yer alan ticarethane sayısının artırılmış, ve ticaret alanın eski kentin merkez noktası olması özelliği desteklenmiştir. Bu merkezin yeni geliştirilen konut alanlarına hizmet vermesi ve potansiyel kullanıcı kitlesinden ekonomik olarak beslenmesi hedeflenmiştir.

Konut gelişim alanları eski kent merkezinde uygulanmalarının ardından ilk on yıllık süreç içerisinde hızla dolarak, taşıyabileceği maksimum nüfus kapasitesine ulaşmıştır. Mevcut alanlar, artan nüfusun kaliteli yaşam ihtiyaçlarına karşılık veremez hale gelmiştir. Bu durum planlama alanında yeni konut alanlarının oluşturulması gerekliliğini getirmiştir. 1952 imar planında tadilatlar yapılarak gelişim alanlarının sayısı arttırılmıştır. Şekil 4.3'de yapılmış olan plan uygulamaları ve plan tadilatı yoluyla gerçekleştirilmiş olan plan uygulamaları görülmektedir. Plan uygulamaları öncelikle eski kent merkezinin bütününde gerçekleştirilmiştir. Bu alanların nüfusun ihtiyaçlarını

karşılayamaması ile birlikte eski kent merkezinin doğu ve batısında, plan tadilatları ile yeni gelişim alanları oluşturulmuştur.

Şekil 4.3: 1952 Mardin Kenti İmar Planı plan uygulama alanları



Kaynak: Kamutay Türkoğlu, (1985), *Mardin Koruma Amaçlı İmar Planı Analitik Etüt Raporu*, Vedia Derda Gündüz tarafından düzenlenmiştir, 2012

1952 Mardin Kenti İmar Planı'nın, planlama alanında oluşturmuş olduğu gelişim alanları, eski kent merkezi ve çevresinden potansiyel bir nüfus kitlesinin bu alana gelmesine ve alanın nüfus yoğunluğunun artmasına neden olmuştur. 1950 yılında 5.200 kişi olan eski kent merkezi nüfusu, 1960 yılının sonlarına doğru 15.010 kişiye ulaşmıştır. Nüfusun yüzde 33 oranında artışı, planlama alanının nüfus projeksiyonu hesabı yapılmadığından ön görülemediği ve bu artış nedeniyle planda sosyal ve teknik donatı alanlarının yetersiz kalması, kentsel yaşam kalitesinin olumsuz etkilenmesi gibi sorunlarla karşılaşmıştır. Aynı zamanda nüfusun bu hızlı artışı ile birlikte artan daha çok sayıda gelişim alanı oluşturma talebini, gerek yeni geliştirilen konut alanları gerekse de mevcut geleneksel doku karşılayamamıştır. Bu nedenle geleneksel dokuda deformasyonlar meydana gelmiş, geleneksel yapı kimliği fark edilemez hale gelmiştir. Maksimum yapı yüksekliğinin plan hükümlerinde belirlenmemesi, yeni gelişim alanlarında inşa edilen çok katlı yapılar ile eski kent merkezinin çevrelenmesine neden olmuştur. Bu durum kentin geleneksel yapılarının topografya ile birlikte oluşturdukları doğal kent morfolojisinde olumsuz değişiklikler yaşanarak, geleneksel dokunun kent

bütünü içerisinde fark edilebilirliğini azaltmıştır. Kent silueti bu bağlamda değişerek, geleneksel yapıların yeni yapıların arkasında kaldığı bir hale dönüşmüştür.

1952 İmar planının taşıdığı vizyon eksikliği ve ilkesel zayıflıkların yanı sıra planda çok sayıda tadilat yapılması, plan bütünlüğünü bozmuştur. Tadilat yapılmış olan alanlar yapılaşma özellikleri bakımından eski kent merkezinden ciddi farklılıklar göstermektedir. Bu durum geleneksel doku ve yeni gelişim alanları arasında bütüncül bir plan politikası geliştirilemediğini göstermektedir.

Konut ve ticaret alanları dışında 1952 İmar planında, eski kent merkezindeki donatı alanlarının mevcut durumları tespit edilmeye çalışılmıştır. Plan analitik etüt sonuçlarına göre; planlama alanında yönetim ve sosyo-kültürel faaliyetlerin gerçekleştirilebileceği donatı alanları bulunmamaktadır. Bu durum plan analiz çalışmalarında "*planlama alanında kamusal donatı yoktur bu nedenle kamusal alan ve tesisler oluşturulmalıdır*" şeklinde ifade edilmiştir. Bu bağlamda planlama alanında, yönetim ve sosyo-kültürel nitelikleri barındıran donatı alanlarının oluşturulması plan kararlarınca belirlenmiştir. Bu karar aynı zamanda planlama alanında ön görülen gelişim alanları ile birlikte artacak olan kent nüfusuna hizmet edebilmek amacıyla, eski kent merkezinde yönetim ve sosyo-kültürel donatı alanlarının oluşturulmasına karar vermiştir. Bu bağlamdaki uygulamalar eski kent merkezinde Belediye, Hükümet Konağı ve Valilik gibi yönetim birimlerinin yanı sıra kültürel faaliyetlerin gerçekleştirilebileceği meydanlar ve peyzaj düzenlemesi yapılmış yeşil alanların oluşturulması şeklinde olmuştur. Bu donatıların yanı sıra eski kent merkezinde eğitim birimlerinin sayısı artırılmış, mevcut eğitim donatılarının standartları geliştirilmiştir.

Şekil 4.5'de eski kent merkezinde oluşturulan Cumhuriyet Meydanı (1960) görülmektedir. Meydan günümüzde kentsel sit alanı olarak tanımlanan alan içerisinde bulunan Kıpti Misyoner Kilisesi (Şekil 4.4) yıkılarak, bu yapının yerine inşa edilmiştir.

Şekil 4.4: Kıpti Misyoner Kilisesi'nin Cumhuriyet Meydanı oluşturulmak için yıkılmasından önceki durumu



Kaynak: Bekin Doğan, (2010), *Tarihin Işığında Mardin*, s.157

Şekil 4.5: Cumhuriyet Meydanının günümüzdeki konumu ve görünümü



Kaynak: Vedia Derda Gündüz kişisel arşivi, 2012

Plan geleneksel kent dokusunun topografya, iklim gibi doğal veriler ve aile yapısı, kültürel etkileşim gibi nedenlerle yapıların bitişik nizamda ve çoğu zaman teraslamalar şeklinde sık aralıklarda inşa edildiği alanda, büyük kentsel boşluklar oluşturularak geleneksel kent karakteristiği ile örtüşmeyen bir uygulamada bulunmaktadır. Ayrıca bu alanın oluşturulması için fiziksel özelliklerini koruyan ve işlevini henüz yitirmemiş olan Kilise yapısının seçilmesi, çağdaş planlama anlayışında yer alan mevcut yapıların korunarak işlevlerinin artırılması ilkesi ile çelişki içerisindedir. Bu yapının yıkım için seçilmesinin nedenleri plan uygulamasında herhangi bir açıklama bulunmamaktadır. Yapıya dair bir envanter kaydı da bulunmadığından yapının korunması gereken bir yapı olup olmadığı da bilinmemektedir.

Planlama alanında oluşturulan yönetim donatıları eski kent merkezinin doğusunda konumlandırılmıştır. Donatıların yer aldığı bu bölge eski kent merkezinin çıkış noktası olarak tanımlanmakta ve erişiminin kent merkezi girişinden ancak motorlu taşıt ile sağlanabileceği bir konumda bulunmaktadır.

Plan kararları ile donatı alanlarının eski kent merkezinde oluşturulması, bu donatı alanlarından yararlanmak isteyen, planlama alanı ve çevresindeki yerleşimcileri kapsayan, potansiyel bir kullanıcı kitlesini bölgeye çekerek tahribatı arttırmıştır. Eski kent merkezinin nüfusunun artması ile birlikte artarak çoğalan bu kullanıcı kitlesi, donatı alanları etrafında özellikle çalışma saatleri içerisinde artan bir yoğunluğu da beraberinde getirmiştir. Geleneksel kent dokusu içerisinde otopark oluşturulabilecek boşluklar bulunmadığı için, donatı alanlarının yer aldığı alanlarda ana cadde üzerinde araçlar park edilerek bu ihtiyaç karşılanmaya çalışılmaktadır. Bu durum ise ana caddenin akış strüktürünü bozara noktasal tıkanmaların olmasına neden olmaktadır.

Donatı alanları ve kullanıcı kitlesi arasındaki karşılıklı etkileşimin, her iki taraf için faydalı olabilmesi; kullanıcının hizmete erişiminin kolay olabileceği yerde donatı alanlarının önerilmesi, donatı alanlarının ise artan kullanıcı kitlesinin taleplerini karşılayabilmek için gelişebilme imkanının bulunduğu alanlarda oluşturulması, şeklinde bir modeli zorunlu kılmaktadır.

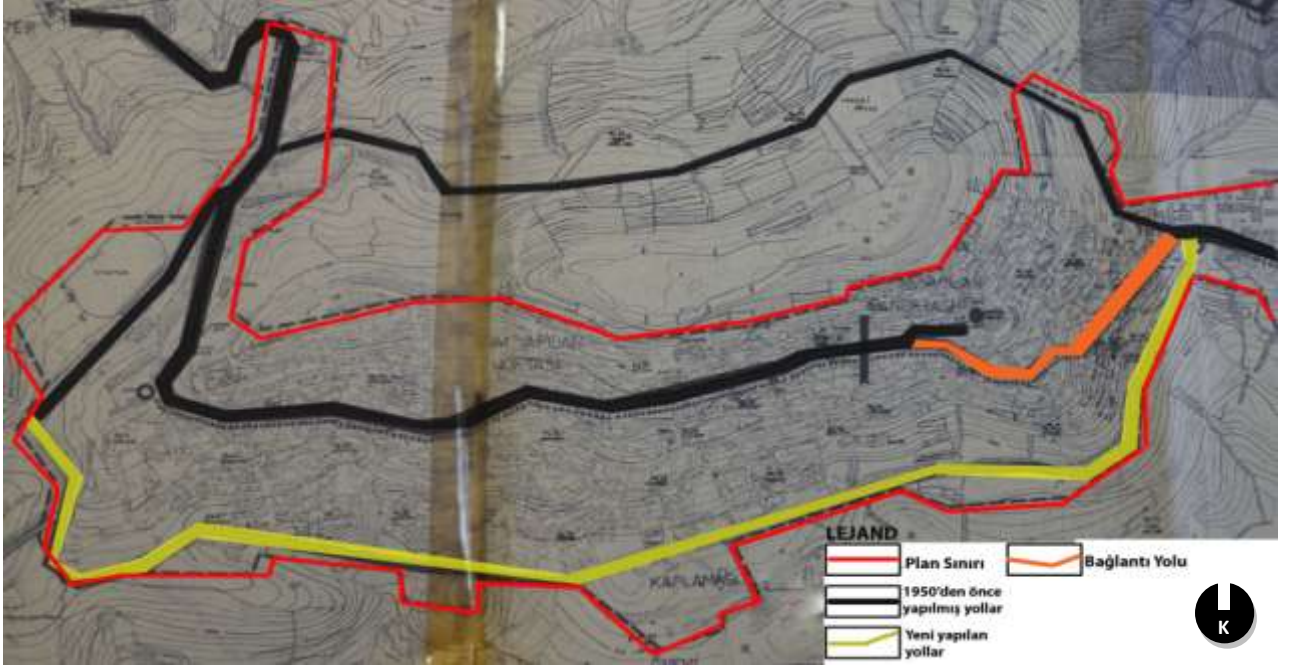
Ancak planlama alanında yer alan donatıların, eski kent merkezinde buldukları konum itibarıyla gelişebilme imkanı olan bir alan üzerinde bulunmadıkları gibi, erişilebilirliklerinin de kolay olmadığı ortadadır. Bu durum donatı alanlarının yer seçimlerinde planlama açısından hatalar barındırdığını ortaya koymaktadır. Planda yer seçimi konusunda yapılmış olan hata, eski kent merkezinde yeşil alan oluşturulması için alınan kararlar birlikte belirlenen yeşil alanların konumlarında da görülebilmektedir. Plan paftası üzerinde boş alanlar yeşil alan olarak belirlenirken, bu alanların çevreleri ile olan ilişkileri, konumlandıkları yerlerde kullanıcının bu alanlara erişilebilirliği gibi faktörler göz önünde bulundurulmamıştır. Bu yüzden bu alanlar plan paftası üzerinde kalmış, eski kent merkezinde yer alan batı garajı uygulamasında olduğu gibi, buldukları alanlar farklı işlevler ile doldurulmuştur.

Bu durum 1952 Mardin Kenti İmar Planı'nda yer alan yer seçimleri kriterlerinin, koruma kavramı ve ilkeleri ile bağdaşmadığı gibi planlama ve şehircilik ilkeleri açısından da hatalı olduğunu göstermektedir.

Ulaşım Sistemi:

1952 İmar planına göre, planlama alanında 5.200 kişiden oluşan bir nüfus bulunmakta ve bu nüfusun planlama alanı içerisinde farklı noktalara erişimi "yaya ulaşımı" ile sağlanmaktadır. Plan döneminde mevcut olan cadde ve sokak genişlikleri ve strüktürü motorlu taşıt ulaşımı için gereken standartların altındadır. Mevcut cadde ve sokakların yaya ölçeğinde ulaşımına imkan verip motorlu taşıt ulaşımına imkan vermemesi durumu, "*ulaşım imkanlarının kısıtlı olduğu*" ifadesiyle planlama alanı ulaşım analizlerinde belirtilmiştir. Motorlu taşıt ulaşımının sağlanması amacıyla plan, cadde ve sokakların istimlak edilerek motorlu taşıt yolu yapılabilmesi için genişletilmelerine karar vermiştir. Bunun yanı sıra motorlu taşıt ulaşımının yapılabileceği genişlik ve strüktürde bir yol aksının eski kent merkezinin güneyinde yapılması ve eski kent merkezinin içerisinde yer alan ve motorlu taşıt ulaşımının yapılabildiği tek cadde olan 1.Cadde'nin yeni bu yol ile bağlantısının oluşturulması plan kararlarında ön görülmüştür. Bu bağlamda 1960 yıllarının sonlarına doğru yapılmış olan ve eski kent merkezinin güneyinden geçerek, bu alanı Yenişehir'e bağlayan yol aksı (Yeniyol) ile eski kent merkezini doğu-batı doğrultusunda ikiye bölen 1.Cadde yol aksı ile bağlantısının sağlanması bu imar planı ile gerçekleştirilmiştir. Şekil 4.6'da bu iki yol aksını birbirine bağlayan Üçyol'dan başlayarak günümüzde Nusaybin Caddesi olarak adlandırılan yolda sonlanan, bağlantı yolu görülmektedir.

Şekil 4.6. 1952 İmar planı ulaşım sisteminin gelişimi



Kaynak: Türkoğlu Kamutay, (1985), *Mardin Koruma Amaçlı İmar Planı Analitik Etüt Raporu*, s. 36, Vedia Derda Gündüz tarafından düzenlenmiştir, 2012

Plan kararlarında belirtildiği üzere cadde ve sokakların genişletilebilmesi istimlak edilmeleri yolu ile sağlanmıştır. Uygulama aşamasında ise yapılacak istimlak işlemleri için ayrılması gereken bütçe ve bu işlemlerin bitirilme tarihi gibi aşamalar belirtilmemiştir. Bu durum beraberinde Savurkapı Mardin istikametinde olduğu gibi tamamlanmamış yol çalışmalarını beraberinde getirmiştir. Bunun yanı sıra istimlak işlemleri, planlama alanının kadastral paftası bulunmadığından, mevcut hali hazır harita üzerinden gerçekleştirilmiştir. Bu durum başlıca bir uygulama hatası olmakla birlikte, çok sayıda geleneksel yapının doku kayıplarına uğrayarak zarar görmesine ve alanın karakteri ile uyuşmayan geniş yol akslarının meydana getirilmesine ve kimlik bozulmalarına neden olmuştur.

Koruma Yaklaşımı:

1952 Mardin Kenti İmar Planı; ana hedefi, eski kent merkezinin geleneksel dokusunun korunmasını sağlamak olan bir koruma planı değildir. Bu nedenle planda alınmış olan "*Tarihi yapılar ve özgün konut mimari örneklerinin korunması*" kararı, sürdürülebilir bir koruma politikasının oluşturulmaya çalışılması olarak değerlendirilmemelidir. Karar yalnızca 1952 tarihine kadar eski kent merkezinde tespit edilmiş olan tarihi ve kültürel varlıkların, zarar görmeleri engellenerek korunmalarını önermektedir. Bu bağlamda

planlama döneminde Vakıflar Genel Müdürlüğü'ne bağlı bulunan 91 tarihi eser ve 273 sivil mimarlık örneği olmak üzere toplam 364 tarihi ve kültürel değerli varlık, koruma altına alındıkları tarihler 1850, 1900-1920, 1938, 1950 ve 1960 arasında Şekil 4.7'deki gibi sınıflandırılmışlardır.

Şekil 4.7: 1952 İmar planı eski eser koruma alanlarının gelişimi



Kaynak: Türkoğlu Kamutay, (1985), *Mardin Koruma Amaçlı İmar Planı Analitik Etüt Raporu*, s.36, Vedia Derda Gündüz tarafından düzenlenmiştir, 2012

Şekil 4.7 incelendiğinde tarihi ve kültürel varlıkların yoğun olarak bulunduğu, eski kent merkezinde yer alan ana caddenin etrafı, ilk kez bu değerli varlıkların kayıt altına alındıkları alan olarak görülmektedir. 1900-1920 tarihleri arasında bu alan genişletilmiş ve 1938 yılına kadar fazla bir değişikliğe uğramamıştır. 1950 yılından sonra hazırlanan imar planı ile planlama alanı sınırları tarihi ve kültürel varlıkların tespit edildiği sınırlar olarak kullanılmış ve buna bağlı olarak tarihi kentin giriş ve çıkış noktalarını temsil eden güzergahlarda bu alana dahil edilmiştir. 1985 yılında ise imar planı sınırlarını takip ederek oluşturulan Sit alanı sınırları ile bu alan içerisinde yer alan tarihi ve kültürel varlıklar koruma altına alınmıştır.

Koruma konusunda tarihi ve kültürel varlıkların tespiti ve sınıflandırması çalışmaları dışında başka bir çalışmanın yapılmadığı plan uygulamalarından görülmektedir. Örneğin tescilli bir yapı olan ancak bakımsızlıktan köhnemiş olan Tarihi Kilise'nin, bulunduğu alan ile birlikte kapalı spor salonuna dönüştürülmesi plan önerilerinde yer

almıştır. Uygulanmamış olan bu öneri tescilli eserlere karşı plan döneminin yaklaşımını göstermesi açısından önemlidir.

4.1.2. 1985 Mardin Kenti Tarihsel Çevre Planı

1973 yılında, eski kent merkezinin sit alanı kapsamına alınabilmesini ön gören 1/5000 ölçekli nazım imar planı önerisi yapılmış; İller bankası, İmar ve İskan Bakanlığı, Mardin Belediyesi, Gayrimenkul Eski Eserler ve Anıtlar Yüksek Kurulu (GEEAYK) tarafından tartışılarak önerilen sit alanları kabul edilmiştir. Bu sınırlar içerisinde tespit ve tescil işlemlerinin bakanlık tarafında yapılmasına karar verilerek, sit alanı onay dışı bırakılmıştır. Bu işlem tamamlanarak, GEEAYK tarafından 1979 tarihinde onaylanmıştır (Alioğlu 1993, s.264).

Turizm Bakanlığı Taşınmaz Kültür ve Tabiat Varlıkları Yüksek Kurulunun 29-30-31 Mayıs 1985 yılında 1425 no'lu karara göre Mardin İl Merkezinde bulunan, gayr menkullerin 1979-1984 yıllarındaki ortak kararları ortak bir mutabakata bağlanmış ve eski kent merkezi kentsel sit alanı ilan edilmiştir. 2863 sayılı kanun uyarınca Korunması Gerekli Taşınmaz Kültür Varlıkları olarak tescil kayıtlarının devamı sağlanmıştır¹⁰. Bu işlemde sonra 1985 tarihinde Diyarbakır Koruma Kurulu tarafından onanan ilk koruma amaçlı imar planı " Mardin Kenti Tarihsel Çevre Planı" ismi ile hazırlanmıştır. Planma ekibinde dört mimar ve bir şehir bölge plancısı yer almıştır.

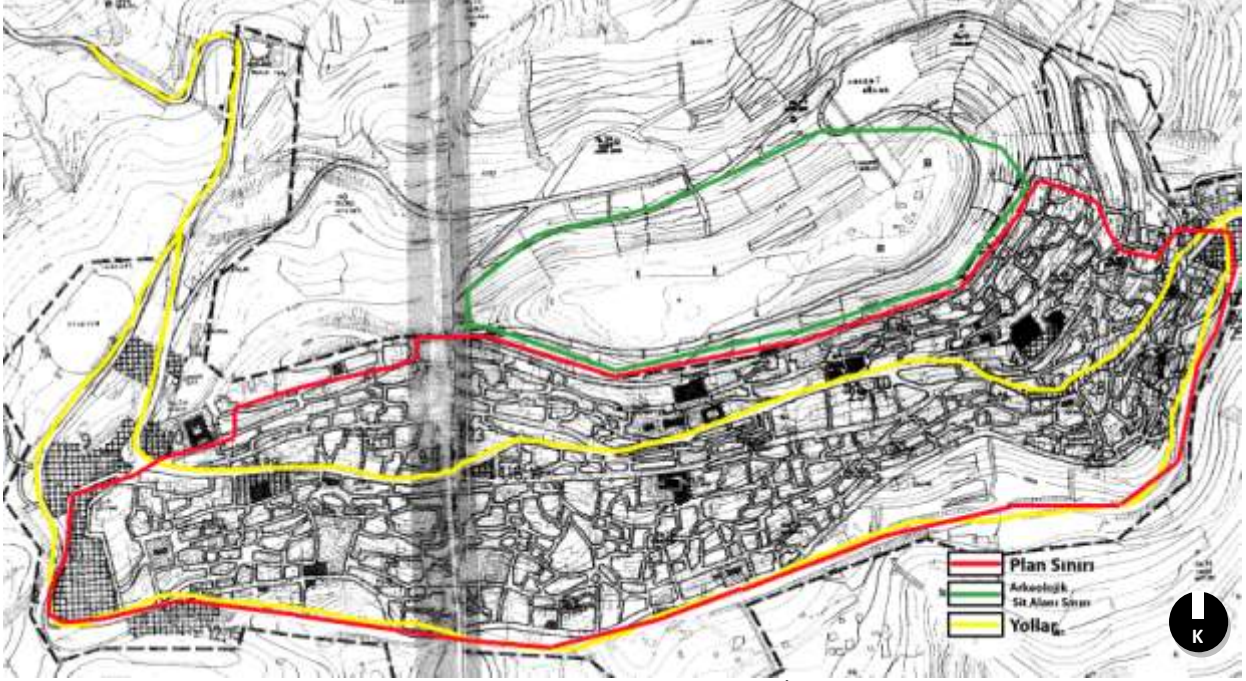
87 hektar büyüklüğünde olan kentsel sit alanı sınırları baz alınarak plan sınırları oluşturulmuştur (Şekil 4.8). Planlama döneminde nüfus verileri; Mardin il nüfusu 652.069 kişi ve Merkez İlçe nüfusu 44.085 kişi şeklindedir (TUİK). Planlama alanı nüfusu ise 28.000 kişi olarak belirlenmiştir (Türkoğlu 1985, s.135). Planlama alanın nüfus yoğunluğu 320 kişi/ha olup, bu nüfus merkez ilçe nüfusunun yüzde 63'ünü oluşturmaktadır.

1985 Koruma amaçlı imar planında planlama alanın nüfus ve ekonomi konularında planlama dönemi içerisindeki projeksiyon hesapları yapılmıştır. Nüfus projeksiyonu sonucu 65.000 kişi nüfusuna erişileceği tespit edilmiştir. Ancak bu projeksiyon, yerleşimin sınırlı gelişim alanı, ekonomik yapının ihtisaslaşma eğilimi göstermemesi ve planlama döneminde alana önemli bir yatırımın gerçekleşmemesi gibi nedenlerle dikkate alınmamıştır. Bunun yerine gelişebilir yerleşim alanları topografya dikkate

¹⁰ Mardin Çevresel Etki Değerlendirme Raporu, s.538

alınarak kademelendirilmiş ve farklı nüfus artış hızları verilmiştir. 52.000 kişi olarak son nüfus projeksiyonu hesaplanmıştır. Ekonomik yapı konusundaki projeksiyonlarda ise çalışan nüfus oranı ve bu oranın sektörlere dağılımı konuları hesaplanan projeksiyon nüfusu göz önünde bulundurularak değerlendirilmiştir. (Türkoğlu, 1985, s.135-136).

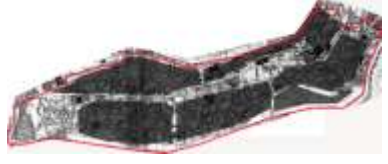
Şekil 4.8: 1985 Mardin Kenti İmar Planı planlama alanı sınırları



Kaynak: Türkoğlu Kamutay, (1985), *Mardin Koruma Amaçlı İmar Planı Analitik Etüt Raporu*, s.36, Vedia Derda Gündüz tarafından düzenlenmiştir, 2012

1985 Koruma amaçlı imar planının amacı; "*Tarihi çevrenin korunması ve gelecek kuşaklara aktarılabilmesine yönelik olarak, alanın geleneksel dokusunun kent bütününde ön plana çıkarmasını sağlamak*" şeklinde planda ifade edilmiştir (Türkoğlu 1985, s. 120). Bu bağlamda plan geleneksel kent dokusunu morfolojik ve strüktürel özellikleri bakımından tespit ederek, bu dokunun korunmasına yönelik kentsel müdahale ve yaklaşımları kapsamaktadır. Tablo 4.3'de 1985 Koruma imar planı, 1952 İmar planında olduğu gibi, analitik etütleri, plan önerileri ve uygulamaları; kentsel makroform, arazi kullanımı, ulaşım sistemi ve koruma yaklaşımı konularında karşılaştırılarak incelenmiştir.

Tablo 4.3: 1985 Mardin Tarihsel Çevre Koruma Planı plan çerçevesi

Planlama Alanı: 87 ha	1. Mevcut Durum ve Analitik Etütler	2. Plan Önerileri	3. Plan Uygulamaları Plan Şeması:
	1.1 Tespitler:	2.1. Plan kararları:	
Kentsel Makroform:	Doğu-Batı aksında kent gelişme göstermektedir.	Yerleşim makroformunun tespit edilmesi	Yeni gelişen konut alanları için toleranslı koruma kararları alınmıştır.
Arazi kullanımı:	Eski kent merkezinde ticaret alanlarının yoğunlaştığı alan kentin merkezi konumundadır. Kuzey ve güney kesimler konut alanları ile çevrelenmiştir. Alanda donatılar niteliklerine göre (yönetim, eğitim, sağlık) merkezler oluşturulabilmesi mümkün değildir. Yeşil alan miktarı (m ² /ha) kişi başına yetersizdir.	Arazi kullanımındaki yoğunluklar belirlenerek, bu yoğunluklara göre alanda yeni fonksiyonların (Konut, Ticaret, Donatı vb.) belirlenmesi	Yoğunluğa göre ihtiyaç duyulan donatıların alanda yönetim merkezi, eğitim merkezi gibi merkezler oluşturularak dağılımı yapılmıştır.
Ulaşım Sistemi:	Kent iç ulaşım ağı yetersizdir. Araç ve yaya trafiğinin düğümlendiği noktalar mevcuttur. Yönetim birimlerinin eski kent merkezinde	Arazi kullanım strüktürünün belirlenmesi Kent içi ulaşım ağının kuvvetlendirilmesi	Kent yaya ölçeğinde düzenlenmeye çalışılmıştır. Motorlu taşıt ulaşımın yapılabildiği yeni yol aksları oluşturulmayacak ancak mevcut olanların standartları geliştirilecektir.

	yer alması ulaşımı olumsuz etkilemektedir.		
Koruma:	Korunması gereken özgün bir kent dokusu mevcuttur.Sit alanı ilan edilmiştir. Kültür ve Turizm Müdürlüğü tarafından ... adet tescil edilmiş eser vardır.	Kent makroformunun korunması	Mevcut geleneksel dokunun korunmasına çalışılmıştır. Yeni yapılaşmalarda geleneksel doku ile uyumlu hükümler getirilmiştir.
	Projeksiyon: Planma alanı nüfus projeksiyonu: 52.000 kişidir.		

Kaynak: Türkoğlu Kamutay, (1985) Mardin Kenti İmar Planı Analitik Etütleri verileri kullanılarak, Vedia Derda Gündüz tarafından düzenlenmiştir, 2012

Kentsel Makroform ve Arazi Kullanımı:

1985 Koruma amaçlı imar planı analitik etütlerine göre, eski kent merkezi doğu batı aksında gelişimini lineer olarak sürdürmektedir. Eski kent merkezinden geçen ana cadde etrafında oluşmuş olan ticaret alanı kentin merkezi konumundadır. Bu alana mevcut tarihi çarşılar kuzey güney aksında eklenmektedirler. Yönetim ve ulaşım ile ilgili donatılar doğu ve batı uçlarında toplanmışken, hizmet donatıları kent merkezinde ticaret aksı boyunca lineer yayılmıştır. Diğer donatı alanları (eğitim, sağlık gibi) kent merkezinin dışında yoğunlaşmıştır. Konut alanları doğu batı aksı üzerinde ancak topografyanın etkisi ile güney kent silüetinde birbirinin üzerine teraslamalar şeklinde oturan yapı kitleleri olarak algılanmaktadır. Yapıların bu şekilde konumlanarak kullanımı geleneksel dokunun önemli bir kimlik ögesi ve kentin morfolojisini etkileyen başlıca etkidir. Çünkü bu kullanım, avlu ve sokak oluşumlarını da etkileyerek geleneksel kent dokusunun oluşmasını sağlamaktadır. Ancak mevcut konut alanları geleneksel doku içerisinde boşluk kalmayacak şekilde yerleştiğinden, artan nüfusun konut ihtiyacının karşılanabilmesi için yeni gelişme alanlarının oluşturulması bu alanda mümkün olamamaktadır. Mevcut eğitim ve sağlık tesisleri de gelişebilmek için yeterli

alan bulamadığından hizmet kalitesi standartların altındadır. Kişi başına düşen yeşil alan miktarı yalnızca 0.3m²/kişi'dir. Bu oran olması gereken 7m²/kişi oranından oldukça düşüktür. İdari tesisler kent merkezine dağılmıştır, bu nedenle tek bir yönetim merkezi oluşturulamamaktadır.

Bu mevcut durum ve analitik etüt sonuçlarından yola çıkarak, plan kararlarında; geleneksel yerleşim makroformunun belirlenerek sürdürülmesine ve eski kent merkezindeki arazi kullanım yoğunluklarının belirlenerek bu yoğunluklara göre farklı fonksiyonların oluşturularak, mevcut donatıların dağıtılmasına karar verilmiştir.

Planda eski kent merkezinin tek bir merkez etrafında doğu batı aksında gelişmiş olması ve gelişimini sürdürmesi, kent makroformunu da etkileyen önemli bir karakteristik bir özellik olarak ortaya konulmuştur. Bu alandaki yerleşim dizgesi, yapı malzemesi, parsel derinliği, sokak aralıkları gibi mevcut yerleşim makroformunu oluşturan bileşenlerin belirlenmesi ve bu geleneksel kent makroformunun bileşenlerinin sürdürülmesi kararlaştırılmıştır. Bu amaçla, planlama alanın yaya ölçeğinde tutulması önerilmiştir. Bu öneri eski kent merkezi içerisinde konut ve iş yeri arasındaki mesafenin en aza düşürülerek yaya yolları ile planlama alanında erişimin sağlanması şeklinde olmuştur. Bu sayede motorlu taşıt kullanımı için gereken geniş yol açıklıklarına ihtiyaç duyulmaması ve geleneksel yapıların cephelerinin ve parsel derinliklerinin bu yolların açılması ile zarar görmelerinin engellenmesi hedeflenmektedir.

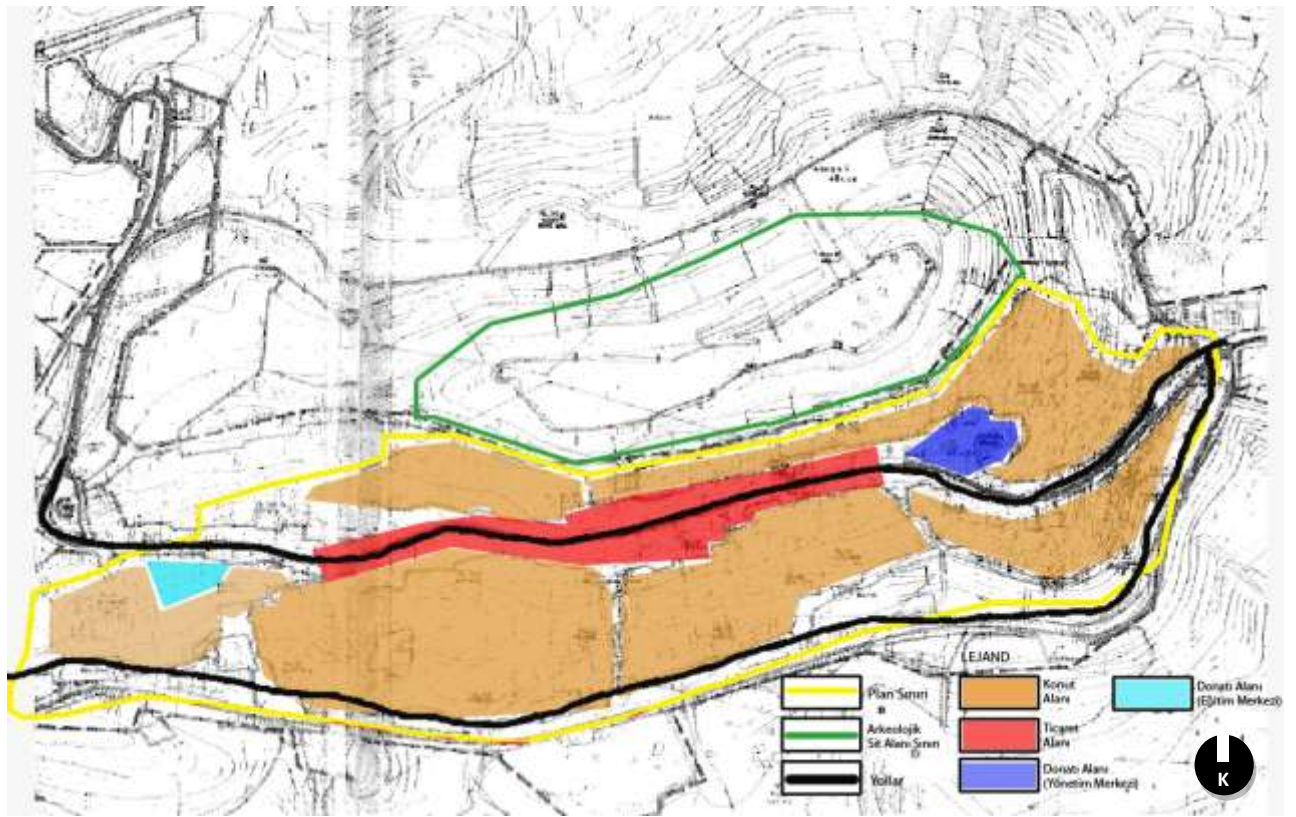
Kent makroformunun sürdürülebilirliğinin sağlanması için yapılan bir diğer uygulama ise, plan hükümlerinde belirtilen yapılaşma şartlarıdır. Bu şartlar ile eski kent merkezi çevresinde nüfus artışı ile birlikte oluşturulan yeni gelişim bölgelerinin, geleneksel doku ile uyumlu yapılaşma şartları ile gelişmeleri öngörülmüştür. Örneğin güney yolu (Yeniyol) boyunca kat yüksekliğinin kısıtlanması, parselizasyonun tekrar yapılması gibi direk fiziki müdahaleler içeren uygulamalar bu şartlar bağlamında gerçekleştirilmiştir(Türkoğlu, 1985, s.145-146). Alioğlu eski kent merkezinde uygulanan bu yapılaşma şartlarını "toleranslı koruma kuralları" olarak isimlendirmektedir (Alioğlu 1993, s.266). Çünkü kentsel sit alanlarında yeni gelişim alanlarının oluşturulması koruma yaklaşımı içerisinde çelişkili bir durumdur. Ancak eski kent merkezi nüfusunun hızla artması ve bu nüfusun yerleşim talebinin karşılanması için planlama alanında yeni gelişim bölgeleri oluşturulmuştur. Bu bölgelerde yapılacak olan yapıların geleneksel doku ile uyumlu olabilmeleri açısından

yapılaşma şartları koruma amaçlı imar planı tarafından üretilmiştir. Eski kent merkezinde uygulanan yapılaşma şartları genel olarak yolun meyili ve teras düzenlemeleri bozulmadan mümkün olduğunca yol üzerindeki eski eserler korunarak bu yeni yapılanmanın sağlanmasını hedeflenmiştir. Yaya yolları çevresinde ise, tescilli eski eserlerin yoğunlaştığı kısımlarda, sokak cephesi korunarak, buna göre sokak üzerinde en fazla iki kat, geri çekilmek koşuluyla üç kat yapılabilmesi şartı getirilmiştir. Planda aynı zamanda yapı cephelerindeki doluluk boşluklar konusunda, malzeme, renk, çatı oluşumlarının geleneksel dokuya aykırı olmaması kısıtlaması getirilmiştir.

Plan kararlarında eski kent merkezinde yer alan konut ve ticaret alanlarının yapı ve nüfus yoğunluklarının tespit edilerek, bu yoğunluk değerlerine göre bu alanlara yeni fonksiyonlar yüklenilmesi, donatı birimlerinin oluşturulması veya mevcut donatıların dağıtılması önerilmiştir. Bu kararın alınmasındaki amaç planlama alanı içerisindeki fonksiyonların belirlenmesi ve alan içerisinde aynı fonksiyonların bir araya gelmeleri ile merkezler oluşturulmasıdır. Plan uygulamalarında donatı birimleri, eski kent merkezi içerisinde yönetim, eğitim, hizmet merkezleri gibi merkezler oluşturacak şekilde bir arada konumlandırılmışlardır. Bu bağlamda eski kent merkezi içerisinde ticaret alanının dışında odak noktaları oluşturulmaya çalışılmıştır.

Şekil 4.9'da 1985 Koruma imar planının, planlama alanının merkezinde ticaret fonksiyonlarının yoğun olarak gerçekleştirildiği ticaret alanı yer almaktadır. Bu alan konut alanları ile çevrelenmiştir. Konut alanları planlama alanında, yüzde 80'lik bir oranla en fazla yer kapsayan fonksiyon olarak yer almaktadır. Eski kent merkezinin batısında belediye, valilik ve hükümet konağından oluşan bir yönetim merkezi, alanın doğusunda ise eğitim birimlerinden oluşan bir eğitim merkezi oluşturulmuştur.

Şekil 4.9: 1985 Mardin Kenti Tarihsel Çevre Koruma Planı arazi kullanımı



Kaynak: Türkoğlu Kamutay, (1985), *Mardin Koruma Amaçlı İmar Planı Analitik Etüt Raporu*, s.36, Vedia Derda Gündüz tarafından düzenlenmiştir, 2012

Planın eski kent merkezinin batısında bir yönetim merkezi oluşturması, bu alanların beraberinde getirebilecekleri yoğunluğun bu bölgenin dışına taşınmasını amacıyla yapılmıştır. Ancak batıda oluşturulan bu alana erişimin ancak motorlu taşıt kullanılarak yapılabilir oluşu, beraberinde bu alanlara erişim ve motorlu taşıt kullanımından kaynaklanan otopark problemini getirmiştir. Ulaşım açısından sorunlu olan bu nokta zaman içerisinde yönetim merkezinin gereği olan erişim ihtiyacına karşılık veremediğinden kent içerisine tekrar dağılarak bu merkez özelliğini yitirmiştir.

Plan uygulamalarında eski kent merkezinin odak noktası durumunda bulunan ticaret alanında, geleneksel ticaret faaliyetlerinin gerçekleştirilebilmesi için mekansal düzenleme önerilerinde bulunulmuştur. Eski kent merkezinin mevcut kullanıcı kitlesinin profili, analitik etüt çalışmalarında kır kent ilişkilerinin güçlü bir şekilde sürdürüldüğü yönünde planda tespit edilmiştir. Bu ilişkilerin serbest pazar potansiyelini oluşturduğu alanda kır kent ilişkilerinin sürdürülebilmesinin desteklenmesine karar verilmiştir. Bu bağlamda eski kent merkezi içerisinde kır kent ilişkilerinin ekonomik zeminde

gerçekleşebileceği pazar mekanlarının oluşturulması için mevcut ticaret alanında mekansal düzenlemeler yapılmıştır. Oluşturulan bu alanlar günümüzde de aktif biçimde faaliyet göstermektedir.

Eski kent merkezinde yer alan yeşil alanların korunması ve peyzaj planlaması etüt edilerek bu alanların bakıma kavuşturulması, yeni yeşil alanlarında bu bağlamda oluşturulması planlama kararlarınca önerilmiştir. Ancak bu öneri yerleşimin iklim koşulları nedeniyle yeşil alan oluşumuna imkan sağlamaması nedeniyle uygulanamamıştır.

Ulaşım Sistemi:

1952 Koruma imar planında eski kent merkezinde mevcut olan motorlu taşıt ulaşımına imkan veren yol akslarının yol genişliği, aks strüktürü ve yapım standartları bakımından yetersiz olduğu planın analitik etüt raporunda belirtilmiştir. Planda, tarihi çarşı, bankalar ve resmi kurumların bulunduğu alanlarda motorlu taşıt ve yaya trafiği fazla olduğundan trafik sıkışıklarının oluştuğu tespit edilmiştir.

Kent içi ulaşım ağının yetersiz olması, ulaşım konusunda bir yaklaşım geliştirilmesini gerekli kılmıştır. Buna göre eski kent merkezinin geleneksel doku özellikleri de göz önüne alınarak "yaya" ölçeğinde bir ulaşım strüktürünün oluşturulması ön görülmüştür. Bu bağlamda planlama alanında mevcut konut ve işyeri arasındaki ilişkinin yürüme mesafesi içerisinde tutulmasını sağlayacak mekansal düzenlemeler yapılarak, uzak mesafelerin gerektirdiği motorlu taşıt kullanma gerekliliğinin azaltılması önerilmiştir.

Planda mevcut motorlu taşıt yollarının geliştirilmemesi ancak aks strüktürünün düzenlenmesi, yol genişliklerinin tek gidişe imkan verecek şekilde (5m) sabitlenmesi ve kaliteli yapı malzemesi ile yenilenmesi gibi uygulamalar ile standartlarının artırılmasına karar verilmiştir.

Ulaşım sistemi konusunda yapılan bu plan uygulamaları eski kent merkezi içerisinde, geniş yol aksı açıklıklarının oluşturulması sonucu geleneksel kent dokusunda oluşabilecek olan yapıların parsel içindeki konumlarının, yola endeksli olarak yoldan çekmeler yapılarak değiştirilmesi, mevcut avlu kullanımının yok olması veya yapı cephelerinde oluşabilecek olan deformasyonlar gibi zararlarından engellenmesine yönelik olarak yapılmıştır. Ancak eski kent merkezinde plan tarafından önerilen yaya ölçeğinde ulaşım sistemi, planlama dönemi şartlarında mevcut olan ulaşım ihtiyacını karşılayamamıştır. Bu ihtiyacın karşılanamaması ise motorlu taşıt ulaşımının

yapılabildiği yol aksları üzerinde yapılaşmaları hızla arttırmıştır. Donatı birimlerinin de erişilebilirliğin yüksek olduğu bu alanlarda konumlanmaları ile mevcut yol akslarının trafik yoğunluğu artmıştır.

Koruma Yaklaşımı:

Eski kent merkezinin kentsel sit alanı ilan edilmesi ile birlikte bu alandaki tarihi ve kültürel varlıkların tespit ve tescil çalışmalarının yapılmasına plan uygulama döneminde başlanmıştır. Bu kapsamda, sivil mimarlık örneklerinin değerlendirilmesinde ise GEEAYK'nın A-1933 sayılı, 21/9/1979 tarihli kararı ile tescil edilmiş olan 90 adeti anıtsal, diğer 272 adeti sivil mimarlık örneği eski eserler olarak değerlendirilmiştir. Geleneksel evler yapısal, değişmişlik ve mimari önemlerine göre puanlamaya tabi tutulmuş ve gruplandırılmıştır. 273 adet geleneksel evden 23 tanesi IB, 93 tanesi IIA 1, 93 tanesi IIA 2, 63 tanesi ise IIA 3 grubuna dahil edilmiştir.(Alioğlu, 2010).

1985 Koruma amaçlı imar planının koruma konusundaki yaklaşımı, öncelikle mevcut yerleşim makraformunu yansıtan geleneksel yapılar, sokak dokuları ve kent silüetinin belirlenerek bu makroform ölçütlerinin korunması yönünde uygulamalar yapılması şeklinde olmuştur. Bu bağlamda özellikle geleneksel doku ile birlikte eski kent merkezinde bir arada bulunan yeni yapılar için geleneksel doku ile uyumlu yapılaşma şartları getirilmiştir. Bu bağlamda yapılaşma şartlarında yapının çekme mesafesinden, malzeme, renk ve formuna kadar bütün hükümler geleneksel doku ile uyumlu olması gerektiği şeklinde belirlenmiştir.

Planda belirtilen bu yapılaşma şartları, eski kent merkezinde yer alan yeni yapılar için birebir uygulamalar yapılmasını gerektirmiş olsa da alan bütününde geleneksel dokunun korunabilmesi için yeterli olamamıştır. Çünkü geleneksel doku planda bir bütün olarak değil de tek tek yapılar ve sokak oluşumları üzerinden incelenmiştir. Bu hükümler incelendiğinde geleneksel dokunun birebir kopyasının üretilerek devam ettirilmesi ve kopyaların tarihi mekanda göze çarpmayacak biçimde dağıtılmasının istenmesi anlaşılmaktadır. Bu uygulamanın ise korumanın mekanın doku sürdürülebilirliğini sağlaması çağrısının yanlış anlaşıldığını gösterdiği ortadadır. Zira Atina antlaşmasının (1933) tarihi eserlerin yenilenmesi ile ilgili olarak belirtilen hükümlerinde bu eserlerin onarım ve tamamlanma aşamalarında ve dahi tarihi çevreye eklenecek yeni yapılaşmalarda uygulanacak müdahale ve tekniklerin eserlerin/dokunun aslını bozmayacak şekilde ancak fark edilebilir düzeyde olması istenmektedir. Birebir eserin

kopyasının hazırlanmasından kaçınılması açıkça talep edilmektedir. Zira kopyalama o mekana ve zamana ait olmayan bir nesnenin sahtesinin yapılması ile tarihi çevreye uydurulmasıdır. Bu durum ise kötü birer taklit olarak sahte yapıların mekanda yer kaplaması ile sonuçlanmaktadır.

4.1.3.1993 Mardin Kentsel Sit Alanı Koruma Amaçlı İmar Planı

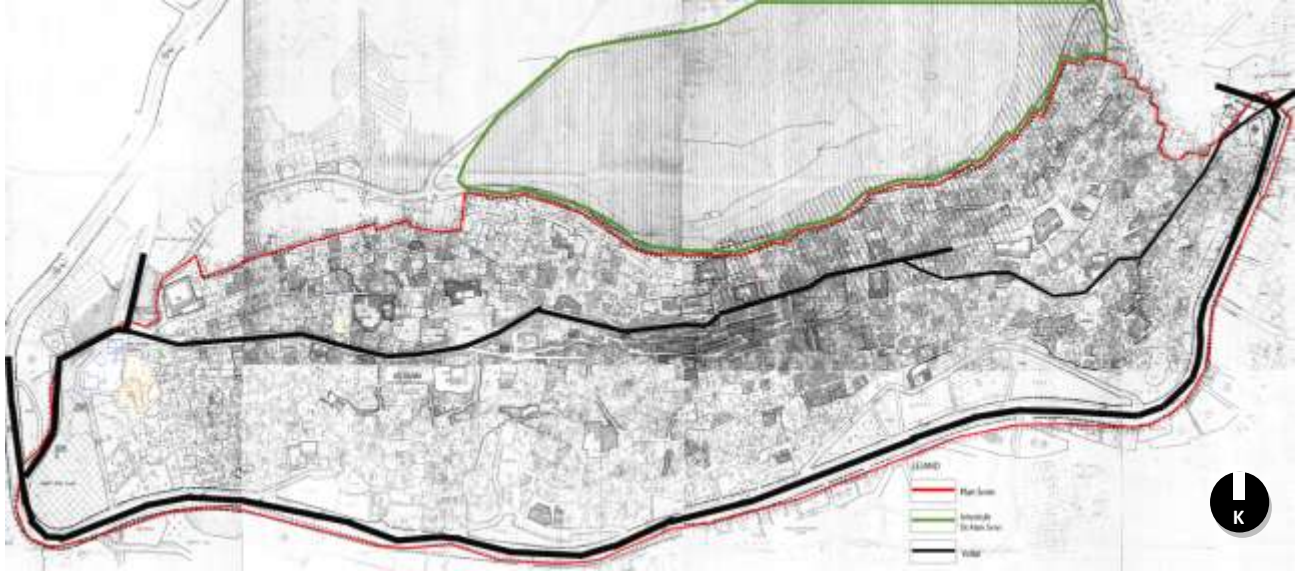
1991 yılında günümüzde halen yürürlükte olan "Mardin Kentsel Sit Alanı Koruma Amaçlı İmar Planı'nın" hazırlanmaya başlanmış bu plan Diyarbakır Koruma Kurulunca 24.10.1993 tarih 1379 sayılı kararı ile onanarak yürürlüğe girmiştir. 87 hektarlık kentsel sit alanı koruma amaçlı imar planının plan sınırlarını oluşturmuştur (Şekil 4.10). 1990 yılında Mardin genel nüfusu 557.727 kişi, merkez ilçe nüfusu 53.000 kişidir. Planlama alanı nüfusu 41.412 kişi ile merkez ilçe nüfusunun yüzde 85'ini oluşturmaktadır. Planlama alanında nüfus yoğunluğu 470 kişi/ha'dır. Plan uygulama alanının büyüklüğü, nüfus ve yoğunluk verileri Tablo 4.4'de verilmiştir;

Tablo 4.4. 1993 Koruma İmar Planı planlama alanı verileri

Sit alanı büyüklüğü: 87 ha
Sit alanı nüfusu: 41.412 kişi
Brüt yoğunluk: 470 kişi/ha
Yapı yoğunluğu ortalamaları: TAKS: 0.85, KAKS: 1.29
Planlama alanı büyüklüğü: 87 ha
Planlanan yapı yopunluğu ortalamaları: TAKS: 0.70, KAKS: 1.20; ticaret alanı için: TAKS: 0.80, KAKS: 1.40

Kaynak: 1993 Koruma Amaçlı İmar Planı İzah Raporu verileri kullanılarak, Vedia Derda Gündüz tarafından hazırlanmıştır, 2012

Şekil 4.10: Mardin Kentsel Sit Alanı Koruma Amaçlı İmar Planı planlama alanı sınırı




Kaynak: Diyarbakır Koruma Kurulu arşivi, Vedia Derda Gündüz tarafından düzenlenmiştir, 2012

1993 Koruma amaçlı imar planının amacı plan raporunda; “*Kentin kendine özgü niteliklerini kaybetmeden, çağdaş altyapı ve sosyal-kültürel olanaklardan yararlanarak korunmasını, gelişmesini sağlamaktadır*¹⁰.” şeklinde ifade edilmiştir. Bu ifadeden anlaşılacağı üzere, koruma amaçlı imar planı kentin gelişim talebini göz önünde bulundurarak, bu talep ile birlikte oluşan ihtiyaçların tespit edilmesi ve karşılanabilmesi için, modern tekniklerin eski kent merkezinin geleneksel kent morfolojisi ve işlevinin korunması şartı ile kullanılabilmesini ön görülmektedir. Plan raporunda yer alan; “*Kent halkının bulunduğu tarihi çevreyi tanımasını, sevmesini ve korumasını temin edecek, onu korunmuş ve sağlıklılaştırılmış, çağdaş yaşam koşullarının sağlandığı bir ortamda mutlu etmek planın amaçlarından biridir.*¹¹” ifadesi ile kullanıcı işbirliği ile alanda korunmanın sağlanmasının önerildiği görülmektedir. Bu koruma yaklaşımı diğer planlarda yer almamakta ve bu durum 1993 Koruma amaçlı imar planını bu planlardan farklılaştırmaktadır.

Tablo 4.5'da 1952 ve 1985 planlarında olduğu gibi, 1993 Mardin Kentsel Sit Alanı Koruma Amaçlı İmar Planı; plan analitik etütleri, plan önerileri ve uygulamaları; kentsel makroform, arazi kullanımı, ulaşım sistemi ve koruma yaklaşımı konularında karşılaştırılarak incelenmiştir.

¹¹ Mardin Koruma Amaçlı İmar Planı İzah Raporu, s.6

Tablo 4.5. 1993 Mardin Kentsel Sit Alanı Koruma Amaçlı İmar Planı plan çerçevesi

Planlama Alanı: 87 ha	1. Mevcut Durum ve Analitik Etütler	2. Plan Önerileri	3. Plan Uygulamaları Plan Şeması:
	1.1 Tespitler:	2.1 Plan kararları:	
Kentsel Makroform:	Doğu-Batı aksında eski kent merkezi gelişimini tamamlamıştır.	Kentin gelişiminin kentsel makroform üzerindeki olumsuz etkisinin azaltılması.	Eski kent merkezi dışında yeni gelişme bölgesi (Yenişehir) oluşturulmuştur.
Arazi Kullanımı:	Eski kent merkezindeki ticaret alanı kentin merkezi olma özelliğini sürdürmektedir. Alanda var olan sosyal, eğitim, yönetim işlevlerinden oluşan donatı birimleri için gelişme alanı mevcut değildir bu nedenle standartlarının altında hizmet verilmektedirler. Yeşil alanlarda peyzaj düzenlemesi yapılmamıştır.	Yeni gelişim bölgelerinin oluşturularak eski kent merkezinin nüfus yoğunluğunun düşürülmesi Eski kent merkezinin ana arazi kullanım işlevinin "konut" olarak belirlenmesi, bu alanda yoğunluğa neden olan donatı birimlerinin alandan uzaklaştırılması Sosyal ve eğitim donatıları için gelişebilmeleri için yeni gelişim bölgesinde bu alanlar için yer ayrılması sağlanması	Eski kent merkezi dışında yeni gelişim bölgesinde ikinci bir kent merkezi oluşturulmuştur. Konut alanları için yapılaşma şartları getirilmiştir. Eski kent merkezi içerisinde, Nusaybin caddesi üzerinde ikincil bir ticaret alanı oluşturulmuştur. Yönetim donatıları yeni gelişim bölgesine taşınmış, bu alanlardan boşalan yapılarda ise restorasyon-onarım çalışmaları ve işlev değişiklikleri yapılmıştır. Eğitim donatıları erişimin daha kolay olduğu sit alanı doğu ve batı uçlarına taşınmıştır. Yeşil alanlar boş alanlarda

			peyzaj düzenlemesi öneren plan o paftaları hazırlanmıştır.
Ulaşım Sistemi:	Yol akslarının niteliği ve strüktürü nitelikli ulaşım hizmetinin sağlanmasına engel olmaktadır. Mevcut geleneksel doku motorlu taşıt ulaşımı servisinin geliştirilmesine imkan vermemektedir.	Eski kent merkezinde geleneksel ulaşım sisteminin (yaya ve binek hayvanı ulaşımı) kullanımının teşvik edilmesi Mevcut ulaşım sisteminin geliştirilmemesinden kaçınılması Kentsel sit alanı dışında alternatif bir motorlu taşıt yolu yapılması	Mevcut ulaşım sistemin korunarak, ancak yol aksının strüktürü, genişliği ve yapım malzemesi değiştirilerek yolun standartları geliştirilmiştir. Arkeolojik sit alanının kuzeyinde üçüncü bir motorlu taşıt yolu (Mardin-Midyat Yolu) oluşturulmuştur.
Koruma Yaklaşımı:	Eski kent merkezinde bulunan tescilli eserlerin cephelerine eklemeler yapılarak plan şemaları ve strüktürlerinde yapının aslına uymayan değişiklikler yapılmıştır. Geleneksel yapım malzemesi taş yığma olduğu halde geleneksel yapılarda tuğla ve briket ilavesi yapıldığı, geleneksel yapıların parsel derinlikleri değiştirilerek ifraz ve tevhitler yapıldığı, yapıların geleneksel yerleşim düzeni olan bitişik nizam yerine ayrık nizamda yerleştirmeler	Kentsel sit alanında koruması gereken eserlerin gösterildiği hali hazır haritasının hazırlanması Eski kent merkezi içerisinde yer alan yapıların geleneksel plan tipi, cephe düzenlemeleri ve değişmişlik kriterleri göz önüne alınarak mimari açıdan değerlendirmelerine, Bu değerlendirmelerin sentezi yapılarak müdahale bölgelerinin tespit edilmesine ve yapılacak müdahalelere karar verilmesi önerilmiştir. Tescilli yapıların çevreleri ile birlikte korunmalarına, bu nedenle yakın	Kentsel Sit alanında yer alan tescilli yapılar için bakım/onarım şartları getirilmiştir. Eski kent merkezinde mevcut olan yapılar ve bu alanın çevresinde oluşan gelişim bölgelerindeki yeni yapılar için geleneksel doku ile uyumlu yapılaşma şartları getirilmiştir. Müdahale bölgelerinde mevcut kent dokusunda sağlıklaştırma, yenileme, restorasyon, ayıklama ve işlevsel yenileme uygulamaları yapılmıştır. Kentsel sit alanı kent mobilyaları kataloğu

<p>yapıldığı tespit edilmiştir.</p> <p>1985 Koruma amaçlı imar planı halihazır paftasında kentsel sit alanında yer alan cami, kilise, medrese gibi pek çok tescilli yapının konut olarak geçtiği saptanmıştır.</p>	<p>çevrelerinin etkileşim bölgeleri olarak değerlendirilmesi gerektiği düşünülmüştür.</p>	<p>hazırlanmıştır.</p>
--	---	------------------------

Kaynak: Vedia Derda Gündüz tarafından düzenlenmiştir, 2012

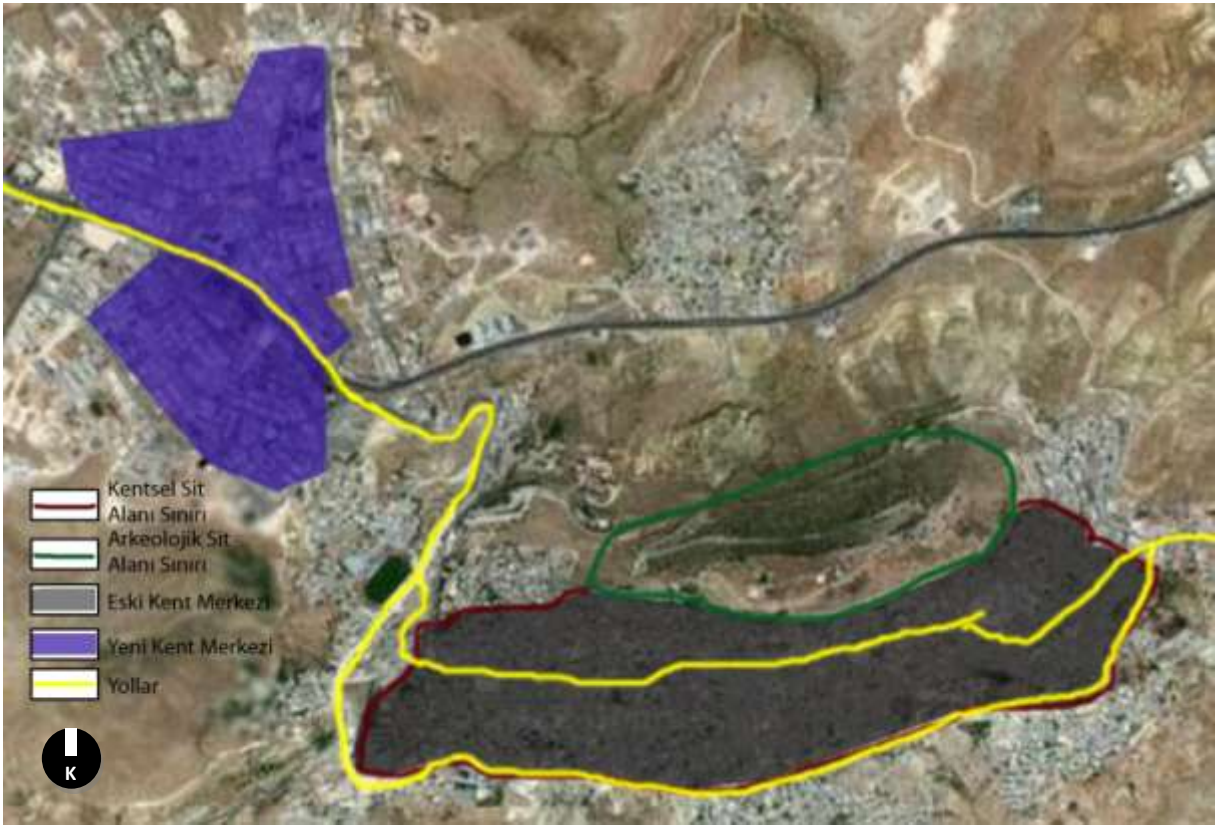
Kentsel Makroform ve Arazi Kullanımı:

1993 Koruma amaçlı imar planı kent makroformu analitik etütlerinde, eski kent merkezinin gelişebildiği tek aks olan doğu batı doğrultusunda, nüfus ve yapı doygunluğuna eriştiği, bu nedenle de gelişimini tamamladığı tespit edilmiştir. Planlama döneminde kentsel sit alanın yoğunluğu 470 kişi/ha'dır. Bu oran 87 hektar büyüklüğündeki alanın nüfusunun aşırı yoğun olduğunu göstermektedir. Bu nüfus eski kent merkezinin çekirdeği konumunda olan; Latifiye, Şar, Medrese, Çabuk, Şehidiye, Savurkapı, Ulucami mahallelerinde diğer mahallelere göre daha fazladır. Eski kent merkezinin odak noktası bu mahalleri iki ayıran ana cadde aksı etrafında oluşmuş olan ticaret alanıdır. Çalışan nüfusun planlama döneminde yüzde 22 olarak belirlendiği eski kent merkezinde, bu nüfusun yüzde 39.4'ü ticaret sektörü ile uğraşarak bu alanda ön plana çıkmaktadır. Alanda geri kalan sektörel dağılım; yüzde 2,8 i tarım, yüzde 16,7 si imalat, yüzde 11,2 si ulaştırma ve haberleşme ve yüzde 22,7 si kamu hizmetleri oranında dağılım gösterdiği tespit edilmiştir.

Eski kent merkezinin geleneksel dokusunun daha fazla gelişmeye imkan vermemesi, gelişim talebinin devam etmesi halinde talebin karşılanması için geleneksel dokunun tahrip edilmesi ya da ortadan kaldırılması gibi durumlara neden olacağı plan kararlarında düşünülmüştür. Eski kent merkezinin mevcut kent makroformunun gelişim kaynaklı olan bu baskıdan olumsuz etkilenmemesi için kentsel sit alanı dışında yeni bir gelişim alanı oluşturulması ve bu alanın kent bütününde yeni bir odak noktası olması önerilmiştir. Bu bağlamda 1990 yılında hazırlanan 1/5000 ölçekli Nazım imar planının Diyarbakır yolu üzerinde önerdiği yeni kent merkezi (Yenişehir), kentsel sit alanın

nüfus ve yapı yoğunluk değerlerinin aşırı artışı önleyeceği ve geleneksel kent dokusunun özgün yoğunluk değerlerini koruyabileceği düşünülerek olumlu bulunmuş ve bu önerinin geliştirilmesine karar verilmiştir. Şekil 4.11'de eski kent merkezi ve Diyarbakır Mardin yol aksı üzerinde yer alan yeni kent merkezi görülebilmektedir.

Şekil 4.11: Mardin Kentsel Sit Alanı Koruma Amaçlı İmar Planında oluşturulan kent merkezleri



Kaynak: www.googleearth.com, Vedia Derda Gündüz tarafından düzenlenmiştir, 2012

1993 Koruma İmar Planı, kentsel sit alanı dışında oluşturulan bu yeni gelişim alanı ile, eski kent merkezinin gelişim hızını yavaşlatmaya çalışmıştır. Bu bağlamda planda, alanda potansiyel yoğunluk oluşturan ticaret ve donatı alanlarının kısmen yeni gelişim merkezine taşınmaları öngörülmüştür. Kentsel sit alanının genel fonksiyonu "konut alanı" olarak plan kararlarıncı tanımlanmıştır. Bu alanların nüfus yoğunluğunun azaltılarak, sabitlenmesi hedeflenmiştir.

Eski kent merkezinin yapı ve nüfus yoğunluğu düşürüldükten sonra, bu alanda yer alan tarihi ve kültürel varlıkların ve geleneksel kent dokusunun, zaman içerisindeki deformasyonunu tespit edebilmek amacıyla mimari değerlendirme çalışmalarının

yapılmasına karar verilmiştir. Eski kent merkezinde yer alan tarihi ve kültürel varlıklar; plan tipleri, cephe düzenlemeleri, parsel kullanımları bakımından değişmişliklerine göre sınıflandırılmışlardır. Bu çalışma ile geleneksel kent makroformuna aykırı olarak gelişmiş olan yapılanmaların tespit edilmesi ve geleneksel dokuya uygun olarak yenilenmeleri ya da onarılmaları için gerek müdahalelerin belirlenmesi amaçlanmıştır. Bu bağlamda mevcut tescilli eserler, bu eserlerin dışında kalan eski ve yeni yapılar ve kent dokusu incelenerek; restorasyon, onarım, ayıklama ve işlevsel yenileme yolu ile bu alanlara müdahaleler gerçekleştirilmiştir. Müdahaleler, tescilli eserlerde; cephe elemanları, plan tipi, renk, malzeme gibi kısımlarda yapının orijinal durumu korunarak, basit onarımların yapılmasını ya da bu kısımlarında değişiklik oluşmuş olan yapılarda, yapının orijinal hali tespit edilerek, ona uygun hale getirilmesini içermektedir. Aynı zamanda plan hükümlerinde bu yapıların çevresindeki yapılanmalarında geleneksel doku ile uyumlu olması ve tescilli yapının fark edilebilirliğini olumsuz etkilememesi şartı getirilmiştir. Aynı zamanda geleneksel doku içerisinde oluşmuş olan meydan, yol gibi kentsel açıklıkların yapılaşmaya kapatılması ve açık alan olarak sürdürülebilirliğinin sağlanması geleneksel dokunun kent silüetinde görünebilirliğinin sağlanması açısından önemli görülmüştür. Bu bağlamda geleneksel doku içerisindeki kentsel açıklıklar, Özel Proje Alanı olarak belirlenerek özel kullanım şartları getirilmiştir. Günümüzde eski kent merkezinde otopark olarak kullanılan Cumhuriyet Meydanı (Şekil 4.12), 1993 Koruma amaçlı imar planında belirtilen özel proje alanlarından birisidir. Meydan konumu itibariyle, Mardin Kale Burcu'nun net bir şekilde görülebildiği, Mardin Müzesi ve Kırklar Kilisesi gibi tescilli yapıların etrafında yer aldığı önemli bir noktada bulunmaktadır. Alanın mevcut tescilli yapıların görünürlüğünü engellememesi amacıyla, plan kararları ile alanın yapılaştırılması tamamen yasaklanmıştır.

Şekil 4.12: Cumhuriyet Meydanı özel proje uygulaması ve uygulama sonrası durumu



Kaynak: Diyarbakır Koruma Kurulu arşivi ve Vedia Derda Gündüz kişisel arşivi, 2012

Yeni kent merkezinin oluşturulmasından sonra bu alanın eski kent merkezi ile oluşacak olan etkileşiminin, geleneksel kent makroformunu olumsuz etkilememesi amacıyla, kentsel sit alanının yakın çevresi "etkileşim bölgesi" olarak planda belirlenmiştir (Şekil 4.13). Bu bölge içerisinde kentsel sit alanının kuzey batısında ve doğusunda yer alan Nusaybin yolu üzerinde tampon alanlar oluşturularak, bu alanlarda yapılaşma kısıtlamaları ve cephe düzenlemesi, malzeme kullanımı gibi konularda geleneksel doku ile uyumlu yapılaşma şartları getirmiştir.

Şekil 4.13: Mardin Kentsel Sit Alanı Koruma Amaçlı İmar Planı etkileşim bölgeleri



Kaynak: www.googleearth.com, Vedia Derda Gündüz tarafından düzenlenmiştir, 2012

1993 Koruma amaçlı imar planında, eski kent merkezi içerisindeki ticaret alanlarının gelişme alanı olmamasından dolayı, yapıların plan tipi ve strüktürleri değiştirilip kat yüksekliği artırılarak, geleneksel yapının deforme edilmesi sonucunda gelişmenin sağlandığı tespit edilmiştir. Bu durumu engellemek amacıyla, yeni kent merkezinde ticaret merkezi oluşturularak kentsel sit alanı içerisindeki ticaret birimlerinin bu alana yönlendirilmelerinin teşvik edilmesi ve bu sayede geleneksel dokunun ticari yapı yoğunluğunun azaltılması önerilmiştir. Aynı zamanda planda Nusaybin Caddesi üzerinde tali bir ticaret merkezi oluşturularak, fırın, manav, bakkal gibi ticaret ünitelerinin bu alanda yer alması kararlaştırılmıştır. Bu tali ticaret merkezinin, yeni kent merkezine ticaret birimlerinin taşınmasından ötürü oluşabilecek ihtiyacı karşılaması amaçlanmıştır. Eski kent merkezi içerisinde yer alan ticaret alanında ise tahrip edilen veya bakımsız halde olan yapıların onarımı yapılarak sağlıklılaştırılması ve mevcut ticaret işlevinin devam ettirilmesi ön görülmüştür.

Koruma amaçlı imar planında ticaret alanlarında olduğu gibi, eski kent merkezi içerisinde kalan ve yoğunluğa neden olan donatı alanlarının da yeni kent merkezine taşınması önerilmiştir. Bu bağlamda yönetim yapıları yeni kent merkezine taşınmış ve

yapıların işlevleri; yurt, misafirhane, pansiyon otel şeklinde değiştirilmiştir. Yeni kent merkezine taşınması mümkün olmayan eğitim donatıları, gelişme ve erişim imkanının fazla olduğu, eski kent merkezinin doğu ve batı uçlarına taşınmıştır.

Kentsel sit alanında mevcut bütün boş alanlarda peyzaj düzenlemesi yapılarak, yeşil alan ve park oluşturulmaya çalışılması kararlaştırılmıştır.

Ulaşım Sistemi:

1993 Mardin Kentsel Sit Alanı Koruma Amaçlı İmar Planı, eski kent merkezinde yer alan yol akslarının, strüktür ve genişliklerinin nitelikli ulaşım hizmetinin sağlanması için gerekli standartlarda olmadığını analitik etüt çalışmalarında tespit etmiştir. Planda eski kent merkezini doğu batı doğrultusunda ikiye bölerek geçen yol aksında (1. Cadde) tek yönlü olarak ve bu aks dışında eski kent merkezinin güneyinde yer alan Yenyol Caddesi ile çift yön olarak motorlu taşıt ulaşımının gerçekleştirilebildiği ortaya konulmuştur. Bunun dışında eski kent merkezinin geleneksel ulaşım sisteminin yaya ve binek hayvanı kullanımı şeklinde olduğu, geleneksel kent dokusunun geniş yol açıklıkları bırakmayı mümkün kılmadığı tespit edilmiştir. Bu açıklıkların ancak geleneksel doku tahrip edilerek oluşturulabileceği öne sürülmüştür. Bu bağlamda plan kararlarında öncelikli olarak mevcut ulaşım sistemlerinin korunması ve yalnızca yol aksının strüktürü, genişliği ve yapım malzemesi değiştirilerek yolun standartlarının arttırılması önerilmiştir. Ancak eski kent merkezi dışında oluşturulan yeni gelişim merkezi ile bu alanın ulaşım bağlantılarının kentsel sit alanını olumsuz etkilemeyecek şekilde geliştirilmesi düşünülmüştür. Kentsel sit alanı dışında alternatif bir yol aksı (Mardin-Midyat Yolu) oluşturularak, bu yolun eski kent merkezinin erişilebilirliğini beslemesi ön görülmüştür (Şekil 4.14) .

Şekil 4.14: Mardin Kentsel Sit Alanı Koruma Amaçlı İmar Planı ulaşım sistemi



Kaynak: www.googleearth.com, Vedia Derda Gündüz tarafından düzenlenmiştir, 2012

Eski kent merkezinin ulaşım sistemini geliştirmek amacıyla yapılan Mardin-Midyat yolu, eski kent merkezine ancak alanın doğusundan yani çıkış noktasından erişim imkanı vermektedir. Bu durum eski kent merkezi içerisinde ulaşılmak istenen noktaya erişim zamanını ve ulaşma mesafesini arttırmaktadır. Günümüzde bu yol eski kent merkezine erişim amacıyla kullanılmamakta, bunun yerine şehirler arası bir yol olarak tercih edilmemektedir. Eski kent merkezine ulaşım özel ve paratransit taşıtlarla eski kent merkezi ve yeni gelişim bölgesi arasındaki ulaşımın en kısa olduğu Yeni Yol Caddesi ile sağlanmaktadır.

1993 Koruma amaçlı imar planında, yeni kent merkezine taşınması mümkün olmayan eğitim donatıları, eski kent merkezi içerisinde ulaşım olanaklarının daha fazla olduğu alanın doğu ve batı uçlarında toparlanılmıştır. Ayrıca eski kent merkezinde ana cadde üzerinde park yapılmasını önlemek amacıyla Cumhuriyet Meydanı ve eski Hükümet Meydanında otopark düzenlemeleri yapılmıştır.

Koruma Yaklaşımı:

1993 Mardin Kentsel Sit Alanı Koruma Amaçlı İmar Planı, eski kent merkezinde korunması gereken yapı ve sokak dokularının, mevcut hali hazır haritalarda gösterilmediğini, bu nedenle koruma amaçlı imar planı paftalarında eksik bir şekilde

işlenildikleri analitik etüt çalışmalarında tespit edilmiştir. Bu amaçla 1993 Koruma amaçlı imar planı, kentsel sit alanı içerisinde korunması gereken tarihi ve kültürel varlıkların tespit edilerek, envanterlerinin uluslararası envanter belirleme şartları doğrultusunda tutulmasına ve planda korunması gereken varlıklar olarak işlenilmesine karar verilmiştir. Bu kapsamda kent makroformunu belirleyen, geleneksel kent dokusunu elamanları; özgün yapısal biçimlerinin belirlediği düz çatıları, teraslar, büyük kemerli eyvan, revak, kapı, pencere vb. boşlukların vurgulandığı cepheler, bazı simgesel noktalarda, kentin kendine özgü kubbe, minare veya çan kuleleri ile hareketlenen ve dominantlaşan kent silüeti olarak saptanmıştır. Bu özellikleri taşıyan eserlerin tespit edilmeye çalışıldığı analitik etüt çalışmalarında, kentsel sit alanında, 401 tescilli ve tescil önerisi bulunan yapıda; 19 adetinin korunduğu, 242 adetinin az değişikliğe uğradığı, 80 adetinin cephe karakterinin bozulduğu ve eklemeler yapıldığı ve 9 adetinin tamamen değiştirildiğini görülmüştür. Değişiklikler genellikle, tescilli eserlerin cephelerinde aslına uygun olmayan eklemeler yapılarak, yapının plan tipinin ve strüktürünün deforme edilmesi ya da tuğla veya briket kullanılarak kat ilavelerinin yapılması ve yapının oturduğu parsel derinliğinin ifraz ve tevhit yapılarak, ayrık nizam yerleşim düzeninin uygulanması şeklinde olmuştur. Aynı zamanda ulaşım sisteminin geliştirilebilmesi için önceki planlarda uygulanan cadde ve sokak genişletme çalışmaları ile geleneksel dokuya uymayan büyük kentsel açıklıkların oluşturulduğu plan analizlerinde belirtilmiştir.

Bu bağlamda eski kent merkezi geleneksel yapı ve sokak dokusunun değişmişlik oranının belirlenebilmesi için mimari değerlendirme analizi yapılmıştır. Geleneksel plan tipi ve cephe düzenlemeleri açısından alandaki yapılar A, B, C, D ve E¹² olarak sınıflandırılmışlardır. Şekil 4.15'de eski kent merkezi içerisindeki yapıların mimari özelliklerine göre değerlendirildikleri mimari değer paftası görülebilmektedir. Bu

¹² A: Plan tipi ve cephe düzeni zengin, değişmemiş yapılar

B: Cephe ve plan elemanlarında kısmi bölünme ve eklemeler olan ancak plan tipi okunabilen ve zengin özellikleri bulunan yapılar

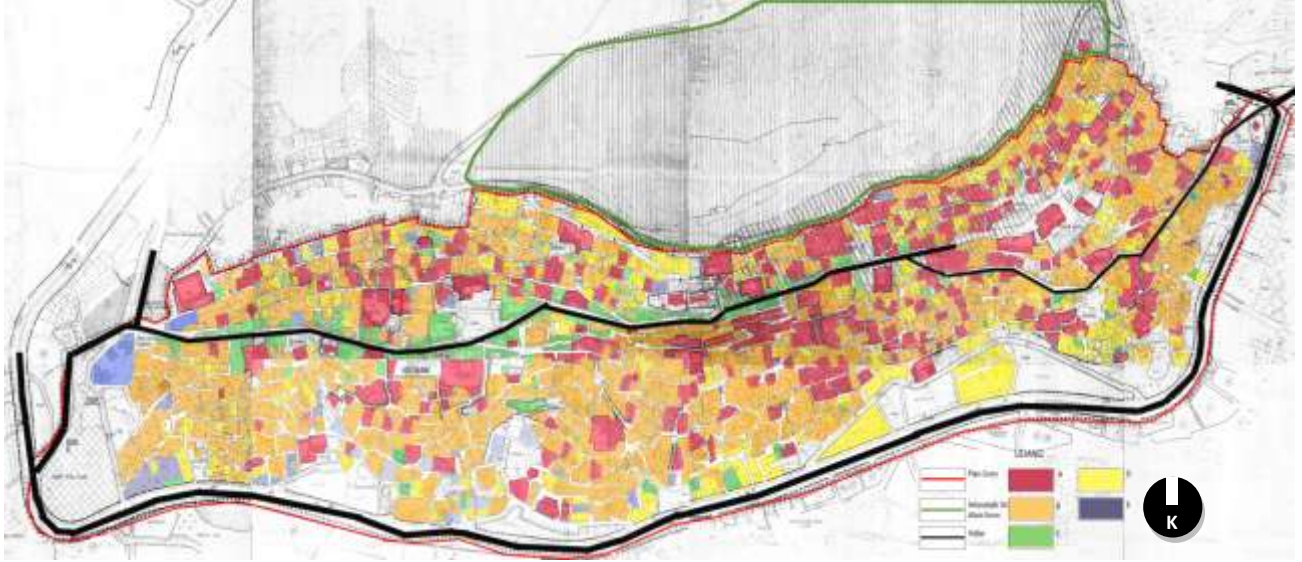
C: Zemin katta plan düzeni belirgin ancak kat çıkılarak değişikliğe uğramış, kent silüetini bozan yapılar

D: Plan tipi özelliğini tamamen yitirmiş, dış cephesi zengin olan yapılar

E: Tescilli olmayan ancak geleneksel dokuyu oluşturan, tek başlarına değer içermedikleri halde çevresel karakteristiği olduğu için önemli olan yapılar (1993 Analitik Etüt Raporu, s.29-30)

değerlendirmeye göre, yapıların yüzde 25'inde plan tipi ve cephe düzeninde değişiklik olmayan tescilli yapı ve sivil mimarlık örnekleridir, yüzde 40'ı cephe özellikleri bakımından zengin ancak bir takım bölünme ve birleştirmelerle geleneksel plan tiplerinde bozulmalar olmuş olan konut işlevinde kullanılan yapılardır, yüzde 15'i geleneksel yapıım özellikleri az değişmiş ancak kat ilaveleri nedeniyle cephe düzenlerinde bozukluklar oluşmuş, ana cadde aksı çevresinde yer alan ticaret işlevinde kullanılan yapılardır, yüzde 13'ü geleneksel doku içerisinde plan tipi ve geleneksel özelliklerini büyük oranda yitirmiş yapılardır ve yüzde 2'si tescilli olmayan ancak geleneksel doku bütününde çevresel karakteristiği olan yapılardır.

Şekil 4.15. Mardin Kentsel Sit Alanı Koruma Amaçlı İmar Planı mimari değer paftası



Kaynak: Diyarbakır Koruma Kurulu arşivi, Vedia Derda Gündüz tarafından düzenlenmiştir, 2012

Eski kent merkezindeki yapıların mimari durum değerlendirmeleri, strüktürel durum, yoğunluk, yeni yapılaşma oranları, konfor durumu gibi analizler ile sentezlenerek, müdahale bölgeleri oluşturulmuştur. Bu bağlamda müdahale bölgeleri aşağıdaki şekilde değerlendirilerek plan raporunda belirlenmiştir¹³;

1. Birinci bölge (sorunlu alan); aykırı yapılar içerisinde yoğunlaşan mimari değeri iyi olan yapıların yoğun olarak bulunduğu, ana cadde etrafında oluşan ticaret bandı ile yeni yüksek yapıların çok olduğu alanlardır.

¹³ Mardin Koruma Amaçlı İmar Planı İzah Raporu, s.14-32

2. İkinci bölge (yenilenecek yerleşik konut alanları); Yenyol'un kuzeyinde kalan ve çoğunluğu yeni ve niteliksiz yapılardan oluşan, mimari değeri yüksek olan yapılarında bulunduğu, yapı yoğunluğu ortalamanın altında olan alanlardır.
3. Üçüncü bölge (potansiyel kaybedilme tehlikesi olan alan); geleneksel dokunun korunduğu alan içerisinde yer alan nitelikli geleneksel yapıların yaygın şekilde yer aldığı, yapılaşma yoğunluğunun ise ortalamanın altında olduğu alanlardır.
4. Dördüncü bölge (öncelikli müdahale alanı); mimari değeri yüksek olan yapıların yoğun olarak bulunduğu ancak jeolojik açıdan yerleşimin sakıncalı olduğu alanlardır.
5. Beşinci bölge (öncelikli ele alınması gereken alan); geleneksel ticaret bölgesinin de yer aldığı günümüzde yol olmaya yüz tutmuş ticaret aktivitelerinin bir kısmını barındıran alanlardır.
6. Cumhuriyet Meydanı, Belediye ve çevresi ve Zinciriye Medresesi ve Çevresi özel proje alanları olarak müdahale bölgeleri kapsamında ele alınmışlardır.

Şekil 4.16'da müdahale bölgeleri görülebilmektedir. Buna göre; öncelikli müdahale alanı olarak eski kent merkezinin tarihi ve kültürel özelliklerini yansıtan çok sayıda geleneksel yapının bir arada bulunduğu geleneksel ticaret merkezi (5. bölge) belirlenmiştir. Eski kent merkezinin batısında ve doğusunda, geleneksel dokuya aykırı olarak yüksek katlı veya strüktürel sorunlu olarak yapılmış yapıları kapsayan alan sorunlu alan (1.Bölge) olarak, yeni yapıların geleneksel doku özellikleri dikkate alınmadan inşa edilmiş olduğu alan yenilenecek yerleşik konut alanı (2.Bölge), jeolojik açıdan yerleşimin sakıncalı olduğu alanlar (4. Bölge) ile Kale eteklerinin güney kısımları kapsayacak şekilde öncelikli müdahale alanı ve geleneksel dokunun korunduğu ancak çevresi ile etkileşimi sonucu deformasyona uğrama olasılığı yüksek olan alan potansiyel kaybedilme riskli alan (3. Bölge) olarak müdahale bölgeleri sınıflandırılmıştır.

Şekil 4.16: Mardin Kentsel Sit Alanı Koruma Amaçlı İmar Planı müdahale bölgeleri paftası



Kaynak: Diyarbakır Koruma Kurulu arşivi, Vedia Derda Gündüz tarafından düzenlenmiştir, 2012

1993 Koruma amaçlı imar planında müdahale alanlarının oluşturulmasından sonra plan kararlarında yer alan; *“Tescilli kültür varlıkları ve konut alanlarında yapılacak, her türlü yeni yapılaşma ve fonksiyon değişikliklerinin planlama bütününde ele alınıp çözümlenmesi ile kültürel özelliklerin korunması ilkesi, planlamada ön koşul olarak kabul edilmiştir¹⁴”* ifadesi ile müdahale bölgelerinde yapılacak olan plan uygulamalarının şartları belirtilmiştir. Bu bağlamda, müdahale bölgelerini kapsayan plan uygulamaları; kentsel sit alanı dışı ve kentsel sit alanı içi olarak iki farklı açıdan ele alınmıştır.

Kentsel sit alanı içerisinde yapılacak olan müdahale biçimleri aşağıdaki şekilde belirlenmiştir;

1. Birinci bölge; Mevcut sokak dokusunun korunması, parsellerde tevhit ve ifraz yapılamaması, avlu çözümlerinin yapılarda yer alması ve avlunun sokak ile direkt ilişkisinin sağlanması, bu bölgede bulunan yönetim donatılarının kentsel sit alanı dışına taşınmaları ve bunlardan boşalan alanlara yeni fonksiyonların yüklenilmesi
2. İkinci bölge; Geleneksel dokuyu canlandıracak kadastral yol ve meydanlıklardan oluşan fiziksel dış mekan oluşturulması, yeni yapılarda geleneksel mimari dile uyulması, niteliksiz yapıların (betonarme ve briket) alanda yıkılarak, yerine

¹⁴ Mardin Koruma Amaçlı İmar Planı İzah Raporu, s.38-40

dokuya uyumlu yeni yapıların yapılması, eski mezarlık alanların tescil edilerek yeşil alana çevrilmesi

3. Üçüncü bölge; Birinci bölge ile aynı kararların uygulanması
4. Dördüncü bölge; Jeolojik açıdan yapılaşma sakıncasının olduğu yerleşimin kuzey kesiminde yamaçta inşai tedbirler alınması, bölge de yer alan Zinciriye Medresesi Çevresi ve Eski Belediye Çevresi dışındaki alanlar haricinde diğer hususlarda birinci bölge ile uygulamaların yapılması
5. Beşinci bölge; Geleneksel ticaret ve el sanatları işlevlerinin korunması, yapılara zarar verebilecek tüm işlevlerin alandan uzaklaştırılması, alana eklenen ve yapı karakterini bozan tüm yeni yapılar ile kütle ve kat ilavelerinin kaldırılması, alanın tümüyle yaya bölgesi olarak düzenlenmesi, zarar görmüş anıtsal yapılar ve tescilli sivil mimarlık örneklerinin rölöve ve restorasyon projelerine uygun biçimde onarılıp korunması
6. Özel proje alanları için 1/5000 ölçekte hazırlanmış olan koruma planı kararlarına uyulması şeklinde karar verilmiştir.

1993 Koruma amaçlı imar planında eski kent merkezinin ana fonksiyonun konut alanı olarak belirlenmesi, geleneksel dokunun deformasyonunu azaltacağından plan raporlarında ön görülmüştür. Bu bağlamda eski kent merkezi içerisinde yapı ve alan kullanımlarının karara bağlanarak, kentsel sit alanının genel olarak sağlıklılaştırma, restorasyon, yenileme, ayıklama, işlevsel yenileme yolları ile öncelikle, konut alanı olarak korunmasına karar verilmiştir. Bu amaçla tescilli yapılar ve yeni yapılar ile sokak kullanımında geleneksel dokunun özelliklerini ön plana çıkaran uygulama şartları getirmiştir.

1993 Koruma amaçlı imar planı hükümlerinde yer alan; “ *Kentsel sit alanı içerisinde, bütün mevcut sokakların kadastral çizgileri bu planda belirtildiği gibi aynen korunacaktır. Bu sokakların ve meydancıkların eğimi, basamakları, kabaltılar, sokakları belirleyen özgün yapı ve avlu duvarları, giriş kapıları, oturma yerleri, dibek taşları, kuyular, çeşmeler ve gölge veren yapı unsurları ile köşe pahları aynen korunacaktır*¹⁵” ifadesi doğrultusunda tescilli yapılar ve etkileşimde buldukları konut alanları için yapılaşma şartları aşağıdaki şekilde ön görülmüştür¹⁶;

¹⁵ Mardin Koruma Amaçlı İmar Planı İzah Raporu, plan uygulamaları, s.1

¹⁶ Mardin Koruma Amaçlı İmar Planı İzah Raporu, yapılaşma şartları, s. 50

1. Tescilli yapıların korunması gerekmektedir, aynı zamanda bu yapıların 30m yakının olan yapılarda tescilli yapının etki alanı içerisinde girdiklerinden bu alanlarda her türlü müdahale için Diyarbakır koruma kurulundan izin alınması gerekmektedir.
2. Tescilli yapılar ve bu yapıların etki alanlarındaki binaların cephe elamanları, plan, renk, malzeme, vb. gibi kısımlarında değişiklik yapılmaksızın basit onarım ve sağlamlaştırma çalışmalarının yapılması şarttır.
3. Yeni yapılarda, ovaya bakan güney cephelerinde, revaklar, pencere ve eyvanlar düzenlenebilecek doluluk, boşluk en az yüzde 10, en fazla yüzde 15 olması hükmü getirmiştir. Bu bağlamda kapı, pencere, çatı, silme ve merdiven tipolojilerinin uyması gerekmektedir.
4. Parsel kullanımları her türlü yeni yapı için, TAKS 0.70, KAKS: 1.20, ticaret alanında ise: TAKS: 0.80, KAKS: 1.40 şeklinde sınırlandırılmıştır.
5. Yalnızca bitişik nizamda yapı yapılması, yoldan çekmesi olarak olan binalar için sit karakterine uygun 2.20m - 3.20m yüksekliğinde taş bahçe duvarı olması gerekmektedir.
6. Yol cephelerinde yer alan yapılar geleneksel taş malzeme ile kaplanılacaktır.
7. Mardin sit alanı kent mobilyaları tanımlanarak sit alanın karakterini yansıtacak kent mobilyaları için ortak bir dil üretilmiş, böylece farklı kullanımların engellenmesine çalışılmıştır.

1993 Koruma amaçlı imar planının ön gördüğü yapılaşma hükümleri geleneksel dokunun korunması ve sürdürülebilirliğine yönelik plan uygulamalarını içermektedir. Bu uygulamaların gerçekleştirilemediği eski kent merkezindeki geleneksel dokunun günümüzde deformasyona uğramış olması, alanın geleneksel niteliklerini koruyamaması gibi nedenlerden ötürü korunamamasından anlaşılabilir. Bu durum plan kararlarının alanda uygulanabilirliklerinin tartışılmasını gerektiren önemli bir konudur.

4.2. DEVAM EDEN KORUMA UYGULAMALARI

1993 Koruma amaçlı imar planı günümüzde eski kent merkezinde koruma konusunda işlevliliğini yitirmiştir. Bu nedenle Mardin Belediyesi tarafından yeni bir koruma amaçlı imar planının hazırlanması için çalışmalara başlanmıştır. Ancak bu plan yürürlüğe girinceye kadar yerel yönetim tarafından, eski kent merkezinin geleneksel dokusunun yenilenmesi, sağlıklılaştırılması ve alt yapısının geliştirilebilmesi için "Tarihi Dönüşüm Projesi" adı altında çalışmalar sürdürülmektedir. 2009 yılından Mardin Valiliği

tarafından başlatılan proje ile eski kent merkezinin, tarihi ve kültürel mirasının ön plana çıkartılması ve korunulmasına yönelik olarak; planlama, projelendirme, iyileştirme ve restorasyon faaliyetlerinin gerçekleştirilmesi ön görülmüştür. Bu amaçla yapılacak çalışmalar ve tahmini bitirilme tarihleri yerel yönetim tarafından aşağıdaki belirtilmiştir (Mardin Valiliği, 2012);

1. Beton binaların ve eklenti yapıların yıkılması (2012), (Şekil 4.17)
2. Sokak iyileştirme çalışmaları (2012) (Şekil 4.18)
3. Tarihi şehrin altyapısının (kanalizasyon, elektrik, içme suyu) tamamlanması (2012)
4. Kamu binalarının restorasyonu çalışmaları (2011)
5. Lazer tarama yöntemiyle rölöve, restitüsyon ve restorasyon projelerinin hazırlanması (2012)
6. Mardin kalesi güçlendirilmesi (2013)
7. Mardin halihazır ve koruma amaçlı imar planı (2011)
8. Coğrafi bilgi sistemi ve kent modelleme çalışmaları (2011)

Aynı zamanda Mardin Valiliği, Mardin Belediyesi ve Toplu Konut İdaresi (TOKİ) arasında bu proje kapsamında, eski kent merkezinin geleneksel dokuya uymayan yapı eklentilerinin tasfiyesi ve temizlenmesi ve tarihi yapıların restorasyonu sonucu çağdaş standartlarda kentsel bir alan oluşturulması hakkında bir protokol imzalanmıştır. TOKİ projede, yenileme ve restorasyon projesinden etkilenecek olan kullanıcılar için Çiftlik Köyü, Nur Mahallesi ve İstasyon Mahallelerinde konut alanı yapılması görevini üstlenmiştir.

Şekil 4.17: Mardin belediyesi tarafından yürütülen cephe onarımı çalışmaları (2010-2012)



Kaynak: Mardin belediyesi arşivi, 2012

Şekil 4.18: Mardin belediyesi tarafından yürütülen sokak iyileştirme çalışmaları (2010-2012)



Kaynak: Mardin belediyesi arşivi, 2012

4.3. MARDİN UYGULAMA İMAR PLANI UYGULAMALARI DENEYİMLERİ VE KARŞILAŞTIRMALI ANALİZİ

Günümüzde eski kent merkezi geleneksel kent makroformunu ve dokusu, bu alan için hazırlanan imar planlarına rağmen özgün nitelikleri deformasyona uğramış, plan tipi ve strüktürel yapısında değişmeler meydana gelmiş, aslına uymayan parsel kullanımları oluşmuştur. Bu durum eski kent merkezi için hazırlanmış olan koruma amaçlı imar planı kararlarının alanda uygulanamadıklarını ortaya koymuş ve bir sorun olarak plan uygulaması süreci üzerinde düşünmeyi gerekli kılmıştır. Günümüze kadar Mardin kentinde yapılmış olan imar planı uygulamalarının hedeflerinin ve bu hedeflerin sonuçlarının kendi aralarında karşılaştırılmaları, planın uygulanabilirliğinin tartışılması ve koruma kararlarının gerçekten bir koruma sağlayıp sağlamadığı konusunun anlaşılabilmesi açısından önemlidir. Bu bağlamda eski kent merkezinin geçirdiği 1952, 1985 ve 1993 plan uygulamaları; kentsel makroform, arazi kullanımı, ulaşım sistemi ve koruma yaklaşımı konularında karşılaştırılarak incelenmiştir (Tablo 4.6).

Tablo 4.6: Mardin kentinde günümüze kadar yapılmış olan plan uygulamalarının karşılaştırılması

	1952 İmar Planı	1985 Koruma Amaçlı İmar Planı	1993 Koruma Amaçlı İmar Planı
Kentsel Makroform:	Eski kent merkezinin doğu batı aksında gelişiminin devam ettirilmesi	Geleneksel kent dokusu makroformunun tespit edilerek, gelişim alanlarının bu doku üzerinde olumsuz etkilerinin engellenmesi	Eski kent merkezi içerisindeki gelişim alanlarının yapı ve nüfus yoğunluğu arttırarak, kent makroformunu olumsuz etkilemesi nedeniyle eski kent merkezi dışında yeni gelişim merkezinin oluşturulması
Arazi Kullanımı:	Eski kent merkezi içerisinde yeni gelişme alanlarının "Konut alanı" olarak oluşturulması Eski kent merkezinde mevcut nüfus ve yapı yoğunluğunun arttırılması Gelişme alanlarına hizmet verecek donatı alanlarının oluşturulması	Eski kent merkezinin içerisinde gelişme alanları oluşturulmasına devam edilmesi ancak bu alanların geleneksel doku ile uyumlu şekilde oluşturulmasının sağlanması Benzer işlevlerdeki donatı alanlarının bir araya getirilmesini sağlayarak merkezler oluşturulması Ticaret merkezinde kır kent ilişkisine dayalı geleneksel pazarlar için mekansal düzenlemelerin yapılması	Eski kent merkezi dışında yeni gelişime bölgesi oluşturulması Eski kent merkezinin yapı ve nüfus yoğunluğunun düşürülmesi Mevcut ticaret alanlarının yoğunluklarının arttırılmaması, tarihi kent merkezinin batısında tali ticaret alanlarının oluşturulması Yönetim donatılarının yeni gelişim bölgesine taşınması ve bu alanlardan boşalan yapılarda işlev değişiklikleri yapılarak yerlerine sosyal ve kültürel donatıların getirilmesi Mevcut konut alanları için geleneksel doku ile uyumlu yapılaşma şartlarının uygulanması
Ulaşım Sistemi:	Motorlu taşıt ulaşımının yapılabileceği yol aksı miktarının arttırılması Yol akslarının birbirleri ile	Motorlu ulaşım ağı kısıtlı kalması ancak standartlarının arttırılması Eski kent merkezinde ulaşım sisteminin yaya ölçeğinde tutulması	Mevcut ulaşım sisteminin korunarak, standartlarının arttırılması Eski kent merkezinin kuzeyinde üçüncü bir motorlu taşıt yolu (Mardin-Midyat Yolu) oluşturulması

	bağlantılarının sağlanması		
Koruma Yaklaşımı:		Yeni gelişme alanlarında geleneksel doku ile uyumlu yapılaşma hükümlerinin belirlenmesi Kent makroformunun korunması	Eski kent merkezinde yer alan bütün yapılar için yapılaşma şartlarının getirilmesi Koruma müdahale bölgeleri oluşturularak bu bölgelerde, sağlıklılaştırma, yenileme, restorasyon, ayıklama ve işlevsel yenileme uygulamalarının yapılması Kentsel sit alanı kent mobilyaları kataloğunun hazırlanması

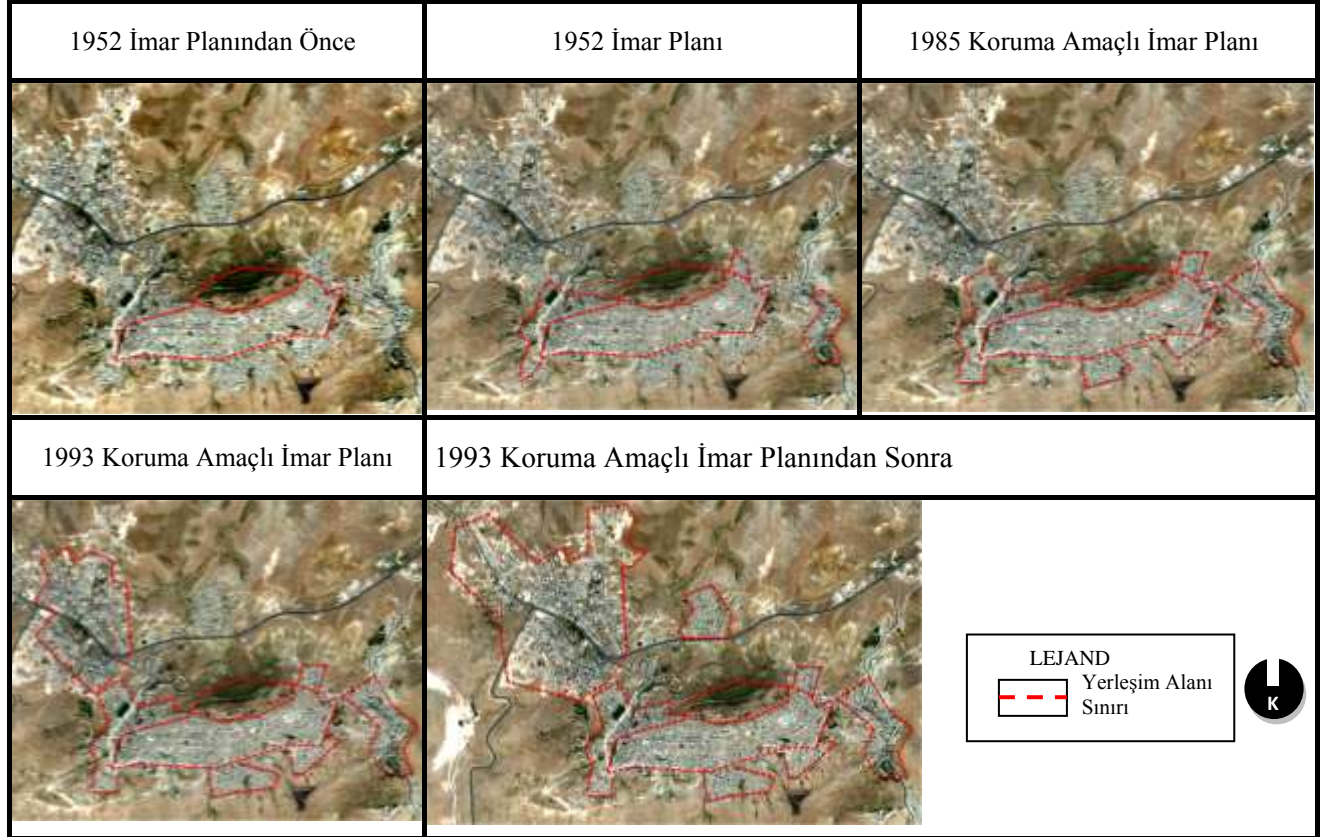
Kaynak: Vedia Derda Gündüz tarafından düzenlenmiştir, 2012

Kentsel Makroform ve Arazi Kullanımı:

Eski kent merkezi tek bir odak noktası etrafında topografik verilerin yerleşime imkan verdiği doğu batı aksı doğrultusunda lineer olarak gelişmiştir. Bu gelişim yönü kentin yerleşim dizgesini, parsel derinliğini, kentsel doluluk boşluk oranlarını, yapıların plan tiplerini, strüktür özelliklerini ve malzemelerini etkileyen önemli bir karakteristik özellik olarak geleneksel kent makroformunun gelişmesinde etken olmuştur. Uygulanan imar planlarının kentin gelişim yönünü ve şeklini değiştirerek kent makroformunda da değişimlerin yaşanmasına neden olmaktadır. Kentin gelişimine imar planı uygulamalarının etkisi Şekil 4.19'da incelenmiştir. 1952 İmar planı uygulamasından önce eski kent merkezinin çekirdeğini günümüzdeki kentsel sit alanı sınırlarının oluşturduğu görülmektedir. 1952 İmar planı döneminde planlama alanı nüfusu 11.000 kişi kadardır. Planda önerilen kentin doğu batı aksında gelişiminin desteklenmesi ve eski kent merkezi içerisinde yeni gelişim alanları oluşturması kararı ile planlama alanındaki nüfus artarak yerleşim sınırları doğu ve batı doğrultusunda genişlemiştir. Bu planlama döneminde Cumhuriyet ve Kayacan Mahalleleri oluşmuştur. 1985 Koruma amaçlı imar planı döneminde eski kent merkezinin nüfusu 30.000 kişiye yükselmiştir. Eski kent merkezi içerisinde gelişim alanlarının oluşturulması yaklaşımı bu plan döneminde de devam etmiş ve eski kent merkezi sınırları güneyde Saraçoğlu ve Savurkapı Mahallelerini oluşturarak genişlemiştir. 1993 Koruma amaçlı imar planı döneminde ise eski kent merkezinin nüfusu yüzde 46 oranında artarak eski kent merkezinde nüfus yoğunluğu 470 kişi/ha kadar olmuştur. Koruma amaçlı imar planı nüfus artışının geleneksel doku üzerindeki olumsuz etkiyi öne sürerek eski kent

merkezinde gelişim alanlarının oluşturulmasını sonlandırmıştır. Kentin gelişme ihtiyacını ise kentsel sit alanının dışında yeni gelişim bölgesi oluşturarak karşılamayı ön görmüştür. Diyarbakır Mardin karayolu üzerinde kurulan bu yeni gelişim bölgesi günümüzde kent bütününde ikincil merkez konumundadır.

Şekil 4.19: Plan uygulama tarihlerine göre Mardin kentinin gelişimi



Kaynak: www.googleearth.com, Vedia Derda Gündüz tarafından düzenlenmiştir, 2012

Eski kent merkezindeki nüfus artışı beraberinde konut ihtiyacını da getirmiştir. Geleneksel yapıların yetersiz kaldığı alanda bu yapılar deforme edilerek, kat ilaveleri yapılarak veya yeni yapılar inşa edilerek bu ihtiyaç karşılanmaktadır. Ancak bu durum geleneksel kent dokusunu olumsuz etkilemekte yapı yoğunluklarında değişikliklere neden olmaktadır. Eski kent merkezindeki yapı yoğunluklarını sabit tutabilmek için uygulama imar planlarında yapılaşma yoğunluğu değerleri belirlenmiştir (Tablo 4.7).

Tablo 4.7: Günümüze kadar uygulanmış olan plan hükümlerinde belirtilen yapılaşma yoğunlukları

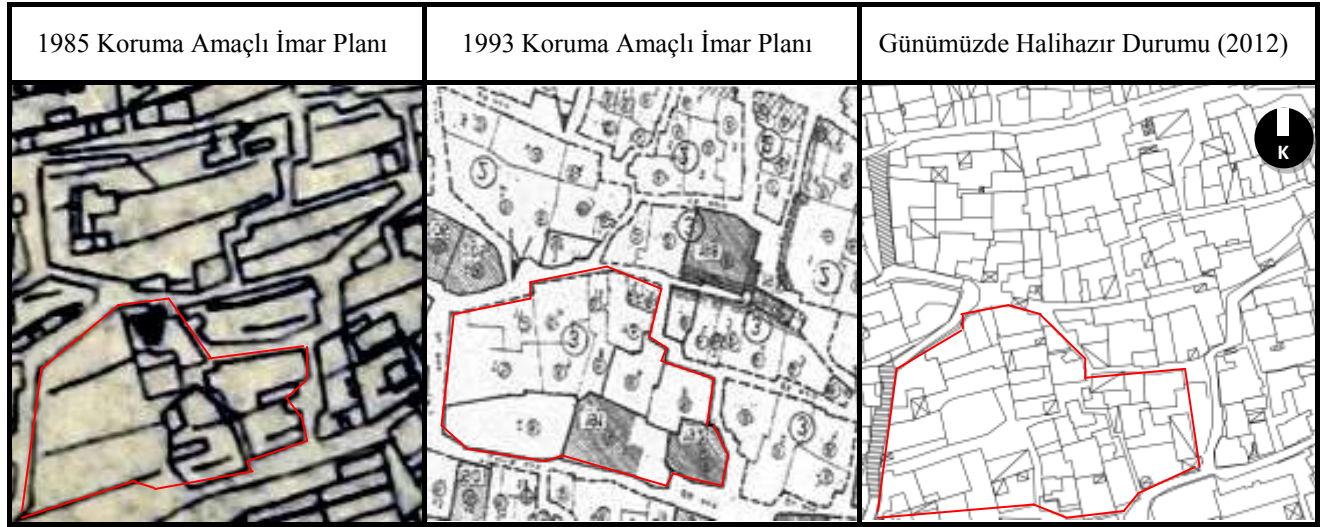
1985 Koruma İmar Planı	TAKS: 0.85, KAKS: 1.29
1993 Koruma İmar Planı	TAKS: 0.70, KAKS: 1.20 (Ticaret alanları için TAKS: 0.80, KAKS: 1.40)

Kaynak: Vedia Derda Gündüz tarafından düzenlenmiştir, 2012

1985 Koruma İmar Planı gerek taban alanı kat sayısı (TAKS) gerekse de kat alanı kat sayısı (KAKS) bakımından 1993 Koruma İmar Planına göre yapılaşma yoğunluğu yüksektir. Bu durum eski kent merkezi içerisinde yer alan yapıların parselde oturdukları alan oranının yüksek olması sonucu geleneksel yapı plan tipinde yer alan avlu kullanımının ortadan kalkmasına ve yapıların çok katlı oluşturulmalarına neden olmuştur. 1993 Koruma amaçlı imar planı yapılaşma yoğunluğunu azaltabilmek amacı ile bu değerleri düşürmüştür. Ancak bu uygulama yapıların dikeyde yükselmesini engellese de yatayda parsellerde ifraz ve tevhidin yapılmasını önleyememiştir.

Şekil 4.20'de Ulucamii mahallesinde yer alan bazı yapı adalarının 1985 ve 1993 Koruma amaçlı plan dönemlerine göre parsel kullanımları günümüzde alanın parsel kullanımı ile karşılaştırılmıştır. 1985 Koruma amaçlı imar planı halihazır haritasında tek yapı sınırlarının işlenmemiş olması bu karşılaştırmanın bu dönem ile yapılmasını zorlaştırmaktadır. Yapı adalarının sınırlarının değişimi bakımından incelendiğinde 1985 ve 1993 planları arasında büyük bir farklılık görülmemektedir. 1993 planı günümüz halihazır haritası ile karşılaştırıldığında ise yapı adalarının sınırlarının ciddi değişikliklere uğradığı, büyük parsellerin ifraz edilerek daha küçük parsellere ayrıştırıldığı görülebilmektedir. Bu durum alanın günümüzdeki yapılaşma değerlerinin TAKS: 0.87 ve KAKS: 1.52 ile 1993 Koruma amaçlı imar planında belirtilen değerlere uymaması sonucu, parsel kullanımında değişikliklere gidilmesi şeklinde oluşmuştur. Geleneksel kent dokusu için imar planı uygulamalarında belirtilen yapılaşma şartları alanda uygulanamamaktadır.

Şekil 4.20: Ulucamii mahallesinde yer alan yapı adalarının plan dönemlerine göre gelişimi



Kaynak: Diyarbakır Koruma Kurulu Arşivi, Vedia Derda Gündüz tarafından düzenlenmiştir, 2012

Eski kent merkezinin arazi kullanım fonksiyonları 1952, 1985 ve 1993 uygulama imar planlarında farklılıklar göstermektedir. 1952 İmar planında eski kent merkezinin kentsel doygunluğa ulaşacak nüfusa ve donatı alanlarına sahip olmadığı düşünüldüğünden, alanda nüfus ve yapı yoğunluğunu ve kentsel gelişim hızını arttıracak uygulamalar yapılmıştır. Bu bağlamda planda eski kent merkezi içerisinde konut gelişim alanları önerilmiş, ticaret alanı ticaret birimlerinin sayısı artırılarak genişletilmiş, yönetim, eğitim ve sağlık donatıları alanda oluşturulmuştur. Planlama dönemi içerisinde nüfus ve yapı yoğunluğu hızla artmıştır. Bu hızlı artış ile birlikte genişleyen yerleşim bölgesinde artan konut talebi ve erişimi kolaylaştıracak bir ulaşım sistemi ihtiyacı meydana gelmiştir. Ancak eski kent merkezinin geleneksel dokusu topografya ve iklim verileri nedeniyle gelişebilme imkanı bulamamaktadır, bu nedenle daha fazla konut ve yol oluşturulması için mevcut dokuya aykırı bir şekilde parsel ve cephe kullanımı meydana gelmiştir. Plan hükümlerinde geleneksel dokuya uyumlu yapılaşma şartlarının belirtilmemesi nedeniyle eski kent merkezinde geleneksel kent dokusunda deformasyonlar meydana gelmiştir.

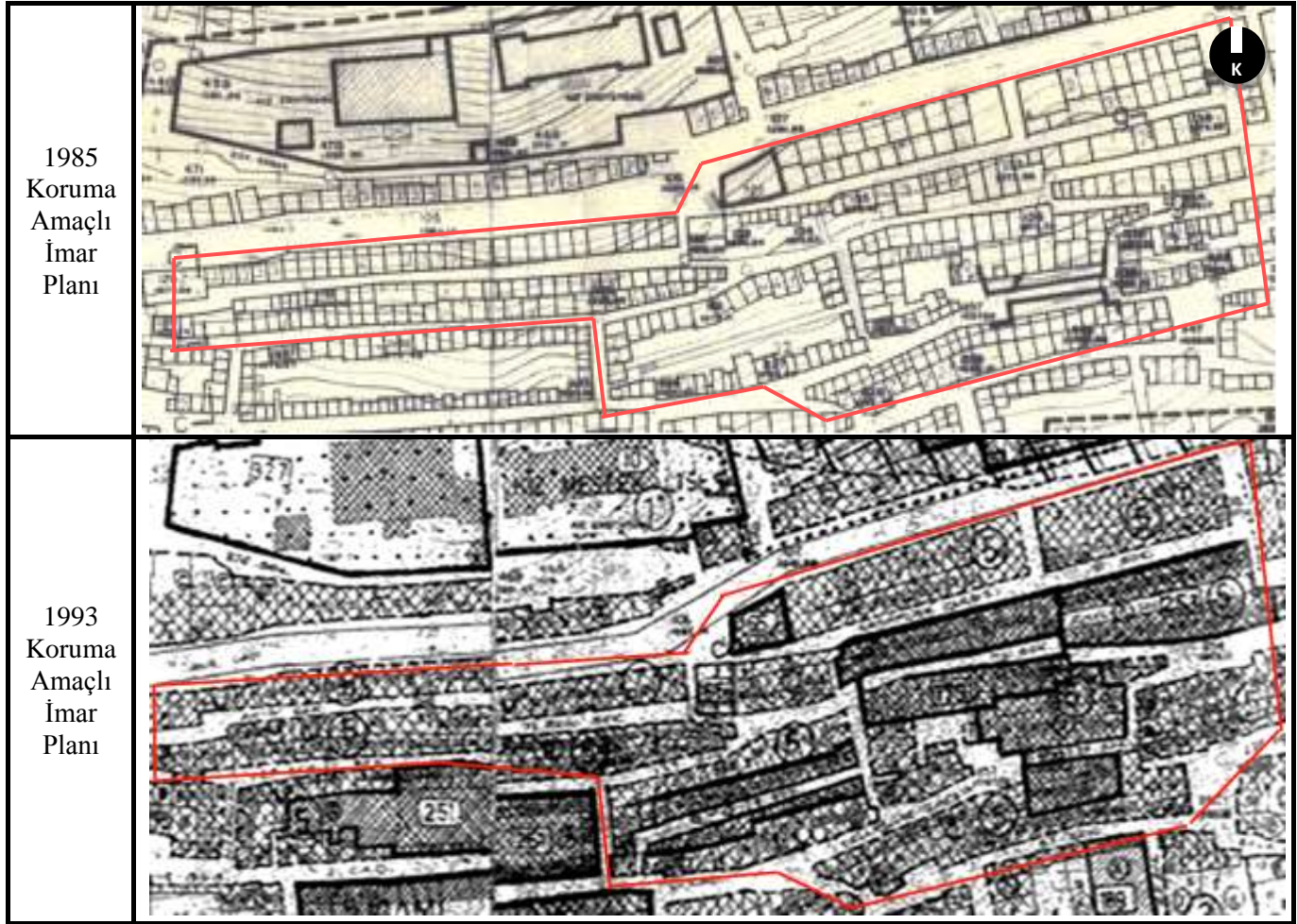
1985 Koruma amaçlı imar planı eski kent merkezinin nüfus ve yapı yoğunluğundan ötürü oluşan geleneksel dokudaki bozulmayı önlemek amacıyla gelişim alanlarındaki yeni yapılaşmalarda plan tipi, cephe düzeni, malzeme kullanımı gibi uyulması gereken yapılaşma şartları belirlemiştir. 1952 İmar planı ile oluşturulan donatılara erişimin daha kolay olabilmesi için planda donatı alanlarını işlevlerine göre bir araya toparlayan

merkezler eski kent merkezinin doğu ve batı uçlarında oluşturulmuştur. Alanın geleneksel sosyo-ekonomik işlevlerinin kaybedilmemesi için, ticaret alanında kır kent ilişkilerinin kurulabildiği geleneksel pazar alanı oluşturulmuş, sanat çarşıları kurulmuştur. 1985 Koruma amaçlı imar planının bu uygulamaları gelişim alanlarının geleneksel dokuyu olumsuz etkilemesini kısmen engellemiş ancak artan nüfus yoğunluğu karşısında bu uygulamalar yetersiz kalmıştır.

1993 Koruma amaçlı imar planı dönemine gelindiğinde eski kent merkezinde nüfus yılda yüzde 5,7 oranında artarak 44.085 kişiye ulaşmıştır. Planlama döneminde nüfus yoğunluğunun 470kişi/ha olan eski kent merkezinin nüfus ve yapı yoğunluklarının düşürülmesi geleneksel kent dokusunun korunması amacıyla eski kent merkezinde gelişim alanları oluşturulamaması ve kentin gelişim ihtiyacının bu alan dışında oluşturulacak yeni gelişim bölgesi ile karşılanması planda önerilmiştir. Plan kararlarında eski kent merkezinin esas fonksiyonu "konut alanı" olarak belirlenerek, alanda yoğunluk oluşturan yönetim donatılarının yeni gelişim bölgesine taşınması, alandan taşınılamayan eğitim ve sağlık gibi donatıların ise eski kent merkezinde erişilebilirliğin daha fazla olduğu doğu ve batı noktalarına taşınmaları ön görülmüştür. Aynı zamanda kentin merkezi niteliğinde olan ticaret alanının yoğunluğunun düşürülmesi amacıyla, yeni gelişim bölgesinde ticaret merkezi oluşturulmuş, eski kent merkezinden bir kesim esnafın bu yeni alana taşınmaları sağlanmıştır. Eski kent yerleşimcilerinin ihtiyacını karşılamak amacıyla Nusaybin Caddesi üzerinde küçük ölçekli ticarethanelerden (bakkal, manav, fırın gibi) oluşan bir tali ticaret merkezi oluşturulmuştur.

Şekil 4.21'de eski kent merkezinde yer alan ticaret merkezinin yıllara göre gelişimi görülmektedir. 1985 Koruma amaçlı imar planında ticaret merkezinin yapılaşma yoğunluğu TAKS: 0.85, KAKS: 1.29 olarak belirlenmiştir. Ancak bu oranlar geleneksel dokuda tek katlı olması gereken ticaret birimlerinin kat sayısının artmasına engel olmamıştır. 1993 Koruma amaçlı imar planı döneminde, geleneksel ticaret merkezi tescillenerek koruma altına alınmıştır. Özellikle bu alanda dikey düzlemde gelişimi engellemek için TAKS: 0.80 ve KAKS: 1.40 sınırlaması getirilmiştir. Bu şartlara uymayan ticaret yapıları tamamen yıkılarak ya da eklentilerinden arındırılarak yoğunlukları düşürülmüştür. Yoğunluk artışını yavaşlatmak amacıyla yeni gelişim bölgesindeki ticaret merkezine mevcut esnaf yönlendirilmiş alanda yeni ticaret biriminin oluşturulması engellenmeye çalışılmıştır.

Şekil 4.21. Tarihi kent geleneksel ticaret merkezinin 1985 ve 1993 Koruma amaçlı İmar planına göre gelişimi



Kaynak: Türkoğlu Kamutay (1985), Mardin Koruma Amaçlı İmar Planı Analitik Etüt Raporu; Diyarbakır Koruma Kurulu arşivi, Vedia Derda Gündüz tarafından düzenlenmiştir, 2012

Şekil 4.22'de geleneksel ticaret merkezinin günümüzdeki durumu görülmektedir. Ticaret alanı ana yolun her iki yanında ve geleneksel çarşığı da içine alacak şekilde genişlemiştir. 1993 Koruma amaçlı imar planında yeni gelişim bölgesinin ticaret alanı olması ile birlikte, geleneksel ticaret merkezinin kent bütününün odak noktası olma niteliğini yitireceği öngörüsünün aksine alan ticari faaliyetlerin gerçekleştirildiği önemli bir cazibe merkezi olma özelliğini sürdürmüştür. Esnafın bu alanda yerleşmeye dair olan talebi devamlı artmıştır. 1993 Koruma amaçlı imar planının alanın yoğunluğunu azaltmaya yönelik olarak yaptığı uygulamalar ilk plan dönemlerinde etkili olsa da, alanın çekim özelliğinin devam etmesi ile artan yoğunluk karşısında yetersiz kalmıştır. Planda yer alan yapılaşma oranlarına göre tek katlı olması gereken ticaret birimlerine kat ilaveleri yapılarak iki, üç, beş katlı yapılar alanda inşa edilmiştir. Günümüzde ana

caddenin her iki yanında yer alan ticaret yapılarının kat yükseklikleri incelendiğinde (Şekil 4.22); alanın yüzde 34'ünün iki katlı, yüzde 24'ünün üç katlı ve yüzde 22'sinin tek katlı olduğu bunun yanı sıra beş ve altı katlı yapıların da alanda bulunduğu görülmektedir. Mevcut parseller ifraz edilerek küçük parçalara ayrılmış ve alanda daha fazla ticaret birimi oluşturulmuştur.

Şekil 4.22. Tarihi kent geleneksel ticaret merkezinin günümüzdeki durumu



Kaynak: Diyarbakır Koruma Kurulu arşivi ve Vedia Derda Gündüz kişisel arşivi, Vedia Derda Gündüz tarafından düzenlenmiştir, 2012

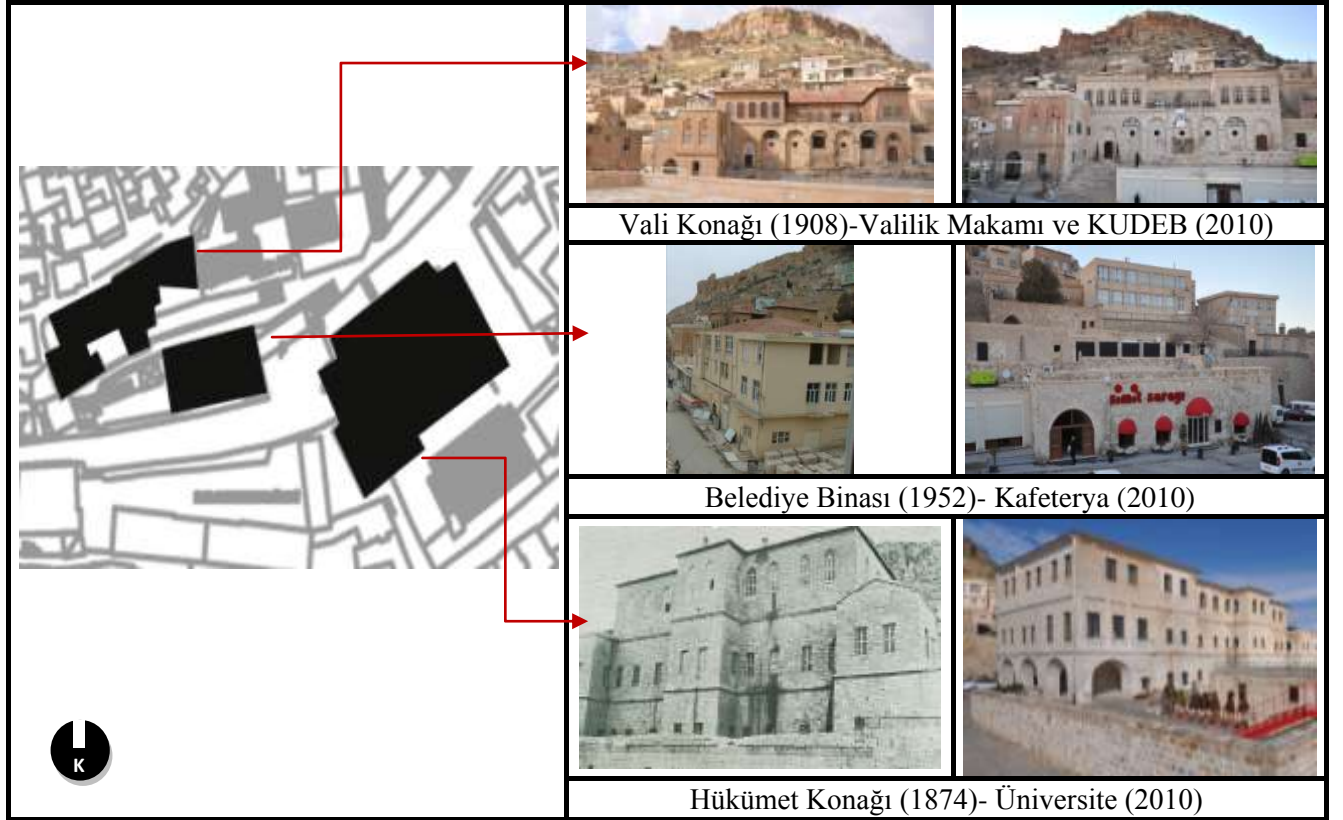
Ticaret alanının farklı imar planı uygulamaları ile geçirmiş olduğu değişimler, eski kent merkezindeki donatı alanlarının bu uygulamalara göre alanda konumlarının devamlı değiştirilmesi ve bazı donatı alanlarının alandan tamamen uzaklaştırılması konusunda da görülebilmektedir. 1952 İmar planında eski kent merkezinde artacak olan nüfus miktarı düşünülerek alanda donatı alanlarının miktarının arttırılması önerisi plan kararlarında yer almıştır. Bu öneri kent bütününde eski kent merkezinin cazibe merkezi haline getirilmesi sağlamak amacıyla getirilmiştir. Ancak planda nüfus artışına bağlı olarak donatı alanlarının geliştirilmelerinin ve erişilebilirliklerinin arttırılması gerektiğinin düşünülmemesi, donatı alanlarının yer seçimlerinin yanlış olmasına neden

olmuştur. Sonuçta donatı alanları artan nüfusa hizmet verebilme kalitelerinin düşürülmemesi için erişilebilirliğin daha kolay ve gelişme imkanının olduğu alanlara taşınmışlardır. Örneğin planlama dönemi içerisinde eski kent merkezinde hizmet veren sağlık birimleri ve bazı eğitim kurumları erişimin daha kolay olduğu eski kent merkezinin doğu ve batı bölgelerinde tekrar konumlandırılmışlardır.

1985 Koruma amaçlı imar planı donatı alanlarının yer seçimlerini netleştirebilmek amacıyla, aynı işlevde olan donatı alanlarını erişilebilirliklerinin ve gelişebilirliklerinin sağlanabileceği merkez noktaları belirleyerek toparlamayı önermiştir. Bu bağlamda eski kent merkezinde yönetim, eğitim ve sağlık merkezi alanları oluşturmuştur.

1993 Koruma amaçlı imar planı dönemine gelindiğinde ise donatı alanlarının artmış olan kent nüfusunun talebini karşılayamaması sonucu bu alanların hizmet kalitesinin düşüklüğü, ulaşım sisteminden kaynaklı olarak erişilebilirliklerinin zorluğu öne sürülerek eski kent merkezi içerisinde bulunmalarının dezavantajlı olduğuna plan analitik etüt çalışmalarında karar verilmiştir. Bu donatıların yeni gelişim bölgesine taşınmasının gerek eski kent merkezindeki nüfus yoğunluğunu azaltılması gerekse de hizmet kalitesinin artırılması düşünülerek planda önerilmiştir. Bu bağlamda eski kent merkezinden yönetim donatıları uzaklaştırılarak yeni gelişim bölgesine taşınmış, bu alanlardan boşalan yerlerde ise işlev değişikliği yapılmıştır. Şekil 4.23'de 1993 Koruma amaçlı imar planı uygulaması ile eski kent merkezinde yer alan yönetim donatılarının yeni gelişim bölgesine taşındıktan sonra işlevleri değiştirilmiş halleri görülmektedir. Bu bağlamda alanda hizmet ve eğitim donatıları oluşturulmuştur.

Şekil 4.23: Mardin eski kent merkezine işlevleri değiştirilmiş olan yönetim donatıları



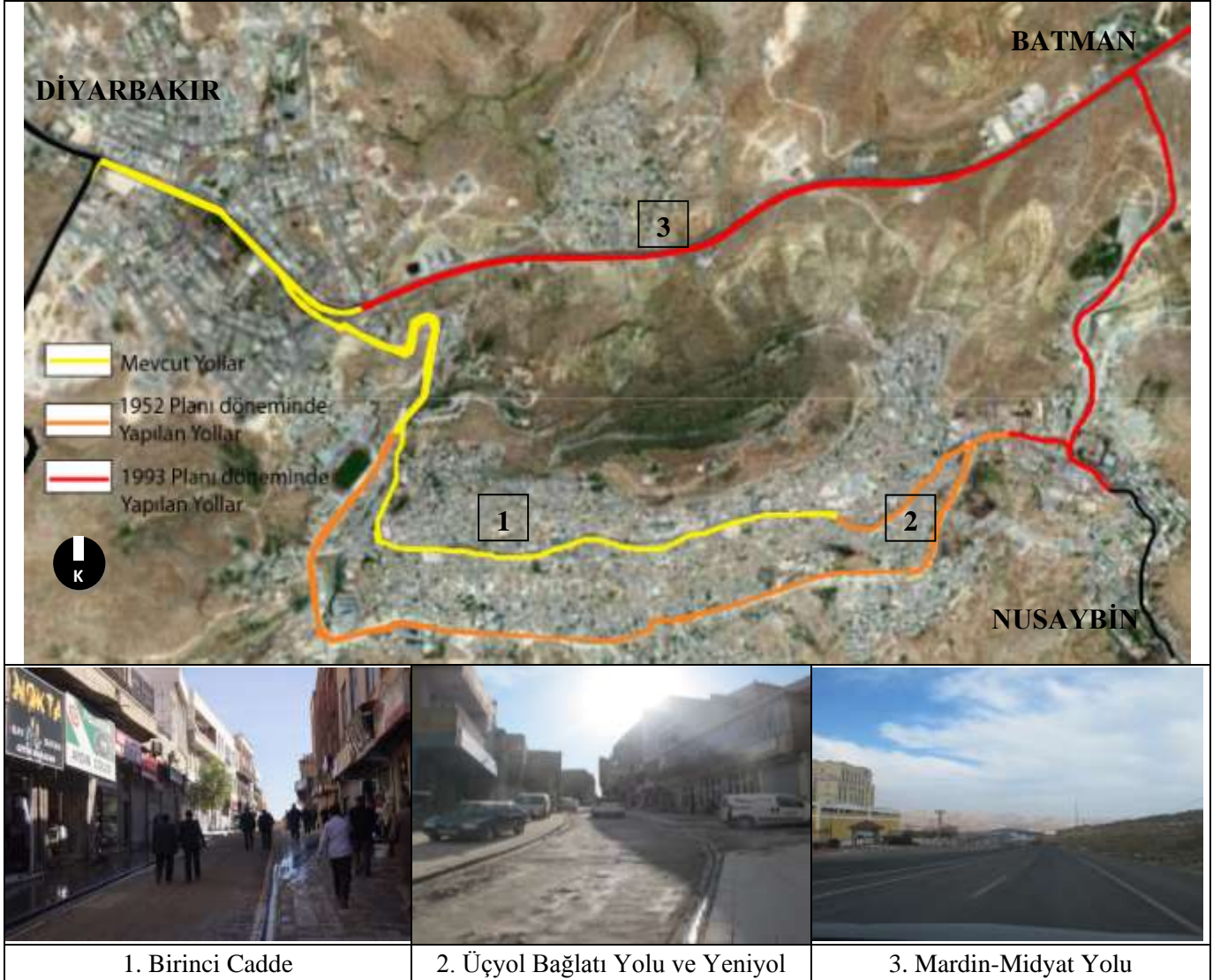
Kaynak: Düzenli H.İbrahim, *Taş-ı Toprak Aresinde Mardin sunumu*, 2011; Diyarbakır Koruma Kurulu arşivi, Vedia Derda Gündüz tarafından düzenlenmiştir, 2012

1993 Koruma amaçlı imar planının eski kent merkezine alternatif olarak geliştirdiği yeni gelişim bölgesinin günümüzde kent bütününde eski kent merkezi kadar bir çekim noktası olma özelliğini taşımadığı ortadadır. Tarihi kent merkezi yapı ve nüfus yoğunluğu artmaya devam etmiştir. Bu durum imar planı uygulamalarının kent gelişimi üzerinde etkin plan kararları getiremediklerini göstermektedir.

Ulaşım Sistemi:

Eski kent merkezinin topografik yapısına uygun olarak şekillenmiş olan geleneksel kent dokusu kentin ulaşım strukturünü de belirlemektedir. Doku geniş yol açıklıklarına ve aynı doğrultuda ilerleyen aks oluşumlarına izin vermemektedir. Bu nedenle geleneksel kentte yaya ve binek hayvanı ölçeğinde bir ulaşım sistemi geliştirilmiştir. Ancak imar planı uygulamaları ile bu sistem değiştirilerek, motorlu taşıt ulaşımına imkan veren standartlarda yol aksları inşa edilmiştir. Bu inşa esnasında geleneksel doku içerisindeki yapı ve sokak yapıları, plan tipleri ve cephe düzenleri deforme edilmiştir.

Şekil 4.24: Mardin kenti uygulama imar planı dönemlerine göre ulaşım akslarının gelişimi



Kaynak: www.googleearth.com ve Vedia Derda Gündüz kişisel arşivi, Vedia Derda Gündüz tarafından düzenlenmiştir, 2012

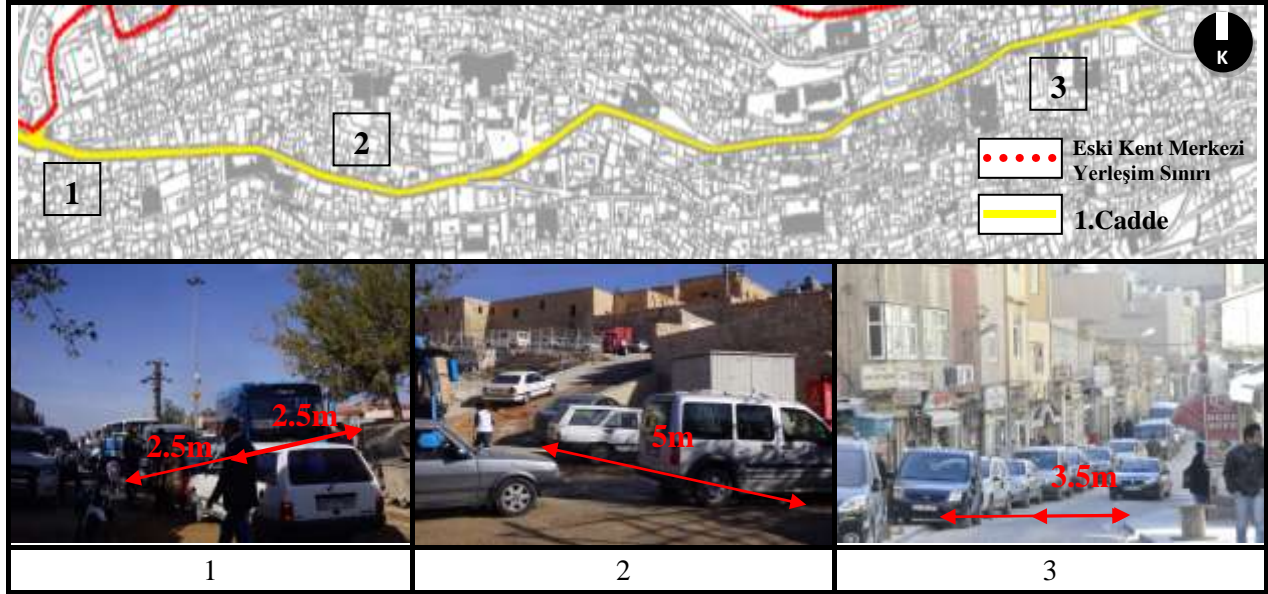
Şekil 4.23'de Mardin kenti bütününde uygulama imar planları dönemlerine göre yapılan ulaşım aksları incelenmiştir. Eski kent merkezinde uygulama imar planlarından önce motorlu taşıt ulaşımının yapılabildiği tek cadde, Birinci Dünya Savaşı sırasında Almanlar tarafından oluşturulmuş olan ve kent merkezini doğu batı aksında ikiye bölen 1. Cadde olmuştur. 1952 İmar planı döneminde mevcut yol akslarının motorlu taşıt ulaşımına imkan sağlamadığı ve bağlantı yollarının da olmaması nedeniyle kent içi ulaşımında yetersiz kaldığı plan analitik etütlerinde belirtilmiştir. Bu nedenle mevcut 1. Cadde'ye alternatif olarak eski kent merkezinin güneyinden geçen Yeni Yol

oluşturulmuştur. Yeni oluşturulan bu aksın hizmet kalitesinin yükseltilmesi amacıyla alanda kuzeydoğu aksında ilerleyen ve yaya yolu olarak kullanılan aks, motorlu taşıt ulaşımına imkan verecek şekilde genişletilerek Üçyol'dan Yeniyol'a kadar bir bağlantı yolu inşa edilmiştir. Bu aksın oluşturulabilmesi için mevcut cadde ve sokaklar istimlak edilmiş ve aks üzerindeki geleneksel yapılar tamamen yıkılmış ya da plan tipleri ve strüktürleri değiştirilmiştir. Geleneksel dokunun bu şekilde zarar görmesi 1985 Koruma imar planı tarafından mevcut yol akslarının sayısının arttırılmayarak yalnızca standartlarının iyileştirilmesini öngören plan kararı ile engellenmeye çalışılmıştır. Bu bağlamda yol akslarında strüktürel düzenlemeler yapılması, yol genişliklerinin sabitlenerek, yapım malzemesinin iyileştirilmesi uygulamaları plan döneminde gerçekleştirilmiştir. Eski kent merkezinin geleneksel ulaşım sistemi olan yaya ölçeğinin korunması gerektiğini bu bağlamda kent içerisindeki mesafelerin ayarlanmasını içeren çalışmaların yapılması gerektiği plan kararlarında yer almış ancak bu uygulamanın nasıl yapılacağına dair bir öneri yapılmamış veya alanda herhangi bir uygulama gerçekleştirilmemiştir. 1993 Koruma planı döneminde bir önceki plan kararları ile ortak olarak eski kent merkezinde mevcut ulaşım sisteminin geliştirilmemesi ancak standartlarının arttırılması öngörmüştür. Ancak eski kent merkezinin ulaşım yükünü azaltmak ve yeni gelişim bölgesine erişimi kolaylaştırmak amacıyla kentsel sit alanının dışında alternatif bir motorlu taşıt yolu (Mardin-Midyat Yolu) yapılması plan tarafından önerilerek gerçekleştirilmiştir.

1993 Koruma amaçlı imar planı tarafından eski kent merkezinin ulaşım sistemi için getirmiş olduğu çözüm önerileri, yerleşim nüfusunun hızla artmaya devam etmesi nedeniyle etkili olamamıştır. Günümüzde eski kent merkezine yeni gelişim bölgesinden erişim ve kent merkezi içerisindeki dağıtım motorlu taşıt ulaşımıyla yapılmaktadır. Bu durum motorlu taşıt kullanımını kaçınılmaz olarak sürekli kılmakta ve dolaylı olarak trafik sıklığına neden olmaktadır. Eski kent merkezinden geçen ana cadde şekil 4.25'de görülebileceği üzere günlük trafik yoğunluğunun fazla olduğu ve bu nedenle de trafik sıklığının mevcut olduğu bir aks haline gelmiştir. Caddenin yapı malzemesi geleneksel doku ile uyumlu kilit taşı döşemesi olup, 5m genişliğinde olan caddenin aks strüktürü Cumhuriyet Meydanına kadar 2.5m'lik gidiş geliş güzergahı sonrasında ise Yeniyol'a kadar 5m'lik tek yön güzergahı olarak devam etmektedir. Aksın geçiş güzergahında yer alan geleneksel ticaret merkezi yaya ve taşıt yoğunluğunun en fazla

görüldüğü alandır. Bu alanda paratransit araçlarla yolcu indirip-bindirme yapılması ve araçların yol kenarındaki kaldırımlara da kaplayacak şekilde park edilmesi nedeniyle trafik akışı sekteye uğramaktadır.

Şekil 4.25. Mardin Eski Kent Merkezinde 1.Cadde'nin aks genişliği ve strüktürü



Kaynak: Vedia Derda Gündüz kişisel arşivi, 2012

Koruma Yaklaşımı:

Eski kent merkezinde koruma uygulamaları alanın kentsel sit alanı ilan edildiği 1985 tarihinden itibaren başlamıştır. Bu plan döneminden önce mevcut olan 1952 İmar planının eski kent merkezinde tescilli yapıların halihazır haritalara işlenmesi dışında çağdaş koruma standartlarının uygulandığı bir koruma politikası olmamıştır. Bu nedenle koruma politikalarının içerildiği ilk imar uygulamaları 1985 Koruma amaçlı imar planı ile birlikte yapılmıştır. Plan eski kent makroformunu belirleyen geleneksel kentsel doku öğelerinin tespit edilerek korunması amacıyla hazırlanmıştır. Bu tespitler doğrultusunda kent içerisindeki gelişim bölgelerinde yapılaşma şartları getirilerek, geleneksel doku ile uyumlu yapı ve yerleştirmenin yapılması planda ön görülmüştür. Bu bağlamda yeni yapılarda plan tipi, strüktür, cephe düzenlemesi ve malzeme kullanımı ile parselde oturma şekli hakkında sınırlamalar getirilmiştir. Bu sınırlandırmalar planlama döneminde nüfusun hızlı artışı ile birlikte gelişen konut ihtiyacı karşısında uygulanamaz hale gelmiştir. Çünkü konut ihtiyacı geleneksel yapılara kat eklenmesi, plan tiplerinin değiştirilmesi, yapı cephelerinde tuğla, briket gibi malzemeler kullanılarak eklentiler

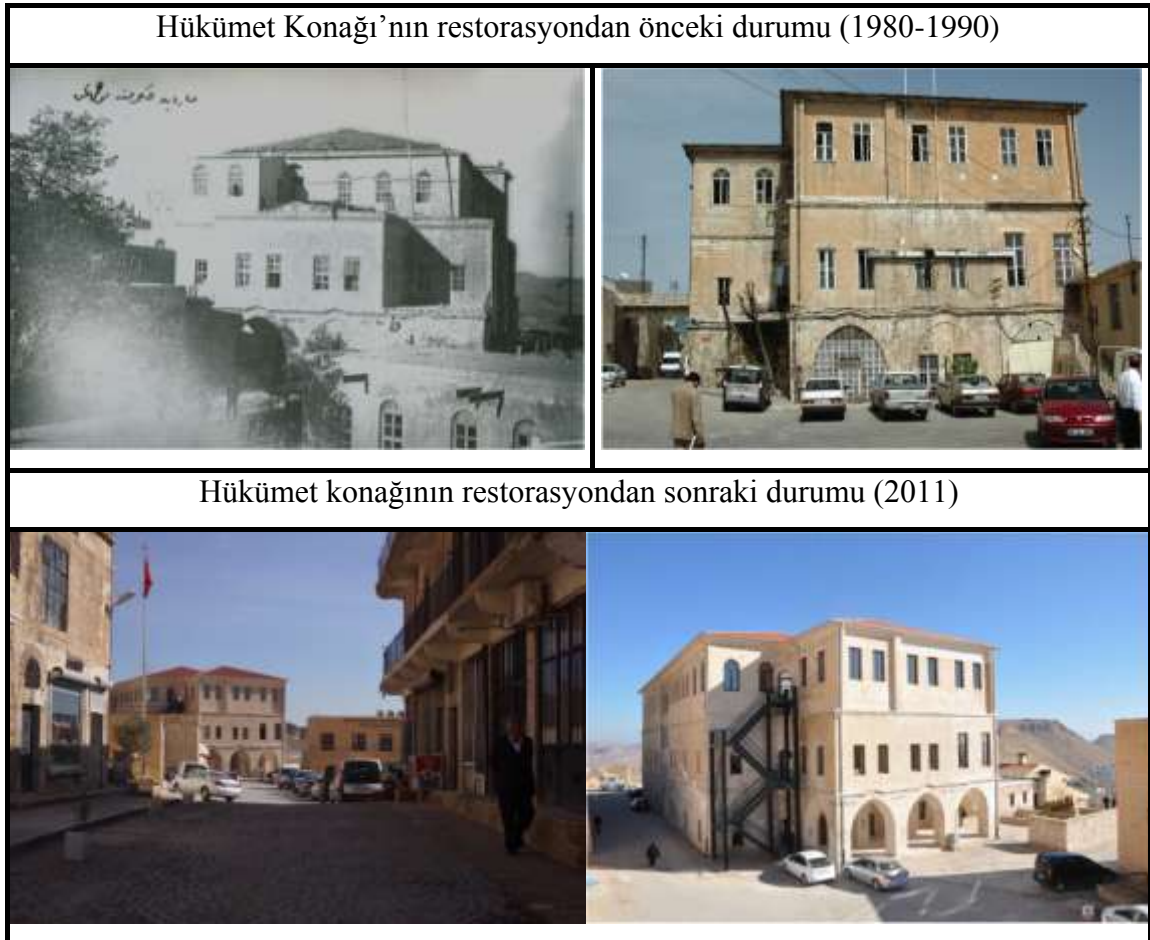
yapılması şeklinde hızlı çözüm yolları ile halledilmeye çalışılmıştır. Yeni yapılarda ise yapılaşma şartları geleneksel doku ile uyumlu olmak yerine onu taklit eden niteliksiz uygulamalar olmuştur. Örneğin geleneksel dokuda bulunmayan balkon sistemi yeni yapılarda kullanılmış, balkonların geleneksel doku ile uyumlu olmaları ise taş cephe kaplamaları ve cephe de bulunan taş oymaları ile gerçekleştirilmiştir.

1993 Koruma imar planı dönemine gelindiğinde gelişim alanlarının neden olduğu nüfus artışının olumsuz etkilerinden geleneksel dokunun korunabilmesi amacıyla eski kent merkezinde gelişme alanı oluşturulmaması yönünde plan kararı alınmıştır. Kentin gelişim ihtiyacının karşılanabilmesi için kentsel sit alanı dışında yeni gelişim bölgesi oluşturulmuştur. Eski kent merkezi içerisinde yer alan yeni yapılar için geleneksel doku ile uyumlu yapılaşma şartları getirilerek bu şartları taşımayan yapıların bakım ve onarımının yapılmasına karar verilmiştir. Aynı zamanda tescilli binalar içinde bakım ve onarım uygulamaları getiren plan hükümleri ile tescilli yapıların çevresindeki alanları bu yapıların etkileşim alanları olarak belirleyerek tek yapı ölçeği yerine alan bazında koruma ölçeğine erişilmiştir. Planda geleneksel dokuda oluşmuş olan zararların tespiti ve giderilmesi için ayrıca tarihi kentte müdahale bölgeleri oluşturulmuştur. Bu bölgelerin zarar oranlarına göre sağlıklaştırma, yenileme, restorasyon, ayıklama ve işlevsel yenileme uygulamalarının yapılmasına karar verilmiştir. Örneğin geleneksel ticaret merkezini kapsayan müdahale bölgesi, aşırı talep nedeniyle kat ilavesi yapılarak kat yükseklikleri atırılan tarihi çarşıda yapılan bu eklentilerin yıkılmasını ve orijinal ticaret yapılarının geleneksel malzeme ve tekniklerle onarılmasını öngören plan uygulamalarını içermektedir.

Bu uygulamaların yanı sıra 1993 Koruma amaçlı imar planında geleneksel dokunun başlıca elemanı olan tarihi ve kültürel varlıkların korunarak, restorasyonlarının yapılması ve işlevsel olarak yaşatabilmeleri koruma planlarında önemsenen bir konu olmuştur. Bu bağlamda özel proje alanları oluşturulmuş ve özellikle resmi kurumlar gibi plan kararı ile birlikte artık alanda faaliyet göstermeyen yapıların ve etraflarının düzenlenmesi, işlevlerinin yenilenmesi ön görülmüştür. Plan eski kent merkezinde bu bağlamda restorasyon ve işlev yenileme çalışmaları gerçekleştirmiştir. Tescilli bir yapı olan Hükümet Konağı'nın restorasyon ve işlev değiştirme çalışmaları bu kapsamda yapılmıştır.

Şekil 4.26'da solda Hükümet Konağı'nın 1980 ve 1990 yıllarına ait görüntüleri yer almaktadır. Yapının zaman içerisinde orijinal formunu kaybettiği ve eyvan ve revaklarının taş örülerek ve plastik malzeme kullanılarak kapatıldığı şekilden anlaşılabilir. Koruma uygulamaları ile birlikte restorasyonun yapılması kararı alınan yapı, geleneksel doku ile uyumlu malzeme kullanılarak ve eklentilerinden arındırılarak restore edilmiştir. Ancak restorasyonda orijinal yapı formunda olmayan bazı oda eklentileri yıkılmamış ve 1993 koruma amaçlı imar planında geleneksel dokuya aykırı olduğu gerekçesiyle yasaklanan eğik çatı formu değiştirilmeyerek kullanılmıştır. Uygulamadaki bu çelişkili durum restorasyonda korunması gereken öğelerin hangi veriler esas alınarak yapıldığı sorusunu ortaya çıkarmaktadır.

Şekil 4.26: Hükümet Konağı'nın restorasyon çalışmaları öncesi ve sonrasındaki durumu



Kaynak: Düzenli H.İbrahim (2011), *Taş-u Toprak Aresinde Modernlik Sunumu* ve Vedia Derda Gündüz kişisel arşivi, 2012

Alanda tescilli yapılar dışında yeni yapılarda da yapılan geleneksel doku ile uyumlu hale getirme çalışmalarında geleneksel dokuyu yansıtmayan uygulamaların yapıldığı görülmektedir. Bu çalışmalardan biri olan Belediye binası ve çevresi bakım-onarım ve düzenleme çalışmaları bu konuda önemli bir örnektir. 1993 planın yer alan belediye binası ve çevresi özel proje alanı plan raporunda Şekil 4.27'de yer alan plan eskizinde görülebileceği üzere, mevcut belediye binasının yıkılarak yerine, havuzlu bir park ve 70m2 kapalı alanı olan bir kafeterya yapılması kararlaştırılmıştır.

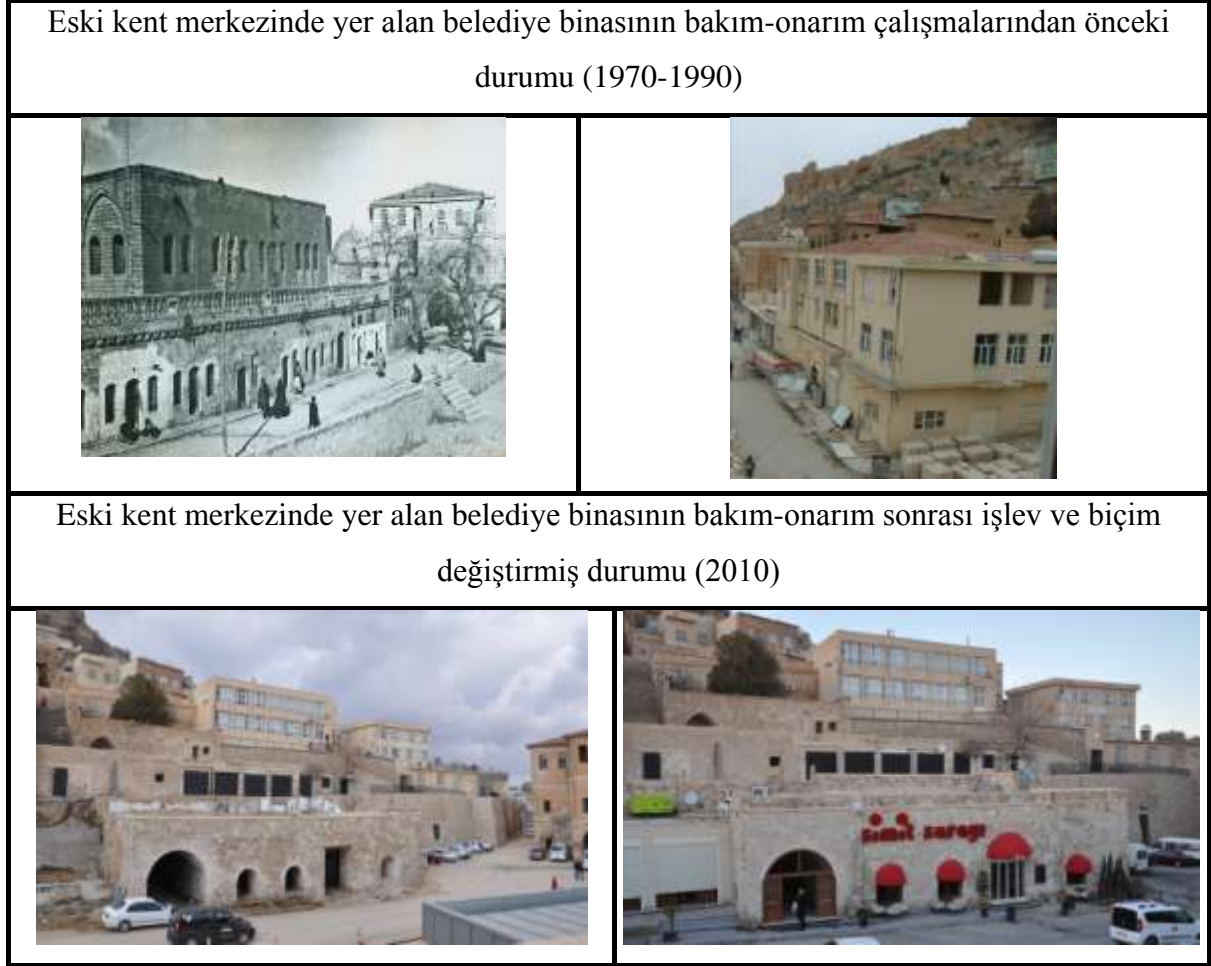
Şekil 4.27: 1993 Koruma İmar Planı, Belediye ve çevresi özel proje alanı izah planı doğrultusunda oluşturulmuş plan eskizi



Kaynak: Taner N. (1995), Mardin Şehri, s.70

Şekil 4.28'de Belediye binasının 1970'lerin sonlarından bir görüntüsü görülmektedir, yapı 1990'ların başlarına gelindiğinde orijinal halinden çok daha fazla farklılaşarak, cephe düzenlemesi, plan tipi ve yapı formunda bozulmalar olmuştur. Koruma uygulamaları doğrultusunda geleneksel dokudan aykırı olarak gelişen yapının bakım ve onarımının yapılması sağlanmıştır. Geleneksel malzeme ve formu ortaya çıkarılan yapı kafeteryaya dönüştürülerek işlevi değiştirilmiştir. Bu onarım uygulaması sonucu ancak yapının formunda ciddi değişiklikler meydana geldiğini görülmektedir. Zira yapı 1970 yılında sahip olduğu form ve plan tipinden oldukça farklı bir hale onarılmıştır. Bu durum yürütülen yenileme çalışması sonucu yapının geleneksel doku ile uyumlu olarak yenilenmesinin yapının geçmişteki asıl haline gerçekçi bir dönüşüm sağlayıp sağlamadığı sorunsalını üretmektedir.

Şekil 4.28: Belediye binasının bakım-onarım çalışmalarından önceki ve sonraki durumu



Kaynak: Düzenli H.İbrahim (2011), *Taş-u Toprak Aresinde Modernlik Sunumu*, Mardin

Yapının tescilli bir yapı olmaması orijinal halinden farklı bir forma getirilebilmesini konusunda herhangi bir kısıtlama ile karşılaşmamasını sağlamıştır. Ancak bu yapının 1970 yılında çekilen görüntüsünden hareketle gerek plan tipi gerekse de malzemesi incelendiğinde günümüzdeki halinden çok daha fazla geleneksel doku ile uyumlu olduğu görülmektedir. 1993 plan döneminde yapılan koruma uygulamalarında yapılan restorasyon ve bakım onarım çalışmalarının orijinalinden uzak bir yenileme yaptığı ortadadır. Bunun oluşmasındaki temel neden ise restorasyon çalışmaları için envanter araştırması gibi önemli işleri bünyesinde barındıran ortak bir çalışma programının hazırlanmamış olmasıdır. Böyle bir çalışmanın tam anlamıyla yapılmamış olması

yapıların orijinal halleri ile çelişkili yenileme çalışmalarının yapılmasına neden olmaktadır.

Bu çalışmaların dışında, 1993 Koruma amaçlı imar planı alanda yapılaşma şartları getirerek geleneksel doku ile uyumlu olarak kent dokusunu oluşturan yapı ve sokakların düzenlenmesini ön görmüştür. Bu yapılaşma şartlarının alanda uygulanamadığı günümüzde eski kent merkezinin geleneksel dokusunun deformasyona uğramasından anlaşılabilir. Şekil 4.29'da günümüzde eski kent merkezinde geleneksel dokuda kat ilaveleri, plan tipinin değiştirilmesi ve geleneksel yapı malzemesine aykırı malzeme kullanımı ile kent makroformunda oluşan bozulmalar gösterilmiştir.

Şekil 4.29: Eski kent merkezinde yapılaşma hükümlerine uymayan yapı örnekleri

Eski kent merkezinde mevcut yapılaşma hükümlerine aykırı olarak kat ilavesi yapılmış ve çok katlı yapı örnekleri



Eski kent merkezinde mevcut geleneksel görüntüyü bozan modern malzeme ile yapılmış yapı örnekleri



Eski kent merkezinde mevcut yapılaşma hükümlerine aykırı yapılan yapıların pencere ve çıkma (balkon) detayı



Kaynak: Vedia Derda Gündüz kişisel arşivi, 2012

Günümüzde geleneksel dokunun korunması konusunda yaşanan sıkıntılar, alanda yapılan koruma uygulamalarının süreç ve yaklaşım problemlerinden kaynaklanmaktadır. Uygulamalardaki ilk eksik kullanıcı katılımının sağlanmadan koruma çalışmalarının yürütülmeye çalışılmış olmasıdır. 1993 Koruma amaçlı imar planı amacıyla her ne kadar kullanıcıyı da plan hazırlama ve uygulama sürecine dahil eden bir yaklaşımdan söz ediyor olsa da, bu gerçekleştirilememiştir. Bu nedenle koruma konusunda bilinçlenememiş olan kullanıcılar aynı zamanda plan hükümlerine de yabancı kalmışlardır. Yapılaşma hükümlerinde belirtilen şartların yapılarda uygulanamamış olması yaşadığı çevrenin değerli olduğunu benimseyemeyen ve modern yaşamın imkanlarından ve kolaylıklarından yararlanmak için, gerek zaman külfeti gerekse de yapım teknikleri bakımından daha zor olan geleneksel yapılar yerine her yerde görülebilen kolay yapıları inşa eden yerleşimciler tarafından gerçekleştirilmektedir.

Benzer bir sorun yerel yönetimlerin bu konudaki yetersiz bilgi ve denetimidir. Planlama sürecine katılımı ancak denetim aşamasında istenen yerel yönetimler, bu nedenle planın içeriğinden son derece uzak kalmıştır. Plan yerleşimciler tarafından benimsenemediği gibi yerel yönetim tarafından da benimsenememiştir. Bu nedenle alanda koruma uygulamalarını denetleneme konusunda ihmalkarlık yaşanmıştır.

Günümüzde yerel yönetimlerin koruma uygulamalarına katılmaları için Koruma amaçlı imar planı çerçevesinde bir takım sağlıklaştırma ve iyileştirme çalışmaları, "Tarihi Dönüşüm Çalışmaları" kapsamında yerel yönetim birimleri tarafından yürütülmektedir. Bu bağlamda cadde ve sokakların altyapıları yenilenmekte ve tarihi dokuyu bozan yapılar yıkılmaktadır. Bu çalışmalar geleneksel dokuda altyapısal iyileştirmeyi saptadığından, alanın koruma politikalarını desteklemekte ve sürdürülebilirliğini sağlamaktadır. Çalışmalar sürdürülürken, alanın tarihsel dokusu hassasiyetle göz önünde bulundurulmalıdır. Zira tarihi çevre, ağır makinelerin kullanılması gibi hasar verici araçların kullanılmasından kaçınılması gereken bir alandır. Yürütülen çalışmalarda bu hassasiyet gözetilmemiştir. Eski kent merkezi ağır iş makineleri ve aletleri ile onarılmaya çalışılmış ve bu esnada mevcut tarihi eserler bu makinelerin titreşimlerinden ve darbelerinden hasar görmüştür. Aynı zamanda çalışmalar sırasında oluşan şantiye görüntüsünün bir an önce bertaraf edilmesi için kısa vadede dayanıklı malzeme kullanılması ve işçilik baştan savma yapılması da tarihi kent dokusuna zarar vermiştir. Bu durum yakın zamanda yapımının tamamlandığı ana cadde iyileştirme

çalışmaları sonraki, caddenin üst yapısının taşıt ve yaya ağırlığına dayanamayarak yer yer kabarması ve çatlakların oluşmasından anlaşılabilir. Halbuki geleneksel kent dokusunda uzun vadede altyapı çözümlerinin getirilmesi, alanın hassas yapısına zarar vermemesi açısından önemlidir.

Sonuç olarak eski kent merkezinde bu güne kadar değişik dönemlerde yürürlükte olan koruma amaçlı imar planlarının, koruma uygulamaları konusunda yeterince etkili olmadığı görülmektedir. Plan hükümleri alanda kısmen uygulanmış ya da uygulanamamıştır. Bu durum koruma planının varlığının, alanda korumanın uygulanabilmesi için yeterli olmadığını göstermektedir.

4.4. MARDİN UYGULAMA İMAR PLANI UYGULAMALARI DENEYİMLERİ VE KARŞILAŞTIRMALI ANALİZİNİN DEĞERLENDİRİLMESİ

Mardin eski kent merkezi için günümüze kadar yapılmış olan imar uygulamalarında, uygulamanın nitelikleri; "*Tarihi çevre özelliklerini koruyan, kullanıcı niteliklerini yansıtan ve sürdürülebilir kentsel mekanların üretilmesini sağlayan* " şeklinde ifade edilmiştir. Ancak her yeni plan uygulaması döneminde, bir önceki planın bu özelliklerin sağlanabileceği uygulamaları gerçekleştirmediği öne sürülerek, daha katı koruma uygulamalarını gerektiren ve daha geniş alanları kapsayan yeni bir Koruma amaçlı imar planı hazırlanmıştır. Her seferinde tekrarlanan yeni bir plan hazırlanması sürecine rağmen, eski kent merkezinde koruma uygulamalarının gerçekleştirilemiyor ve sürdürülemiyor olması, bu plan kararlarının oluşturulması ve uygulanması sürecinde benimsenen yaklaşımların ve eylemlerin tartışılmasını gerektirmektedir.

Günümüzde Mardin eski kent merkezinde gerçekleştirilen koruma uygulamalarının, fiziksel mekana indirgenmediğini söylemek mümkündür. Geleneksel kent dokusu onu oluşturan yapı ve sokakların özgün formları, cephe ve malzeme kullanımları ve parsel içerisinde yerleşme düzenleri gibi detaylar esas alınarak koruma uygulamaları gerçekleştirilmektedir. Ancak geleneksel kent dokusunun oluşmasında önemli bir etken olan "sosyal ve kültürel yaşam'ın" korunması ve sürdürülmesi, koruma uygulamalarında üzerinde durulmayan bir konu olmuştur. Bu anlayışla eski kent merkezinde yapılan koruma uygulamalarında, fiziki mekan alanın sosyal, kültürel ve ekonomik değişebilirliği düşünülmeden ele alınmıştır. Kullanıcı talepleri ihmal edilerek, fiziki mekanın onarımından sonra bu mekana göre alanda işlev belirlemeleri yapılmış,

kullanıcıya da bu bağlamda yeni roller verilmiştir. Fiziki mekan ve kullanıcı arasındaki ilişki biçimi değiştirilerek, mekanın kullanıcıyı tanımladığı ve kullanıcının mekanı değiştirme potansiyelinin yok edildiği bir koruma yaklaşımı geliştirilmiştir. Korumanın sadece fiziki mekan düzenlemesi olarak görülmesi, çağdaş koruma anlayışında yer alan kent kimliğinin ve belleğinin korunması, tarihi kentsel dokunun yeniden canlandırılması ve sosyal, ekonomik ve fiziki mekanların birlikte bütüncül olarak ele alınarak planlanması ilkeleri ile bağdaşmamaktadır (Örnek 2006, s.659). Gülersoy (2012), korumanın sağlanmasını; "*Toplumun geçmişteki sosyal, ekonomik koşullarını, kültür değerlerini yansıtan fiziksel yapısının günümüzün değişen sosyal ve ekonomik koşulları altında yok olmasına engel olmak ve çağdaş toplumla, çağdaş gelişmelerle bütünleştirilerek yaşamasını sağlamak*" olarak ifade etmektedir. Yani koruma uygulamaları bir alanda fiziki mekanı ilgilendirdiği kadar sosyal yaşamında karakterinin ve ölçeğinin korunarak günün koşullarına uyarlanmasını ve kaybedilmemesini sağlayan bir yaklaşımla geliştirilmelidir. Mardin eski kent merkezinin koruma politikalarında kullanıcının geri planda kalması, eski kent merkezinin günümüzde biçimsel kaygıların yoğun olduğu, görüntünün bayağılaştığı ve kullanıcı ve mekan arasındaki etkileşimin kaybolarak günlük yaşamın gösteri biçiminde aktığı bir çeşit ticaret kentine dönüşmesine neden olmuştur. Hazırlanan plan uygulamaları ile eski kent merkezinde geleneksel dokuyu oluşturan fiziksel çevre ile kullanıcılar arasındaki ilişki ekonomik fayda tabanlı kurulmaya çalışılmış ve yerel özgünlüklerden ulusal ve hatta evrensel ölçekte fayda sağlanmak istenmiştir. Kent bir anlamda mekansal kimliklerin ve benzemezliklerin 'markalaşma' altında genellikle teknokrat zihniyetle tek düzeleştirildiği, mekanların birer ekonomi nesnesi olarak tüketilmeye müsait olduğu imgelere dönüştürülmüştür (Özdemir 2009, s.176). Markalaşma ile kentin fiziksel mekan geçmişinin malzeme olarak kullanılması, zaman-mekan bütünlüğünden uzak adeta dondurulmuş bir kent hayatı ve görüntüsünü kaçınılmaz kılmıştır. Bir başka deyişle, kentin normal gelişim seyrinde zaman ve mekanın ortaklaşa etkileşim içerisinde olduğu durumun görmezden gelinmesi, önce geriye dönük bir zaman belirlenmesi, sonra bu durdurulmuş zamana göre mekanın uyarlanılmaya çalışılması şeklinde gerçekleşmiştir. Bu şekilde bir koruma dinamizmi, kullanıcı ve mekanı gösteri mahiyetinde dışarıdan gelenlere satar vaziyettedir. Yani kentin tek tek yapıları ile başlayan ancak bütünüyle anıtsallaştırılması (müzeleştirilmesi) ile devam eden korunma

süreci, bir anlamda kentin kendine yabancılaştırılmasına ve sahip olduğu mekan kullanıcı ilişkisinin uyumsuz bir birlikteliğe doğru gitmesine neden olmaktadır. Öyle ki yerin kendi gelişim ritminin ihmal edilmesi, seyirlik kentler oluşturulmasına ve o kentte ait olmayan gelir geçerler (turistler) tarafından ancak fonksiyonel bir yaklaşımla ayakta tutulabilmesine neden olmaktadır. Zira Mardin geleneksel yapılarında olduğu gibi zamanla artan, ihtiyaca binaen eklenerek çoğalan yapıların ve buldukları mekanların gelişim ihtiyacının yok sayılarak durdurulması ve geriye döndürülmesi ile elde edilen salt görüntüden faydalananların yerel kullanıcılar değildir. Yerel kullanıcı bu durumda bir sahnenin içerisinde dekora göre davranışlarını şekillendiren, oyuna ancak yönetmenin izin verdiği ölçülerde dahil olabilen "figüran" olmaktadır.

Eski kent merkezi koruma uygulamalarında geri planda bırakılan kullanıcı, bu yetersiz koruma yaklaşımında geleneksel dokusunu tanımayarak, yeterli değeri vermemekle ve bozmakla eleştirilmektedir. Ancak koruma uygulamalarının muhatabı fiziki mekan olduğu kadar sosyal çevre yani alanın kullanıcılarıdır. Uygulamanın başlıca aktörü olarak, Koruma amaçlı imar planları hazırlanması aşamasından itibaren uygulamalara katılımları sağlanması halinde bu uygulamaların gerçekleştirilmesi konusunda kullanıcı sorumluluğunun aranması gerekmektedir. Koruma uygulamalarının kullanıcı görüşü olmadan belirlenmesi ve kullanıcının bu uygulamaları gerçekleştirilmesinin istenmesi, koruma bilinci kullanıcıda oluşturulmadığı için alanın korunamamasını veya yanlış uygulamalarda korunmaya çalışılmasını beraberinde getirecektir. Tapan (2012) koruma konusunda bilinci olmayan ancak koruma uygulamaları ile sorumlu tutulan kullanıcıların, "sahte bir korumacılık uygulaması" ile "sahte tarihsellikler" oluşturmak zorunda kaldıklarını belirtmektedir. Çünkü koruma uygulamaları getirilen yapılaşma şartlarını bilinçsizce uygulamaya çalışan kullanıcı, geleneksel doku ile uyumlu yapı başlığı altında geleneksel yapı mimarisinde yer almayan çıkmalar, balkon ilavesi, taşıyıcı olarak beton sütun kullanılması veya çok katlılık gibi uygulamaları yeni yapılarında kullanmakta ve yapının dış görünüşünü yine geleneksel doku ile uyumlu malzeme ve düzenlemesi ile tamamlayarak "*sahte tarih*" yapıları ortaya çıkarmaktadır. Kullanıcıların bilinçlendirilmesi kadar önemli olan bir başka konu da yerel yönetimlerin koruma uygulaması konusunda bilinçli ve yetkin olmalarıdır. Eski kent merkezinde

¹⁷ Köksal G. (2012), *Türkiye'de Kültür Politikası Derdi Var mıdır?-"Tarihsel Sahtelik/Özgünlük Üzerine Görüşler-*, Dosya Sahte Tarihsellikler, s.66

koruma uygulamalarına rağmen günümüzde geleneksel dokuya aykırı olarak yapılmış çok sayıda yapının var olması yerel yönetimin bu uygulamaları takip ve denetim konusunda yetersiz kaldığını göstermektedir. Bu yetersizlik ise kullanıcılarda olduğu gibi yerel yönetimlerinde koruma uygulamalarının hazırlık ve karar aşamalarında katılımlarının sağlanmamasından kaynaklanmaktadır. Sonuçta korumanın ne için ve nasıl yapılması gerektiğinin bilinci oluşturulmayan bir yerel yönetimin bu uygulamaların takibinin istenmesi bilinçli bir denetim sağlamayacağı için gerçekçi sonuçlar oluşturmayacaktır. Bu nedenle koruma uygulamalarının bilinçli ve sürekli bir şekilde yapılmasını sağlamak plan hazırlama sürecinin kullanıcı ve yerel yönetimle olan birebir ilişkisini yakından ilgilendirmektedir. Bu iletişimi ve sürekliliği sağlayabilmek için planın yerel planlama ve koruma geleneği altında, bölgeyi tanıyan ve uzun süreli ilişkisi olan planlar ve koruma yetkilileri tarafından yapılması önemlidir (Can 1993, s.312).

Eski kent merkezinde koruma amaçlı imar planı kararları doğrultusunda belirlenen yapılaşma şartlarının uygulanabilirliği, uygulama sorunları kapsamında ele alınması gereken bir başka konudur. Günümüzde eski kent merkezinin orijinal kent dokusuna kavuşturulması amacıyla, bu dokuyu bozan yapıların yıkılması, varsa eklentilerden (wc, çıkma) arındırılması ve cephe düzenlemelerinin geleneksel dokuyu yansıtacak biçimde yapılması şeklinde koruma uygulamaları yürütülmektedir. Bu uygulamalar eski kent merkezinde yapılan ilk koruma uygulamaları değildir, geçmiş plan dönemlerine bakıldığında bu uygulamaların farklı koruma kararları ile sürekli tekrar edildiği görülmektedir. Bu durum uygulama kararlarının alanın karakteristik gelişim yapısı ile uyumadığını bize göstermektedir. Mardin geleneksel yapı dokusu eklenerek oluşan girift bir form içermektedir. Bu yapı formunun eklenmesi düşünülerek plan notları ile tek bir formda sınırlandırılmaları, geleneksel kent dokusunu korumak yerine ona daha çok zarar vermektedir. Sonuçta kullanıcılar tarafından yapılaşma şartlarının alanda eklektik bir biçimde uygulandığı geleneksel olmayan ama onun gibi görünen yapılaşmalar oluşmaktadır. Aynı zamanda yapılaşma şartlarının plan notları ile belirlenmesi, geleneksel kent dokusunda yeni yaklaşım ve yaratıcılık imkanlarını sınırlandırmaktadır (Can 1993, s.312). Bu nedenle yapılar geleneksel kent dokusunun kütle ve mekanlarının kötü birer taklidi olarak üretilmektedir. Benzer bir durum eski kent merkezinde yapılan restorasyon çalışmalarında da görülebilmektedir. Yürütülen

restorasyonlar sonucu yapıların orijinal hallerinden çok daha farklı bir hale gelmeleri, bu çalışmaların uygulama karar ve sürecinin sorgulanmasını gerektirmektedir. Restorasyon çalışmaları özgün niteliğine göre değişiklik, bozulma, eksilme veya ekleme gösteren tarihi ve kültürel varlığın orijinal okunabilirliğini veya anlamını yeniden canlandırmak amacıyla yapılan onarım çalışmalarıdır (Gülersoy 2012, s.15) Bu çalışmaların yapılırken bir üslup birliği çerçevesinde ancak her bir yapıya başka bir "vaka" gözüyle bakılarak yapılması gerekmektedir (Can 1993, s.311). Bu nedenle yapının kent bütünündeki değeri, farklılığı ve katkısı gibi tarihsel referansları saptanarak uygulamalar yapılmalıdır. Aynı zamanda bu uygulamalar disiplinler arası bir uzlaşısı ile birlikte ortak kararlar alınarak sürdürülmelidir. Eski kent merkezinde yapılan restorasyon çalışmalarında yapıların kent bütününden ayrı düşünülerek restore edilmeleri sorunlu bir koruma uygulaması olmuştur.

Koruma uygulamaları konusunda eski kent merkezinde yaşanan bir başka sorun, her plan döneminde diğer planlardan farklı olarak yeni tarihsel ve kültürel doku ve varlıkların korunmak üzere önerilmesidir. Bu durum plan hazırlanması ve uygulanması sürecini yavaşlatmakta ve sürekliliğini engellemektedir. Miras değeri olan bu tarihi ve kültürel varlıkların tespiti ve korunması şüphesiz ki oldukça önemli olmakla birlikte koruma yaklaşımlarında ortak değerlendirme kriterleri belirlenerek, kararların kişi ve dönem bazlı olarak değişmediği bir disiplinin sağlanması bu eserlerin korunabilirliklerini daha da arttıracaktır. Aynı zamanda sahayı oldukça iyi bilen kullanıcılarla temasın sağlanması ve yapıların tarihi ve kültürel değerleri hakkında fikirlerinin alınması ile bu tespitlerin daha kısa zamanda yapılması mümkün olacaktır. Aksi takdirde günümüzde eski kent merkezinde korunması gereken ancak tespit edilemeyen tarihi ve kültürel varlıkların olup olmadığı sorusu ile koruma uygulamaları devamlı meşgul olacaktır.

Sonuç olarak eski kent merkezinin korunabilmesi tarihi ve kültürel varlıkların yaşatılması ve gelecek kuşaklara aktarılması açısından, ulusal ve uluslar arası platformda oldukça önemli bir konudur. Eski kent merkezinde koruma amaçlı imar planının varlığı, söz konusu alanın korunduğu anlamına gelmemektedir. Plan kararları alanın karakterini iyi analiz etmeli ve uygulama açısından sürdürülebilir hükümler getirmelidir. Aynı zamanda planların odağı eski kent merkezinin fiziksel biçimlenişinden çok sosyal dokusu olmalı, kullanıcı ön plana çıkarılmalıdır. Bütün bu

önerileri kapsayan ortak bir koruma oluşturulması, ileride geliştirilmesi gereken koruma uygulamalarına altlık oluşturabilmesi açısından ayrıca önemlidir.

5. DEĞERLENDİRME VE SONUÇ

Eski kent merkezleri barındırdığı yapıların formu, plan tipi, yapı malzemesi gibi özgün nitelikleri, doğal eşikler doğrultusunda gelişen yerleşim dizgesi, kentsel boşluk ve doluluk oranları ile kent bütününde fark edilebilen geleneksel kent dokusunu tanımlamaktadır. Geleneksel doku toplumun kültürel ve sosyal eğilimlerinin, ekonomik ve politik yaşantısının görülebileceği tarihsel, kültürel, ideolojik, estetik ve fiziksel nitelikleri, toplum ve mekan arasında anlamlı ve bağlayıcı değerler oluşturmaktadır. Bu değerlerin kaybedilmemesi ve korunmalarının sağlanması gelecek kuşakların alanın biçimsel ve sosyal biçimlenişi hakkında farkındalığını sağlayarak, ortak değerler bilincinde birlikliklerinin sağlanması açısından önemli bir konudur. Eski kent merkezleri sosyal, fiziki, siyasi etmenler ve modernitenin getirdiği küreselleşme süreci ile birlikte, ciddi bir mekansal ve sosyal dönüşüm baskısı ile karşılaşmıştır. Baskı karşısında direnmeye çalışan ancak kent bütününe değişim hızına ayak uyduramayan bu alanlarda geleneksel dokuda değişiklikler, tahribatlar ve kaybolmalar meydana gelmiş, alanın ekonomik ve sosyal işlevi eskimiştir. Geleneksel dokuda yaşanan bu olumsuz değişimin önlenmesi ve alanın değerlerinin tekrar ön plana çıkarılabilmesi için bazı yaklaşımlar geliştirilmiştir. Koruma kavramı bu bağlamda mekanın korunması ile mekan ve kullanıcı arasındaki anlamsal bağlar pekiştirilebilmesi ve alanın fiziksel ve sosyal karakteristiğinin belirginleştirilmesini sağlayan bir yaklaşım olarak ortaya çıkmıştır. Yaklaşım geleneksel dokunun tarihi ve kültürel miras olarak görülmesini bu nedenle yerel olmaktan çıkarak uluslararası boyutta bir konu olmasını ve disiplinler arası bir çalışma ile ele alınılmasının gerektiğini ortaya koymaktadır. Koruma amaçlı imar planları bu yaklaşım bağlamında koruma uygulamalarındaki en önemli araç olup, çağdaş koruma ilkeleri altında korunacak alanı fiziksel, sosyal ve ekonomik boyutları ile ele alarak, kentin değişim ihtiyacını göz ardı etmeden, geleneksel kent dokusunun fiziksel özelliklerini sürdürülebilirliğini ve eskiyen sosyal ve ekonomik koşullarını günümüz toplumunun çağdaş gereksinimleri göz önünde bulundurularak bütünleştirilmesini sağlamayı hedeflemektedir. Korunması gereken alanın anlaşılmasına yönelik analitik etütler yapmak, alanın karakteristik özelliklerini belirleyerek bu etüt sonuçları içerisinde mevcut değer ve potansiyelleri kavrayarak sorunların tespit edilip, çözüm üretilmesine ve alanı tüm zararlı eylemlerden korunmasına yönelik uygulamalarda bulunmak koruma amaçlı imar planının sorumluluğundadır.

Günümüzde geleneksel kent dokuları koruma uygulamalarının öngörüldüğü koruma amaçlı imar planları ile koruma altına alınmıştır. Ancak Mardin Eski Kent Merkezi örneğinde görüldüğü gibi bazı geleneksel kent merkezlerinde koruma uygulamalarına rağmen alanların korunamadıkları, koruma kararlarının sürdürülebilirliğinin sağlanamadığı ve sonucunda geleneksel kent dokusunun form ve işlev gibi nitelikleri bakımından bozulmaya uğradığı görülmektedir. Bu durum bütün yasal bağlayıcılığına rağmen koruma amaçlı imar planının bir alanda var olmasının, o alanın korunduğu anlamına gelmediğini ortaya koymaktadır. Koruma uygulamalarının başarılı olamaması bu uygulamaların kavramsal alt yapılarının, plan hazırlanış sürecinin, karar ve uygulamaların aşama ve içeriklerinin irdelenmesi gerektiğini göstermektedir.

Mardin kenti, geleneksel kent dokusunun görülebileceği ve canlılığını hala sürdüren eski kent merkezi ve niteliksiz modern yapılardan oluşan yeni kent merkezi ile koruma kavramının önemini fark edilebileceği ve koruma uygulamalarının kent mekanları üzerindeki etkilerinin irdelenebileceği önemli bir platform özelliği taşımaktadır. Mardin eski kent merkezi için 1985 ve 1993 tarihinde hazırlanan iki ayrı koruma amaçlı imar planında, tarihi çevre özelliklerini koruyan, kullanıcı niteliklerini yansıtan, sürdürülebilir kentsel mekanlar yaratılması hedeflenmiş ancak her iki plan uygulaması da eski kent merkezinin korunmasında etkili olamamıştır. Bu durum koruma uygulamalarının alanla adaptasyonunun sağlanmasını engelleyen, gerçekleştirilememelerine neden olan sorunların anlaşılmasını gerekli kılmaktadır. Koruma uygulamalarının fiziksel mekan ile sınırlı kalması, koruma uygulamaları sonrası alanda yeni işlevlerin tanımlanmaması, alanın gelişim ve değişim olgusunun ihmal edilerek bu konuda yeterli duyarlılığın gösterilmemesi, koruma uygulamalarının nasıl ve ne şekilde yapılacağına dair bir koruma geleneğinin oluşturulamaması, plan hazırlanma ve uygulama sürecinde kullanıcı katılım süreci ve konularının neredeyse tamamen göz ardı edilmesi gibi konular eski kent merkezi koruma uygulamalarında tespit edilen başlıca sorunlardır. Bu sorunların oluşmasında koruma amaçlı imar planının şehircilik kuram ve ilkeleri dikkate alınmadan hazırlanan plan kararlarının koruma anlamında detaylı, kapsamlı, uygulamayı yönlendirici yöntem ve içeriğe ve modelleme gücüne sahip olmaması esas olmaktadır.

Eski kent merkezindeki koruma uygulamalarının alanın fiziksel özelliklerinin korunması ile sınırlı tutulması, fiziksel mekan ile etkileşim halinde bulunan toplumun

göz ardı edilmesine neden olmuştur. Toplum edimselliklerine ve isteklerine yabancı kalan koruma uygulamalarına toplum da yabancı kalmakta ve uygulama sürecinde koruma farkındalığı ile bir katılım sağlayamamaktadırlar. Koruma uygulamaları bağlamında alanın karakteristiğini anlamaya yönelik yapılan analitik etütlerin değerlendirilmesinde, kullanıcı fikrine başvurulmayan çalışmalarda, alan ile örtüşen gerçekçi sonuçlara varılamamaktadır. Ayrıca bu sonuçlar ile belirlenen plan uygulaması kararlarından en son kullanıcıların haberdar edilmesi, kullanıcının birebir muhatap olduğu uygulamalarda, koruma uygulaması için ne ifade ettiği/etmediği sorgulamasına neden olmaktadır. Halbuki koruma uygulamaları, fiziksel mekandan önce insan odaklı olarak yaklaşımlar geliştirmeleri gereken uygulamalardır. Kullanıcıların sürecin başında koruma uygulamalarına dahil edilmeleri, hem alanın karakteristik özelliklerinin hızlı bir şekilde kavranmasına yardımcı olacak, hem de kent için tarihsel referanslar oluşturan değerli varlıklar hakkında koruma kararlarının alınması kolaylaştıracaktır. Aynı zamanda koruma bilinci oluşturulan kullanıcı tarafından koruma uygulamaları desteklenerek gerçekleştirilebilecektir.

Fiziki özelliklerin ön plana çıkarıldığı koruma uygulamalarında tarihi ve kültürel değeri olan varlıkların koruma amaçlı imar planları gereğince onarım ve restorasyonları yapıldıktan sonra bu varlıkların işlevlerinin günümüz ile uyumlu olarak geliştirilmemesi bu varlıkları geleneksel doku içerisinde yer alan birer "görüntü nesnesi" haline getirmektedir. Bu durum ise toplum yararına kullanılmayan değerlerin oluşmasına neden olmaktadır. Halbuki bu varlıkların toplum tarafından kullanılmasını sağlamak bu eserlerin geleceğe başka bir koruma müdahalesi gerektirmeden aktarılabilmelerini sağlayacaktır. Bu nedenle koruma uygulamaları kullanımı teşvik ederek eserin yaşatılmasını sağlayan ve köhnemesini önleyen çalışmalarda bulunmalıdır.

Eski kent merkezinin geleneksel dokusunun kullanıcılar ile birlikte anlamlı olduğu algısı, geleneksel dokuyu oluşturan yapı ve mekanlar ile kullanıcı arasındaki etkileşimin devamlı bir dönüşüm dinamiğini barındıracağı kabulünü de beraberinde getirmektedir. Bu kabulden hareketle koruma uygulamalarında belirlenen yapılaşma şartları toplumun zamanla gelişen ve değişen ihtiyaçlarını karşılayacak şekilde belirlenmelidir. Koruma uygulamalarında toplumun geleneksel kent dokusunun oluşumunda da kendini gösteren yaratıcılığı sınırlandırılmamalı ancak geleneksel dokuya zarar vermeyecek uygulamalar yapılması talebinde desteklenmelidir. Böylece koruma uygulamalarında yapılaşma

şartlarını taklit ederek, geleneksel dokuya uydurulan yapı ve mekanlar yerine geleneksel dokuyu yansıtan özgün uygulamalar yapılabilecektir. Bu uygulamalar aynı zamanda alanda koruma geleneğinin oluşmasına ve korumanın bir disiplin içerisinde yürütülmesine katkı sağlayacaktır. Çünkü koruma uygulamaları farklı meslek gruplarının uygulamanın analiz, karar ve gerçekleştirilme aşamalarında birlikte karar alınmasını gerektiren, koruma anlamında detaylı araştırma ve kapsamlı uygulamaları barındıran bir konudur. Bu bağlamda koruma uygulamalarında, geleneksel özelliklerin yitirilmeden, kullanıcıyı ön planda tutarak, kamuoyu desteğini alarak, iyi bir örgütlenme ve finansal kaynakları ve yöntemleri içeren detay ve içeriği oluşturarak uygulamaların gerçekleştirilmesi ve sürdürülebilirliği sağlanabilecektir.

KAYNAKÇA

Kitaplar

- Ahunbay, Z., 2011, *Tarihi Çevre Koruma ve Restorasyon*, 6. Baskı, İstanbul :Yapı-Endüstri Merkezi Yayınları.
- Alioğlu, F., 2000, *Mardin Şehir Dokusu ve Evleri*, İstanbul : Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- Alver, K., 2010, *Steril Hayatlar*, 2. Baskı, Ankara: Hece Yayınevi.
- Artun, A. (Ed.). 2010. *Müze ve Eleştirisel Düşünce, Tarih Sahneleri-Sanat Müzeleri 2*, İstanbul: İletişim Yayınları.
- Bekin, D., 2010, *Tarihin Işığında Mardin*, Ankara: Mardin Valiliği Kültür Yayınları ve GENPA.
- Çolak, N., 2011, *Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Hukuku*, İstanbul: Onikilevha Yayınları.
- Dedeyar, H., 2010, *Çekül 20.yıl; Yerelden Ulusala, Ulusaldan Evrensele, Koruma Bilincinin Gelişim Süreci*, İstanbul: Çekül Vakfı Yayınları.
- Ersoy, M., 2012, *Kentsel Planlama Ansiklopedik Sözlük*, İstanbul: Ninova Yayınları
- Keleş, R., 1990, *Kentleşme Politikası*, 11. baskı, Ankara: İmge Kitabevi Yayınları
- Keleş, R., 1998, *Kentbilim Terimleri Sözlüğü*, 2. Baskı, Ankara: İmge Kitabevi Yayınları.
- Kiper, P., 2010, *Kentleşme Sürecinde Kentlerin Tarihsel Kültürel Değerlerinin Korunması, Türkiye Bodrum Örneği*, İstanbul: SAV Yayınevi.
- Kuban, D., 2010, *Türkiye’de Kentsel Koruma-Kent Tarihleri ve Koruma Yöntemleri*, 2.Baskı, İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- Le Corbusier, 2009, *Atina Antlaşması*, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Mardan, B., 2001, *Kent, Toplum, Müze Deneyimler-Katkılar*, İstanbul: Tarih Vakfı YurtYayınları.
- Mengi, A. (Ed.). 2007. *Kent ve Planlama Geçmişi Korumak Geleceği Tasarlamak*. Ankara: İmge Yayınevi.
- Sarı, E., 2010, *Kültür ,Kümlük, Politika ; Mardin’de Kültürlerarasılık*, İstanbul: İletişim Yayınevi.
- Tekeli, İ., 2008, *Göç ve Ötesi*, İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- Türkoğlu, K., 1985, *Mardin Koruma İmar Planı Analitik Etüt Raporu*, Mardin: A Mimarlık-Şehircilik Bürosu
- Urry, J., 1999, *Mekanları Tüketmek*, İstanbul: Ayrıntı Yayınevi

Sürelî Yayınlar

Özden, E., 2006, Kentsel Sit Alanı İlanı Mutlak Korunuyor Anlamına Geliyor mu?
Gazi Üniversitesi Mühendislik Mimarlık Fakültesi Dergisi. **21** (4), s. 651-660.

Diğer Yayınlar

- Alioğlu, F., 1993, Koruma Konusunda Genelleştirilmiş Yaklaşımlar: Mardin Örneği, <http://dergiler.ankara.edu.tr/dergiler/26/1255/14425.pdf>, [erişim tarihi 2 Aralık 2012].
- Bilsel, S. ve diğerleri, 2003. Değişim-Dönüşüm Sürecinde "Kimlik Arayışları" ve "Kentsel Yenileşme" Kavramı, Kentsel Dönüşüm Sempozyumu, 2003 İstanbul: TMMOB Şehir Plancıları Odası, s.63.
- Can, C., 1993, Kentsel Koruma Alanları ve Koruma Sorunları, dergiler.ankara.edu.tr/dergiler/26/1255/14441.pdf 36(12), [erişim tarihi 21 Aralık 2012].
- Davutoğlu, S., (2008), Değişen Yerleşim Alanlarına Göre Kent Bilinci: Mardin Örneği. Yüksek Lisans Tezi. Kırıkkale: Kırıkkale Üniversitesi.
- Demir, M.M., (2010), Mardin Şehri. Yüksek Lisans Tezi. İstanbul: İstanbul Üniversitesi.
- Doyduk, H.S., (2010), Nesne Merkezli Koruma Yaklaşımına Tamamlayıcı Bir Olgular Olarak Kentsel Arkeolojik Yığılma. Doktora Tezi. İstanbul: Yıldız Teknik Üniversitesi.
- Düzenli, H. İ., (2011), Taş-i Toprak Aresinde Mardin. Yayınlanmamış Sunum. Mardin
- Gülersoy, N.Z., 2012, Korumayı Gerektiren Nedenler-Korumayı Gerektiren Görüşler-Korunacak Değere Uygulanacak Koruma Eylem Türleri [online], İstanbul Teknik Üniversitesi, http://www.akademi.itu.edu.tr/demirme/DosyaGetir/76563/DERS_%20NOTU_SIT_KORUMA_2012.pdf. [erişim tarihi 13 Ocak 2012].
- Karakan, B., (2006), Koruma Amaçlı İmar Planlarına Eleştirel Bir yaklaşım, Afyon Örneği. *Yüksek Lisans Tezi*. Ankara: Gazi Üniversitesi.
- Köksal, G., 2012. Türkiye'de Kültür Politikası Derdi Var mıdır?. *Mimar.ist*, [Bahar 2012], 43 (12), <http://www.mimarist.org/yayinlar/mimar-ist/2507-mimar-ist-bahar-2012.html> [erişim tarihi 23 Aralık 2012].
- Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü, İllere Göre Korunması Gerekli Taşınmaz Kültür Varlığı İstatistiği, 2011, <http://www.kulturvarliklari.gov.tr/TR,44799/illere-gore-korunmasi-gerekli-tasinmaz-kultur-varligi-i-.html>, [erişim tarihi 2 Aralık 2012].
- Mardin Çevresel Etki Değerlendirme Raporu, 2010, Mardin
- Mardin İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü, Sit Alanları, 2011, <http://www.mardinkulturturizm.gov.tr/belge/1-34112/sit-alanlari.html>, [erişim tarihi 2 Aralık 2012].
- Mardin Koruma Amaçlı İmar Planı İzah Raporu, 1993, Mardin
- Mardin-Batman-Siirt-Şırnak-Hakkari Planlama Bölgesi 1/100.000 Ölçekli Çevre Düzeni Planı Araştırma Raporu, 2010, Mardin

- Oral, E., (2009), Tarihi Kentsel Çevrelerin Korunmasında Yasal Düzenlemelerin Kent Kimliğine Etkileri Sulukule Örneği. *Yüksek Lisans Tezi*. İstanbul: Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi.
- Özçoşar, İ., 2008, Üç Yüzyıllık Bir Başkent: Mardin, 1. Uluslararası Mardin Sempozyumu, Mardin: DİKA.
- Özdemir, E., (2009), Kültürel Farklılıkların Kentsel Siyasete Yansıması, Mersin Örneği. *Doktora Tezi*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi.
- Tapan, M., 2012. Sahte Tarihsellikler Üzerine Görüşler, *Mimar.ist*, [Bahar 2012], **43** (12), <http://www.mimarist.org/yayinlar/mimar-ist/2507-mimar-ist-bahar-2012.html> [erişim tarihi 23 Aralık 2012].
- Tarihi Dönüşüm Projesi, Mardin Belediyesi, 2010, <http://www.mardin.bel.tr/2010/>, [erişim tarihi 10 Aralık 2012].
- Tarihi Dönüşüm Projesi, Mardin Valiliği, 2010, <http://www.mardin.gov.tr>, [erişim tarihi 15 Aralık 2012].
- Tok, H., Gramer Tabanlı Mimari Tasarım: Mardin De İlköğretim Okulu Tipolojileri. *Yüksek Lisans Tezi*. İstanbul: Yıldız Teknik Üniversitesi.
- Tural, M. M., (2009) Mardin Geleneksel Yerleşim Dokusunun Kentsel Dış Mekan Kullanımları Bağlamında İncelenmesi. *Yüksek Lisans Tezi*. İstanbul: Yıldız Teknik Üniversitesi.
- Türkiye İstatistik Kurumu, Nüfus, Demografi, Konut, Tolumsal Yapı İstatistiği, 2011, http://www.tuik.gov.tr/PreTablo.do?alt_id=39, [erişim tarihi 10 Aralık 2012].

